

Regimul prizonierilor în Imperiul otoman (secolele XIV–XVIII)

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU

Izvoare

Despre Imperiul otoman și în special despre războaiele turcilor cu statele creștine au scris numeroși cronicari, musulmani sau creștini, care descriu, uneori cu lux de amănunte, faptele de arme ale diversilor conducători militari. Dacă s-au preocupat de desfășurarea bătăliilor sau de descrierea armatelor, contemporanii evenimentelor au fost puțin interesați de soarta celor care cădeau în mâinile adversarului, fiind considerată ca lipsită de importanță. Acolo unde apar unele amănunte, acestea sunt punctiforme și se referă fie la soarta captivilor imediat după bătălie, fie la eliberarea din prizonierat prin diferite mijloace. Doar cei care au cunoscut ani de zile lanțurile captivității au lăsat relatări amănunțite asupra modului în care arabii și turcii îi tratau pe cei aflați în puterea lor.

Scrierile care cuprind informații despre tema tratată în studiul de față sunt numeroase și provin atât din lumea creștină, cât și din cea islamică, iar datorită valorii documentare au fost traduse în limbi de circulație. Au devenit, astfel, accesibile lucrări aflate într-un singur manuscris sau publicate într-un tiraj mic. Cronicile turcești publicate, în special cele din secolul trecut, au adus noi amănunte asupra situației prizonierilor și a regulilor de comportare față de populația învinsă, în general. Din bibliotecile din România lipsesc însă multe din lucrările referitoare la Imperiul otoman, iar baza documentară este restrânsă și prin blocarea unor fonduri de carte rară, din diverse motive. Alte lucrări au fost publicate în limbile popoarelor cărora le-au aparținut autorii (maghiară, sârbă, germană, bulgară, arabă, persană), fapt ce nu ne-a permis consultarea lor.

Izvoarele orientale cuprind, pe lângă izvoare narative și de cancelarie, și lucrări de drept islamic elaborate în perioada Islamului clasic, dar folosite și de otomani. Tratatul de Drept islamic au la bază versetele Coranului și tradiția (hadith) despre faptele Profetului. Coranul are puține versete referitoare la comportarea musulmanilor față de adversarii lor și cele mai multe se găsesc concentrate în sura opt¹. Versetul 17 din această sura permitea musulmanilor să ucidă toți necredincioșii deoarece „voi nu i-ați omorât, ci Allah i-a omorât“. Puținele informații din Coran sunt de o importanță capitală în stabilirea atitudinii față de „dușmanii credinței“. Războiul, fiind un fenomen complex, a dus la apariția unor situații care nu se puteau rezolva doar pe baza versetelor și juriștii au apelat la tradiția despre Profet și la faptele primilor patru califi, pe care le-au comentat. Plecând de la Coran și sunna, prin raționament (kîyas) și în consens cu comunitatea (icma), arabii au realizat vaste tratate de Drept în care au fost incluse capitole referitoare la prizonieri. Abu Yusuf Yakub (731–798), elevul celebrului Abu Hanîfa, pomînd de la tradiție, a stabilit regulile de bază ale comportamentului musulmanilor față de „infidelii“ capturați². As-Şaibânî a dezvoltat ideile predecesorilor săi și scrierile comentate de as-Sarakhsî reprezintă cel mai complet tratat de Drept islamic. Excelenta traducere în limba franceză realizată de M. Hamidullah și

¹ *Coranul*, traducere din arabă de dr. Silvestru Octavian Isopescu, Cluj, 1992.

² Abu Yusuf Yakub, *Le livre de l'impot foncier (Kitâb el-Kharâdj)*, tr. Fagnan, Paris, 1921, p. 294–303.

publicată la Ankara în 1990³ conține capitole întregi consacrate diferitelor aspecte ale relațiilor cu cei căzuți în puterea musulmanilor: „Prima oferită musulmanilor și prizonierilor de război inamici pentru ca ei să servească drept ghid“, „Decapitarea prizonierilor și eliberarea gratuită“ (cap. 107), „Despre răscumpărare“ (cap. 156), „Despre ceea ce este permis musulmanilor să facă și ceea ce nu este permis să facă“ (cap. 154) etc. În comparație cu practica, se poate constata o atitudine mult mai tolerantă față „de categoriile speciale“ de captivi (femei, copii, bătrâni), care nu trebuiau ucise indiferent de situația musulmanilor, dar teoria era inflexibilă în ceea ce privește răscumpărările, fiind de acord doar cu schimburile de prizonieri⁴. Un principiu care este teoretizat de juriști și pe care sultanii otomani l-au aplicat în practică este libertatea șefului statului de a stabili soarta învinșilor capturați⁵. Trebuie remarcat faptul că în anumite situații juriștii lasă libertatea de a decide soarta unor oameni din „categoriile speciale“ simplilor ostași musulmani, fără ca aceasta să influențeze decizia ulterioară a șefului statului, în cazul în care dorea să-l execute pe ermitul luat prizonier⁶.

Izvoarele narative orientale sunt scrise într-un stil pompos și sunt pline de laude la adresa sultanilor și a altor conducători islamici. Referirile la captivi sunt puține și privesc execuțiile de după lupte, numărul celor puși în lanțuri și prețurile acestora în tabără. Numărul de robi luați într-o campanie este greu de apreciat după cronicarii otomani, care umflau cifrele pentru a sublinia importanța unei victorii, sau foloseau expresii vagi de felul: „și au adus robi cum nu s-au luat niciodată“. Evlia Celebi, participant la multe expediții otomane, are numeroase referiri la prizonieri și la numărul acestora, unde exagerările sunt frecvente (73.000 de transilvăneni luați doar de tătari, la un singur raid, în 1661), dar aduce informații prețioase despre împărțirea robilor, prețuri etc. Jurnalul său este cu atât mai prețios cu cât se referă, în mare parte, la evenimente de pe teritoriul românesc⁷.

Documentele otomane conțin numeroase referiri la captivi, din păcate însă cele la care am avut acces sunt puține la număr, dar informațiile pe care le aduc abordează unele aspecte mai puțin cunoscute referitoare la prizonieri. Astfel, nu o zecime din prizonieri era cedată sultanului⁸, ci o cincime, în mod obișnuit, revenea șefului statului, dar acesta putea stabili prin lege (kanûn) ca o anumită categorie de captivi să-i revină⁹. Documentele intitulate kanûnnâme și care reprezentau legea laică, spre deosebire de șariat, legea sfântă, par să cuprindă numeroase informații legate de robi, dar nu au fost publicate încă. Multe dintre ele se referă la condițiile de vânzare¹⁰, impozite etc. Alte documente (hüküm) sunt porunci sultanale adresate cadiilor și pașilor și urmăresc fie prinderea unor fugari¹¹, fie căutarea și găsirea unor prizonieri eliberați în urma tratatelor de pace¹².

³ Muhammad ibn al-Hassan ach-Chaibânî, *Le grand livre de la Conduite de l'Etat (Kitâb as-Siyar al-Kabir)*, comentat de as-Sarakhsî, trad. Muhammad Hamidullah, vol. I-IV, Ankara, 1990 (în special vol. II și III).

⁴ as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 167.

⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 279.

⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 65. „Sigur, dacă inima musulmanilor spune că acest ermit mărturisește adevărul, atunci le este recomandat să nu-l ucidă, dar îl vor lua prizonier de război“.

⁷ Evlia Celebi, *Seyahatname*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, ed. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa A. Mehmet, p. 525.

⁸ M. Dan, S. Belu, *Despre robi în Imperiul otoman, (cu câteva date privitoare la Țările Române)* în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj“ („AIIC“), tom IV, Cluj, 1961, p. 26.

⁹ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Le rôle des esclaves en Roumanie turque au XVe siècle*, în „Byzantinische Forschungen“, Band XI, 1987, p. 23.

¹⁰ Robert Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris, 1962, p. 340.

¹¹ V. Anexa doc. 3 și 4.

¹² V. Veliman, *Relații româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, București, 1984, p. 112; *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, Ed. M.A. Mehmed, doc. 206, p. 211 etc.

Lumea creștină, amenințată în permanență de expedițiile turcești de cucerire sau jaf, a acordat multă atenție cunoașterii statului otoman, în special a organizării politice și a puterii militare ale acestuia. Observației atente nu i-a scăpat și problema prizonierilor creștini, soarta acestora preocupând atât pe cei rămași în statele creștine, cât și pe reprezentanții acestor state în Imperiul otoman. Negustorii, diferiți călători prin Imperiul otoman, pelerini, ambasadori au surprins, în jurnalele de călătorie, diferite aspecte ale situației captivilor în lumea Islamului. Robii, care au scris despre captivitatea lor, au lăsat cele mai amănunțite descrieri ale vieții dure pe care au trăit-o. Cronicile lumii creștine oglindesc, în special, evenimentele de la granița celor două universuri și se referă, de obicei, la atitudinea turcilor față de învinșii lor, la împărțirea prăzii și, implicit, a robilor și la ieșirea din captivitate, pe diferite căi, a acestora. Izvoarele documentare aduc date prețioase despre situația robilor din imperiu, numărul lor, dar și despre răscumpărări etc.

Cronicile popoarelor care au venit în contact cu Imperiul otoman conțin mai multe sau mai puține informații despre prizonieri și se referă la cei de aceeași origine etnică. Ca și la cronicarii otomani, sunt date exagerate privind numărul celor puși în lanțuri, dar se poate remarca, totuși, o anumită tendință de a se apropia de o cifră rezonabilă. Pentru unele cazuri, de obicei limitate la unele așezări ocupate, se dau informații precise. Georg Kraus consideră că la cucerirea cetății Alba Iulia, în 1658, de către tătari au fost capturate 569 de femei și fete, care au fost „duse ca vitele, legate cu lanțuri și funii în robie”. „Cei vârstnici au fost măcelăriți”, prin această afirmație cronicarul transilvănean surprinzând obiceiul turco-tătarilor de a-i ucide pe cei care ar putea să lupte împotriva lor¹³. Tot din cronica lui Kraus aflăm date despre vama plătită de posesorii de robi, banii fiind dați la puncte obligate de trecere pentru a se evita evaziunile fiscale¹⁴.

Cronicile muntene și moldovene¹⁵ au referiri la preocupările domnilor de a elibera pe supușii roboți de turco-tătari, cu ajutorul firmanelor împărătești¹⁶, unde se remarcă încetinea administrației otomane și pierderea urmei multor robi vânduți în Asia Mică sau Egipt, sau cu ajutorul unor pași turci, tot la punctele obligate de trecere¹⁷. Deosebit de bogată în informații referitoare la tema noastră este *Cronica expediției turcilor în Moreea (1715)*, publicată de Nicolae Iorga în 1913¹⁸. Se dau date despre soarta locuitorilor din cetăți predate cu aman, luate cu asalt, despre spioni, despre utilizarea robilor în Imperiul otoman etc.

Cronicile bizantine¹⁹ surprind cel mai bine atitudinea turcilor față de învinșii căzuți în mâinile lor și informațiile provin de la oameni aflați în permanent contact

¹³ G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, trad. G. Duzinchevici și E. Reus-Mârza, București, 1965, p. 270. Dacă cronicarul este precis în cazul cetății amintite se poate constata totuși că pe ansamblul Transilvaniei face o estimare exagerată la 180 000 de captivi (*Ibidem*, p. 272), ceea ce ar fi însemnat, ținând cont și de numărul destul de mare al morților, o depopulare masivă a unor zone întregi din Transilvania.

¹⁴ G. Kraus, *op. cit.*, p. 272. Când se vor găsi defterele în care au fost trecute sumele de bani se va putea stabili cu exactitate numărul robilor luați din Transilvania.

¹⁵ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, București, 1965, ed. Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran.

¹⁶ *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1729) (Pseudo-Amiras)*, București, 1975, Studiu și ed. Dan Simonescu, p. 86.

¹⁷ Axinte Uricariu, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. II, București, 1994, p. 323. Ioan Mavrocordat a reușit să scoată de la tătari doar cei 1 700 de captivi munteni luați contrar poruncilor sultanele.

¹⁸ *Cronica expediției turcilor în Moreea (1715)*, atribuită lui Constantin Dühchiti și publicată de Nicolae Iorga, București, 1913, îndeosebi paginile 55-60, 68-69, 77-78, 93-95.

¹⁹ Critibul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451-1467*, București, 1963, ed. Vasile Grecu; Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, București, 1958, ed. Vasile Grecu; Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, București, 1958, ed. V. Grecu; Sphrantzes, *Memorii (1401-1477)*, București, Ed. Academiei, 1966.

cu otomanii, iar Sphrantzes a cunoscut personal starea de rob. Autorii bizantini surprind, în primul rând, atotputernicia sultanului în ceea ce privește viața sau moartea prizonierilor, precum și modalitatea de împărțire a celor prinși. Dacă sultanul avea dreptul la o cincime din robi (pencik), la cucerirea Constantinopolului Mehmed al II-lea și-a rezervat „partea cea mai bună”²⁰, iar la Semendria (1454) a luat „jumătate din robi”, pe care i-a colonizat la Istanbul²¹.

Pentru condițiile de viață ale robilor deosebit de prețioase sunt memoriile scrise de ei după întoarcerea în țara de origine. Astfel de memorii au lăsat Johann Schiltberger, capturat la Nicopole²², Captivus Septemcastrensis²³, Bartolomeu Gjurgjevic (jumătatea secolului al XVI-lea), Nicolaus Schmidt (jumătatea secolului al XVII-lea)²⁴. Despre viața prizonierilor care constituiau „motorul viu” al galerelor au lăsat însemnări detaliate Michael Heberer von Bretten²⁵, aflat pe un vas aparținând Egiptului otoman, și Diego Galan, spaniol ajuns robul unui turc posesor de galeră și pe care războiul l-a dus pe Dunăre, în 1595, unde a asistat la campania lui Sinan pașa împotriva lui Mihai Viteazul²⁶. Heberer von Bretten aduce și informația deosebit de interesantă conform căreia nici un musulman, indiferent ce pagube i-a cauzat un rob al sultanului, nu-l poate lovi²⁷.

Dintre izvoarele documentare cele mai numeroase sunt rapoartele baililor Venetiei la Constantinopol, precum și cele ale ambasadorilor pe care republica de venețiană îi trimitea în capitala puternicului Imperiu otoman. Un raport al bailului venetian G. Ballarino descrie condițiile vitrege de trai de la Yedikule, de unde un negustor italian a fost salvat datorită strigătelor primite din partea fostului domn al Moldovei, Vasile Lupu²⁸. Rapoartele ambasadorilor, publicate la jumătatea secolului trecut de Eugenio Alberi, oferă informații prețioase privind utilizarea forței de muncă a robilor²⁹. Documentele publicate și aparținând Țării Românești sau Moldovei aduc, în special, date despre răscumpărări. Actul din 1717, publicat pentru prima dată, oferă informații referitoare la implicarea bisericii ortodoxe în răscumpărarea celor lipsiți de mijloace financiare³⁰.

Istoriografia

Istoriografia a acordat puțină atenție problemei prizonierilor în Imperiul otoman, ea concentrându-se asupra instituțiilor, a relațiilor politice, artei etc. Atunci când se studia istoria militară, problema prizonierilor era trecută pe ultimul plan și se scriau foarte puține rânduri. La încheierea celui de-al doilea război mondial a apărut primul studiu dedicat în întregime temei, dar publicat într-o revistă cu un tiraj redus și într-o limbă puțin cunoscută³¹. Tot istoriografiei bulgare i se datorează și al doilea studiu. Bistra Cvetkova³² aduce o completare a surselor

²⁰ Critobul din Imbros, *op. cit.*, p. 158.

²¹ Ducas, *op. cit.*, p. 398.

²² *The bondage and travels of Johann Schiltberger in Europa, Asia and Africa (1396–1427)*, Londra, 1879, tr. K. F. Neumann.

²³ A. Decei, *Informațiile istorice ale lui Captivus Septemcastrensis*, în „AIIC”, Cluj, VII, 1936–1937, p. 585–599.

²⁴ Despre N. Schmidt în *Călători străini*, vol. V, p. 455–459.

²⁵ Michael Heberer von Bretten, *Voyages en Egypte, 1585–1586*, IFAO, Cairo, 1976.

²⁶ Relatarea lui Diego Galan este publicată parțial în *Călători străini*, vol. III, p. 521–537.

²⁷ von Bretten, *op. cit.*, p. 63.

²⁸ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IV/2, București, 1884, p. 17.

²⁹ *Le Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, ed. Eugenio Alberi, seria III, vol. I–III, Firenze, 1840, 1854, 1855.

³⁰ V. Anexa doc. 2.

³¹ D. Anghelov, *Robstvoto v srednevekovna Bălgariia*, în „Istoriceski Pregled”, II, 1945–1946, nr. 2.

³² Bistra Cvetkova, *Robstvoto vosmanskata imperiia i po specialno v bălgarskite zemli pod turska vlast*, în „Istoriceski Pregled”, X, 1954, 2.

europene cu numeroase informații din registrele cadiilor, sau din cronicile turcești. Articolul ei va servi, parțial, și unor autori români, lipsiți de accesul la multe izvoare, bibliotecile din România neputându-le oferi.

În 1961, a apărut primul articol în România consacrat problemei robilor, datorat cercetătorilor M. Dan și S. Belu³³. Beneficiind de existența izvoarelor maghiare și sârbești, la care au adăugat informații din articolul Bistrei Cvetkova, surse românești și occidentale, cei doi autori au realizat un articol bine documentat și în care au tratat toate aspectele legate de robi. Acest studiu a deschis interesul istoriografiei românești pentru prizonieri și în 1974 apărea, la Editura Militară, volumul *Contribuții la studiul legilor războiului în Evul Mediu*, partea a doua din această lucrare fiind consacrată captivilor din Țările Române luați de trupele turco-tătare. Autorul, Andrei Pippidi, dispunând de un bogat material informativ, a fost preocupat de întreaga problematică și a schițat direcțiile viitoare de cercetare. Ar fi de remarcat doar o mică eroare legată de un preț de răscumpărare. Sanda și Drăguța și-au plătit eliberarea cu 1.000 de zloți tătărești, „monedă aproximativ egală cu ducatul”³⁴. Zlotul tătăresc valora, la 1575, doar 12 aspri³⁵, în timp ce un ducat valora, oficial, 60 de aspri înainte de devalorizarea monedei de argint³⁶. Deci, răscumpărarea nu era de circa 60.000 aspri ci de 12.000 de aspri, ceea ce este aproape de adevărata valoare a proprietăților vândute, dar mult peste cei 3–400 de aspri pe care sultanul îi fixa pentru răscumpărare³⁷. O ultimă lucrare care a tratat problema robilor, doar pentru secolul al XV-lea și cu limitare geografică la Rumelia, s-a datorat specialistei M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și a apărut într-o prestigioasă revistă germană³⁸. Bazat, în parte, pe informații occidentale și bizantine, studiul face referiri la sursele și numărul robilor, transportul și prețul de vânzare, unde apar și date din cronicile turcești. Tot din surse otomane, cercetătoarea aduce informații privind vânzarea prinșilor și despre partea care revenea sultanului. Spre deosebire de studiile menționate mai sus, articolul se referă doar la captivitate și expunerea se face într-o limbă de circulație internațională.

Acest scurt eseu privind sursele de informație ale lucrării de față nu are pretenția de a fi cuprins toate lucrările importante pentru tema tratată, ci doar pe cele mai des folosite.

Considerații terminologice

Pentru termenul *prizonier*, otomanii foloseau, în special, cuvântul de origine persană *esir*, prin care desemnau atât soldații inamici capturați, cât și femeile sau copiii³⁹. Acest cuvânt este oarecum similar cu cuvântul *rob* din cronicile românești, termen prin care se desemna orice ființă omenească ajunsă în puterea unui adversar. Pentru *prizonier* se mai foloseau cuvinte derivate din verbul *tutmak*, care înseamnă *a prinde*, *a captura*. În *Destan-i Umur paşa* apare de două ori termenul *tutgur*⁴⁰ pentru ostașii prinși, dar în rest se folosește *esir*. *Tutsak*, cu același înțeles,

³³ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*

³⁴ A. Pippidi, *Contribuții la studiul legilor războiului în Evul Mediu*, București, Editura Militară, 1974, p. 293.

³⁵ Informația, Ernest Oberländer-Târnoveanu.

³⁶ M. Maxim, *O luptă monetară în secolul al XVI-lea: padișahî contra aspru*, în „Cercetări numismatice”, V, București, 1983, p. 132.

³⁷ Idem, *Culegere de texte otomane*, București, 1974, p. 49.

³⁸ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*

³⁹ Referindu-se la familiile ostașilor lui Osman, Neşri scrie că turcii, „punându-le în lanțuri, le-au luat în captivitate” (Ehl ü ilyallrini esir-i selâsil ü eglâl edip), apud. M. Guboglu, *Crestomație turcă*, București, 1978, p. 268.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 145.

este folosit pentru a desemna un ostaș inamic capturat prin surprindere. *Kul* și-a restrâns treptat utilizarea doar la ieniceri și ceilalți soldați din armata permanentă și, în mod teoretic, toți supușii sultanului erau robi (*kul*). *Bende* și-a pierdut înțelesul de *rob*, desemnându-i pe toți supușii, indiferent de rangul pe care îl ocupau în ierarhia otomană. Vasile Lupu se considera „supus (*bende*) al dinastiei lui Osman”⁴¹. Termenul *abd*, de origine arabă, cu același înțeles, de *rob*, va fi folosit doar cu sensul de *robul lui Allah* (Abdullah).

Intrarea în captivitate

Religia întemeiată de profetul Muhammad a dus la unificarea triburilor arabe sfâșiate de neconținute lupte interne și la canalizarea tuturor energiilor într-o puternică ofensivă îndreptată împotriva necredincioșilor. În scurt timp, posesiunile bizantine și persane ajung în mâinile călăreților lui Allah, care cu greu sunt opriți de franci (Poitiers, 736), bizantini și chinezi. Încă din Coran se întrevădea că războiul va fi principalul instrument de propagare a religiei islamice⁴². Concepția despre *djihad*⁴³ este „rezultatul unei evoluții rapide” și a fost asimilat cu „actele de pietate”⁴⁴, dar nu este inclus în cei cinci stâlpi ai credinței (*arkan*), fiind în urma credinței, rugăciunii, postului, pomenii și a pelerinajului. Doar o parte a doctriinarilor așază *djihadul* printre „fundamentele” religiei islamice⁴⁵. Una din cele mai spinoase probleme care se puneau în fața conducătorilor militari era soarta luptătorilor și a populației necombatante intrate, pe diferite căi, în posesia războinicilor musulmani. Plecând de la puținele versete existente în Coran și de la faptele profetului Muhammad, la care s-au adăugat și faptele altor conducători islamici, doctorii în drept au stabilit cu precizie hotărârile care trebuie luate referitor la soarta învinșilor. Turcii au adoptat și ei atitudinea binevoitoare a arabilor față de adversarii lor, dar au grefat și obiceiuri specifice populațiilor stepei, în special o atitudine dură față de cei care opuneau o rezistență înverșunată și le provocau pierderi grele. Ulterior, în tratamentul aplicat soldaților europeni au intervenit practici moderne mai umane, fără ca cele vechi să fie înlocuite în totalitate până la primul război mondial. În ultimele secole de existență a Imperiului otoman, populația lipsită de apărare, atât cea din Dar-ul harb, cât și cea din Dar-ul Islam, a fost crunt tratată, mergându-se până la genocid, sub acuzația de colaborare cu inamicul religiei (cazul populației armenesti din timpul primului război mondial). Dacă trebuie remarcat un element specific turcesc, atunci încălcarea amanului și uciderea sau robirea adversarilor erau ceva obișnuit la popoarele turcece și Mihail Psellos remarca încălcarea cuvântului dat când a observat obiceiurile pecenegilor⁴⁶.

Prizonierii turcilor puteau fi capturați în diferite situații tactice și soarta lor depindea atât de modul în care au fost prinși, cât și de voința conducătorului islamic, la turci voința padișahului fiind hotărâtoare și amanul acordat fără învoirea acestuia era lipsit de orice valoare⁴⁷. Inamicii puteau cădea în mâinile turcilor prin

⁴¹ *Documente turcești*, vol. I, doc. 178, p. 18.

⁴² „Nu s-a întâmplat ca un profet să aibă adepți până ce n-a măcelărit pe pământ...” (C 8/68).

⁴³ V. Panaite, *Din istoria dreptului islamic al popoarelor, doctrina djihadului*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași” („AIIAI”) tom XXII/1985 și tom XXIII/1986.

⁴⁴ N. Armanazi, *L'Islam et le Droit international*, Paris, 1929, p. 69.

⁴⁵ *E.I.*, vol. II, p. 552.

⁴⁶ *F.H.D.R.*, vol. III, p. 51.

⁴⁷ F. Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son temps (1432–1481)*, Payot, Paris, 1954, p. 269.

Regele Bosniei a fost ucis din ordinul sultanului după ce muftiul Ali Bastami a considerat amanul acordat de marele vizir ca lipsit de valoare juridică.

cucerirea unor cetăți, în timpul unor incursiuni de pradă ale akângiilor sau ale tătarilor, în timpul marilor expediții sultanale, sau în urma acțiunilor navale, îndeosebi ale corsarilor algerieni aflați din secolul al XVI-lea sub control efectiv al Sublimei Porți. Otomanii, ca și predecesorii lor arabii, făceau deosebire între luptătorii inamici și populația necombatantă, dar această distincție nu prea se făcea, adesea adversarii fiind tratați la fel. Totuși, militarii erau mult mai dur tratați decât civilii din zona de conflict.

Soarta soldaților creștini

Soldații aparținând unui stat advers constituiau principalul obstacol în calea înaintării otomane și dacă aceștia se sprijineau pe cetăți puternice sau pe forme de relief propice apărării orice avansare devenea deosebit de anevoioasă și provoca agresorului pierderi mari în oameni și tehnică de luptă. Doctorii în Drept din perioada Islamului clasic au stabilit norme precise în ceea ce privește tratamentul militarilor adverși capturați, reguli care au fost aplicate, cu unele deosebiri, și de otomani până la dispariția Imperiului, după primul război mondial.

În cazul cetăților, se poate observa mai bine soarta militarilor din garnizoană, deoarece asediile erau operațiuni statice și mai ușor de urmărit. Când forțele otomane ajungeau sub o cetate inamică, se trimitea un sol prin care se cerea predarea fortăreței, care urma să intre în Dar-ul Islam. După această invitație (dawa), respinsă în cea mai mare parte a cazurilor, începea asediul propriu-zis. Orice cetate lipsită de ajutor din exterior rezistă până când întăririle sunt distruse și armele și alimentele se epuizează. Siliți de împrejurări, soldații din garnizoană predau cetatea, urmând ca soarta lor să fie decisă de conducătorul islamic. Speranța că acesta va fi milos era, în cele mai multe cazuri, înșelată. Erau uciși și pentru a elimina un element de rezistență, dar și pentru a da exemplu altor luptători de soarta ce îi așteaptă dacă vor opune rezistență oștilor Islamului. Mehmed al II-lea (1451–1481), înainte de a începe asediul Constantinopolului, și-a îndreptat o parte din forțe împotriva unor mici fortărețe bizantine, care nu s-au supus, la somația sultanului, apărătorii bazându-se pe tăria zidurilor, care rezistaseră și altor asalturi turcești. Dar, de data aceasta, artileria grea otomană a sfărâmat piatra zidurilor și apărătorii cetății Terapia, „nemaiputând rezista, i s-au supus, învoindu-se să facă ce o vrea cu dânsii, iar el <sultanul> i-a tras în țepăp, fiind patruzeci”⁴⁸. La fel s-a procedat și în cazul luptătorilor din cetatea Studion și a celor din insula Princhipos⁴⁹. Alături de bărbații din garnizoană, și care luau parte efectiv la lupte, erau uciși toți cei capabili să poarte arme, așa cum s-a procedat în cazul cetății Palamid, din Peloponez⁵⁰ (1715). Din această cauză predările necondiționate erau rare.

Comandanții creștini, cunoscând acest obicei otoman, predau cetățile după ce primeau dreptul de a se retrage în teritoriul controlat de creștini, știut fiind faptul că o înțelegere trebuie respectată ca un tratat de pace⁵¹. Prima condiție era

⁴⁸ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451–1467*, București, 1963, ed. V. Grecu, p. 100.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 100. Tot Critobul relatează și predarea cetății Castrion, în 1460: „Strămtorați cu totul și nemaiaivând ce să facă din lipsă de apă și de cele trebuincioase pentru trai, pierd orice nădejde și se predau împăratului să facă ce o vrea cu ei. Împăratul, bărbații câți au scăpat cu viață din luptă, poruncește să fie măcelăriți toți de îndată”, *Ibidem*, p. 258.

⁵⁰ *Cronica expediției turcilor în Moreea (1715)*, atribuită lui Constantin Dăchiti, ed. N. Iorga, București, 1913, p. 77.

⁵¹ as-Şaibâni, referindu-se la înțelegeri între beligeranți, în timpul luptelor, consideră obligatorie respectarea prevederilor. „Căci aceasta va fi ca un tratat de pace încheiat între șeful statului musulman și acest inamic. Ori, într-un tratat de pace, trebuie să se îndeplinească condiția stipulată, as-Şaibâni, *op. cit.*, vol. II, p. 95.

garantarea vieții atât a soldaților, cât și a populației refugiate în cetate. Cum, de cele mai multe ori, nu mai aveau unde să se retragă și urmau să fie supuși otomani, aceștia nu mai puneau condiția retragerii până la o cetate creștină. Sultanul sau vizirii care se aflau sub ziduri acceptau oferta de capitulare, menajându-și astfel trupele. Conducătorii erau de acord, trupa însă era întotdeauna de altă părere. Nemulțumiți că li se ia dreptul la jaf, drept universal recunoscut în Evul Mediu, soldații turci căutau întotdeauna pretexte pentru a strica pacea. Timișoara era asediată de oștile lui Kara Ahmed pașa, iar Ștefan Lozonczy, neprimind ajutor de la imperiali, a fost silit să predea cetatea în schimbul unei emănetname (scrisori de garanție). Garnizoana primea dreptul să se retragă, cu arme și bagaje. Asupra motivului anulării amanului cronicarii turci nu s-au pus de acord. După o opinie, un ienicer a încercat să pună stăpânire pe un tânăr paj aparținându-i lui Ștefan Lozonczy, comandantul cetății, care l-a lovit cu sabia⁵², fie, după o altă părere, asediații au încercat să ducă cu ei și câțiva prizonieri musulmani⁵³. Indiferent care a fost motivul, turcii au trecut la uciderea soldaților, mai ales că și tabăra creștină comisese, la Lipova, în 1551, un act similar din care doar câțiva turci, în frunte cu Ulama pașa, au scăpat⁵⁴. Din răzbunare pentru uciderea garnizoanei din Hatvan, de către austrieci, care garantaseră viața otomanilor, turciiucid pe apărătorii cetății Agra (Erlau, Agria, Eger) strigând: „Vom păstra noi credința tratatelor cu infidelii care au masacrat atât de laș pe frații noștri la Hatvan?“. Sultanul Mehmed al III-lea (1595–1603), nemulțumit de faptul că i-a fost încălcată voința, a ordonat uciderea agăi de ieniceri, considerat investigatorul, chiar în fața supraviețuitorilor⁵⁵.

La Belgrad (1521)⁵⁶, Buda (1529)⁵⁷, Gyula (1566)⁵⁸, soldații nu au respectat prevederile capitulării și au trecut peste voința vizirilor, sau chiar a sultanului. Abuzurile soldătimii erau trecute cu vederea pentru a nu provoca revolte, ceea ce ar fi compromis buna desfășurare a campaniilor. Obiceiul s-a păstrat și îl regăsim și în secolul al XVIII-lea. În timpul expediției din Moreea (1715), marele vizir a cucerit, prin predare, cetatea Corintului și a acordat aman garnizoanei, dar ienicerii au început să jefuiască și să hărțuiască pe soldații creștini, care au încercat să se apere. Strigând „Ghiaurii s-au revoltat“, ienicerii au măcelărit pe toți ostașii creștini⁵⁹. Amanul acordat era rupt uneori de însuși sultanul, dacă acesta considera necesar. Urmând exemplul stăpânului, marele vizir sau alți viziri procedau întocmai. Mehmed al II-lea garantează capul lui Paolo Erizzo, comandantul cetății Negroponte, dar „uzând de cel mai abominabil subterfugiu“, îl tăie în două cu fierăstrăul⁶⁰ și întreaga garnizoană a fost măcelărită. Și la predarea Croiei sultanul procedează la fel și doar câteva personalități au fost cruțate, în speranța unei răscumpărări importante⁶¹. Mehmed al II-lea nu a reușit să-l înșele și pe Antonio de Lezze, comandantul cetății Scutari, care a obținut dreptul de a se retrage în teritoriile venețiene, asigurat fiind de ostaticii primiți⁶². Abuzurile sultanale erau puține și

⁵² *Cronici turcești*, vol. I, p. 487.

⁵³ *Ibidem*, p. 286.

⁵⁴ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978, p. 194.

⁵⁵ De Salaberry, *Histoire de l'Empire ottoman depuis sa fondation jusqu'a la paix d'Yassy*, Paris, 1824, vol. II, p. 150.

⁵⁶ A. Decei, *Istoria ...*, p. 169.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 176.

⁵⁸ Pecevi descrie astfel încălcarea amanului: „câțiva luptători (gazi) au rupt capitularea, repezind săbiile lor asupra ghiaurilor și trântindu-i într-o clipită pe toți la pământ“, *Cronici turcești*, vol. II, p. 490.

⁵⁹ *Cronica expediției în Moreea*, p. 55.

⁶⁰ J. R. Durdent, *Beautés de l'histoire de Turquie*, Paris, 1816, p. 183.

⁶¹ J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman depuis son origines jusqu'a a nos jours*, (H.E.O.T.) vol. 3, p. 227/228.

⁶² *Ibidem*, p. 242.

din a doua jumătate a secolului al XVI-lea vor dispărea, după ce padișahii vor prefera plăcerile seraiului în locul luptelor pentru credință. Pe teatrele de luptă vor spori autoritatea vizirilor, dar și abuzurile acestora, îndreptate, de obicei, împotriva soldaților. Când Sinan pașa cucerește Tripoli (1551), după un scurt asediu, robește întreaga garnizoană, în ciuda cuvântului dat. Tunaru! șef, Jehan de Chabas, care, cu o lovitură precisă retezase mâna defterdarului, este torturat, îngropat până la brâu și devine o tîntă vie pentru arcașii turci. În cele din urmă este decapitat⁶³. Ceilalți apărători sunt salvați de ambasadorul Franței, în urma promisiunii că va aduce robi turci aflați în insula Malta, promisiune pe care nu o va putea onora⁶⁴. În timpul cuceririi insulei Cipru, seraskerul Mustafa pașa săvârșește mari abuzuri, încălcând cele mai elementare reguli ale războiului. Se acordă aman Nicosiei, dar, cum se deschid porțile, pașa ordonă uciderea apărătorilor, în frunte cu Dandolo. Au pierit și mulți civili, cifrele date de contemporani mergând până la 25 000 de morți⁶⁵. Famagusta, cea mai puternică cetate venețiană de pe insulă, după un asediu de un an de zile este constrânsă să capituleze. Furia vizirului s-a abătut asupra nefericitului Marc Antonio Bragantin, care, prin rezistența opusă, provocase pierderi grele oastei otomane. A fost silit să care pietre la refacerea cetății, apoi i se tăiară urechile și nasul și în cele din urmă a fost jupuit de viu. Selâniki motivează uciderea prin „cele mai mari cazne și chinuri” prin faptul că Bragantin nu a respectat prevederile referitoare la prizonierii turci și i-a ucis în chinuri similare⁶⁶. Pierderile grele sunt, pe de altă parte, explicația torturilor și Lala Mustafa pașa i-ar fi spus lui Antonio Bragantin: „Dar tu ai făcut să se verse prea mult sânge musulman pentru a muri cu tot al tău în vene”⁶⁷.

Dar nu peste tot turcii încălcau scrisorile de garanție (emânetname), chiar în situația în care au suferit pierderi grele. În cazul cetății Rhodos, sultanul Soliman Magnificul a respectat condițiile puse de marele maestru Villiers de l'Îsle Adam și cavalerii s-au putut retrage nestingheriți de pe insulă⁶⁸. La 27 august 1660, Oradea a capitulat, iar Seid Ali pașa a dat 200 de căruțe și aga ienicerilor cu trei bei au asigurat paza celor 300 de oameni. „Întreaga oaste de pază” și turcii n-au crezut că „atât de puțini ostași au putut să le pricinuiască o pagubă atât de nemăsurată și să le facă necazuri așa de multe”⁶⁹. La Ujvar (25 septembrie 1663), garnizoana a cerut iertare (aman) și a solicitat să se retragă la Komran (Komorn), „sub ocrotirea oastei de pază”. Nici un creștin nu a fost agresat de otomani⁷⁰.

Amanul nu se aplica renegaților și haiducilor, prin *haiduci* (*haidușak*, în cronicile otomane) înțelegându-se *sârbi* sau *unguri* care luptă împotriva turcilor. În august 1690, turcii, conduși de marele vizir Fazil Mustafa pașa, au asediat orașul Niss. Soldații austrieci au primit aman, iar supușii sultanului care luptaseră alături de inamic au fost uciși⁷¹. Cei 230 de germani din fortăreața Charkny au fost conduși la o palancă austriacă, „dar vizirul n-a acordat nici o milă celor 27 de haiduci care făceau parte din garnizoană”⁷².

⁶³ N. de Nicolay, *Dans l'empire de Soliman le Magnifique*, CNSR, 1989, p. 91.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 93.

⁶⁵ J. R. Durdent, *op. cit.*, p. 238.

⁶⁶ M. Guboglu, *Crestomația turcă*, București, 1978, p. 383.

⁶⁷ J. R. Durdent, *op. cit.*, p. 248.

⁶⁸ M. Guboglu, *op. cit.*, p. 291.

⁶⁹ G. Kraus, *op. cit.*, p. 375.

⁷⁰ M. Guboglu, *op. cit.*, p. 803.

⁷¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 572, p. 259.

⁷² *Ibidem*, doc. DLXIV, p. 256. Când Sinan pașa a cucerit Tripoli, în 1551, a ordonat ca „aproximativ două sute de arabi, care se pusese în serviciul cavalerilor, să fie tăiați în bucăți” (N. de Nicolay, *op. cit.*, p. 88). În timpul ofensivei din 1690, este recucerită prin predare (vire ile) cetatea Vidinului, unde turcii „pe haidușak și pe renegați i-au trecut prin sabie” (*Cronici turcești*, vol. II, p. 393). Și haiducii prinși în timpul luptelor aveau aceeași soartă, de obicei după ce se obțineau informații despre organizarea și dispunerea trupelor adverse. În 1695, Küçük Gîafer pașa a capturat doi haiduci sârbi, care, „după ce au arătat ce știau, au fost uciși” (*Cronici turcești*, vol. II, p. 424).

Luptătorii puteau să ajungă în mâinile turcilor după ce apărarea unei cetăți s-a prăbușit, sau armata din care făceau parte a fost înfrântă. Atunci când o cetate era luată cu asalt, turcii începeau uciderea soldaților întâlniți de teamă că aceștia se pot reorganiza și executa un contraatac viguros⁷³. Se ucidea până în momentul în care comandantul turc interzicea acest lucru și ordona robirea⁷⁴. Militarii care continuau să se opună erau totuși uciși⁷⁵. După ce războiul se termina, imamul hotăra soarta prinzilor. Căpeteniile erau, de obicei, ucise pentru ca nu cumva să scape din robie și să organizeze rezistența în regiunile proaspăt cucerite. Mehmed al doilea a ordonat decapitarea marelui duce și a multor mari dregători bizantini⁷⁶. Prinșii din luptele de hărțuială erau uciși și se aduceau doar capetele, pentru care se primea bacșiș⁷⁷. Acesta, de obicei, era mai mare decât prețul unui sclav în tabără și afacerea era rentabilă. Mulțimea de prizonieri era adunată, după marile bătălii, în fața cortului sultanului sau al marelui vizir. Acolo, la un semn, sute și mii de capete se rostogoleau în țărână. Baiazid Yıldırım, mâniat pe cruciați că i-au produs pierderi grele, a hotărât decapitarea tuturor prizonierilor, cu excepția unor nobili, de la care aștepta sume mari de bani. După opinia lui Schiltberger, martor ocular la sângerosul eveniment, au fost uciși 10 000 de oameni, cifră, probabil, exagerată, date fiind efectivele cruciate, și măcelul a fost oprit doar când „cursese deja destul sânge“ pentru a răzbuna pe cei morți pe câmpul de luptă⁷⁸.

Schiltberger ar fi fost ucis cu siguranță dacă unul din fiii sultanului n-ar fi fost cucerit de frumusețea prinsului și nu i-ar fi cerut lui Baiazid Yıldırım să-l cruțe, deoarece n-a împlinit vârsta majoratului⁷⁹.

Mehmed al II-lea a fost, probabil, sultanul cel mai necruțător cu adversarii care ajungeau în posesia soldaților săi. Pedepsa pe care o aplica era mult mai dureroasă și mai sângeroasă decât tragerea în țepă, pe care o folosea atât de des Vlad Țepeș, domnul Țării Românești. Tăierea în două cu ferăstrăul era efectuată prin dreptul prapurelui, astfel încât victima să se chinuie cât mai mult⁸⁰. În 1462 Mitilene s-a predat și corsarii catalani, care, alături de alți soldați apăraseră cetatea, au fost uciși prin această metodă⁸¹. Corsarii se „bucurau“ întotdeauna de acest tratament din partea padișahului⁸². Paul Erizzo, îndrăznețul apărător al cetății Negroponte, a cerut să i se cruțe pentru ceea ce sultanul a și făcut, tăindu-i mijlocul. În timp ce padișahul asedia fortăreața, Omer, fiul lui Turahan, a capturat 500 de prizonieri și Mehmed „sesiză această ocazie de a face o experiență în masă a supliciuului său favorit“⁸³. Și prizonierii români au suferit astfel de experiențe. În timpul expediției turcești în Țara Românească au căzut în captivitate 3 700 de soldați (cifră, cu siguranță, exagerată de cronicari deoarece nu era cu putință capturarea unui sfert din oastea munteană)⁸⁴ și, „deoarece au mers pe drumul viclesugului și, arătând pe față prietenia, s-au purtat ca niște dușmani, ei s-au dovedit fățarnici“, au fost despicați în două⁸⁵.

⁷³ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, București, 1958, p. 360.

⁷⁴ *Cronica expediției în Moreea*, p. 77.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 93.

⁷⁶ Critobul din Imbros, *op. cit.*, p. 160.

⁷⁷ *Cronici turcești*, vol. II, p. 474.

⁷⁸ *The bondage and travels of Johann Schiltberger in Europa, Asia and Africa (1396-1427)*, ed. K. F. Neumann, Londra, 1879, p. 5.

⁷⁹ A. de Lamartine, *Histoire de la Turquie*, vol. II, Paris, 1854, p. 207.

⁸⁰ L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, București, 1958, p. 297.

⁸¹ A. Clot, *Mahomed al II-lea, cuceritorul Bizanțului*, București, 1993, p. 116.

⁸² L. Chalcocondil, *op. cit.*, p. 297.

⁸³ Hammer, *H.E.O.T.*, vol. III, p. 111.

⁸⁴ *Cronici turcești*, vol. I, p. 72. Ienicerul sârb vorbește de doar „a several hundred Wallachians“, ceea ce este mult mai probabil (K. Mihailovic, *Memoirs of a Janissary*, translated by Benjamin Stolz, Michigan, 1975, p. 101).

⁸⁵ *Cronici turcești*, vol. I, p. 72.

În fiecare campanie sultanală se făceau execuții de prizonieri, atât pentru a sublinia puterea padișahului, cât și pentru a elimina pericolul ca acești captivi să ajungă din nou în rândurile vrăjmașilor Islamului. În 1526, după bătălia de la Mohacz, au fost capturați 1 500 de unguri și „urmând ordinul inflexibil al sultanului, capul tuturor acestor mizerabili fu tăiat de sabia răzbunării și se abandonă cadavrele lor lăcomiei lupilor, păsărilor de pradă și tuturor animalelor de pradă...”⁸⁶. În timpul expediției asupra Hotinului (1621) au fost capturați 200 de cazaci și toți au fost uciși⁸⁷. Mustafa al II-lea, pentru a se răzbuna pe austriecii care înfrânseră de atâtea ori oștile otomane, a ordonat execuții masive. Din prizonierii luați la Lipova doar trei au fost cruțați, toți ceilalți 1 000 de soldați fiind decapitați. Un cap se plătea cu 25 de guruși, ceea ce era o bună afacere⁸⁸. După bătălia de la Lugoj (22 septembrie 1695) sultanul a hotărât ca toți captivii să moară, dar vizirii au reușit să-l convingă „că nu e bine să fie uciși atâția oameni luați în captivitate”. Din cei 5 000 de prizonieri au fost cumpărați 1 000 de tineri vânjoși pentru galere la prețul de 15 guruși de persoană, „iar cei mai în vârstă au fost lăsați vitejilor ostași”⁸⁹. Cei luați în urma luptei de la Cerna (26 august 1696) n-au avut noroc. „Prizonierii luați în timpul luptei n-au fost iertați, ci azi, 27 august, au fost uciși cu pompă”, scrie cronicarul Fındıklılı Mehmed aga⁹⁰. O metodă de execuție, folosită doar la ordinul padișahului, pentru a sublinia puterea și măreția, era zdrobirea prizonierilor cu ajutorul elefanților, animale care, prin dimensiunile lor, stârneau teamă în rândurile creștinilor⁹¹. Akîngiîi lui Bali bei, făcând o incursiune adâncă în teritoriul Ungariei, au capturat 73 de prizonieri care au fost puși în lanțuri și duși în fața cortului lui Süleyman Magnificul și care a dat porunca „să se elibereze acești prizonieri din lanțurile vieții”. Când sultanul a ieșit din cort pentru a vedea acest spectacol, „se aruncă 6 oameni sub picioarele elefanților și se trimise pe ceilalți prin sabie în infern”⁹². Silit să se retragă de sub zidurile Hotinului de apropierea iernii și fără să fi obținut rezultate notabile, sultanul Osman al II-lea a hotărât să se răzbune pe prizonierii „ferecați în lanțuri”. Cu toate că jurisprudența islamică s-a pus de acord că prizonierii nu trebuie uciși după încheierea războiului, totuși captivii au fost măcelăriți cu săbiile în fața cortului împăratesc și mulți au fost striviți de elefanți și astfel au intrat cu toții (câteva mii) în infern”⁹³.

Orice comandant musulman avea dreptul de a ucide prizonierii făcuți în rândurile adversarilor, cu condiția ca ei să nu fi fost distribuți soldaților. Aceste execuții străbat secolele de istorie otomană și i-au îngrozit pe adversari, terorizați numai la auzirea cuvântului *turc*. Marii viziri, fiind atotputernici în lipsa padișahului de pe câmpul de luptă, urmau întocmai exemplul stăpânilor lor. Nici celorlalți demnitari otomani aflați în fruntea oștilor nu le plăcea să fie curat locul

⁸⁶ Kemalpașazade, *Histoire de la Campagne de Mohacz*, ed. de Courteille, Paris, 1859, p. 106. Hammer estimează la 4 000 numărul celor executați (Hammer, *H.E.O.T.*, vol. V, p. 86).

⁸⁷ *Cronici turcești*, vol. II, p. 80.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 436.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 450.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 479.

⁹¹ *Memorialul lui Nagy Szabo Ferencz din Târgu Mureș (1580–1658)*, București, 1993, p. 183.

⁹² Felix Tauer, *Histoire de la campagne du Suleyman Ier contre Belgrade en 1521*, Praga, 1924,

p. 48.

⁹³ *Cronici turcești*, vol. II, p. 164. As-Şaibânî, citând și alte păreri, nu era de acord cu uciderea prizonierilor după ce „războiul și-a încheiat misiunile sale”, deoarece această ucidere era determinată de necesitatea de a îndepărta belicisumul dușmanilor. Se retrage argumentul din povestirea după care Abdullah ibn Amir trimisese un prizonier lui Ibn Umar ca acesta să-l ucidă cu mâna lui. Dar Ibn Umar se supără: „Pe Allah! Pe un legat eu nu-l voi ucide niciodată!” A vrut să spună: „După ce voi l-ați făcut prizonier și l-ați legat, eu nu-l voi ucide” (as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. II, p. 276).

din fața cortului. Fără a avea pretenția de a da cele mai semnificative exemple, menționăm câteva. În 1598, soldații aflați în cetatea Cenadului au fost capturați, puși în lanțuri și apoi „au fost măcelăriți în fața cortului lui Satârgi pașa 150 de dușmani prinși”⁹⁴. În 1715, cade cetatea Palamid din Peloponez și Gin Ali pașa, mare vizir (1713–1716), a dat poruncă să fie decapitați toți bărbații⁹⁵ aflați printre captivi. Au fost dați și bani drept bacșiș, câte 30 de taleri de cap tăiat, dar, producându-se o adevărată inflație, marele vizir a plătit 20, apoi numai 10 taleri⁹⁶. Obiceiul s-a păstrat și în cursul secolului următor, aplicându-se îndeosebi la rebelii înarmați, sârbi sau greci⁹⁷. Capetele tăiate reprezentau o mărturie pentru victoria împotriva infidelilor și ele erau încărcate în harakale și trimise sultanului împreună cu prizonierii vii și cu daruri de preț⁹⁸. Dar nu toate capetele erau trimise sultanului, ci, urmând o practică specifică popoarelor stepei, se construiau turnuri sau minarete cu scopul de a comemora victoria și a o delimita în spațiu, dar și pentru a îngrozi adversarii. Ca „materie primă” se foloseau toți adversarii existenți, indiferent de vârstă, sex etc. În 1438, au fost ridicate în Transilvania „trei grămezi uriașe de capete ale oamenilor uciși”⁹⁹. Într-un akin, Turahan bei a capturat 800 de luptători albanezi și craniile lor au servit drept cărămizi pentru un minaret¹⁰⁰. În urma luptei de la Valea Albă (1476), moldovenii prinși au fost și ei decapitați și o macabră construcție s-a ridicat¹⁰¹. Otomanii au presărat peste tot în Europa astfel de turnulețe și practica s-a menținut până în secolul al XIX-lea¹⁰². Trebuie subliniat faptul că actele de cruzime nu i-au plăcut niciodată Profetului¹⁰³, dar în cazul otomanilor este o rămășiță a obiceiurilor turco-mongole¹⁰⁴.

⁹⁴ *Cronici turcești*, vol. II, p. 160/161.

⁹⁵ Bărbații, chiar cei care nu au luat parte la lupte, dar au posibilitatea să poarte arme, erau tratați ca și soldații. Referindu-se la agricultori, as-Şaibânî consideră că este preferabil să fie cruțați, dar imamul poate să-i ucidă: „Căci acești oameni sunt înzestrați cu un fizic propice luptelor și agricultura nu este ceva obligatoriu; câteodată se abandonează agricultura pentru a deveni combatant” (as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 71). Pe acest belicism prezumtiv se bazează poziția musulmanilor față de categorii speciale ale populației și care îndrăznesc să atace detașamentele otomane.

Georg Kraus relatează, în cronica sa, o întâmplare petrecută în Transilvania anulului 1659. Niște „amărăți de țărani”, înarmați cu furci și coase, au dispersat o ceată de turci plecați după jaf, ucigând și câțiva dintre ei. Un steag de cavalerie a răzsunat pe musulmanii deveniți șehid. Seid Ali pașa, conducătorul expediției, „a poruncit să li se taie cătorva capul în tabără, iar multora nasurile și urechile, cu porunca să plece și să nu mai pună altă dată mâna pe arme, ci numai pe plug și pe uneltele de plugărie” (G. Krauss, *op. cit.*, p. 314).

⁹⁶ *Cronica expediției în Moreea*, p. 77. În timpul expediției din Banat a marelui vizir Koca Yusuf pașa (1786–1789) au fost luați „un număr infinit de prizonieri și s-au trecut prin sabie mai mult de 5 000 de oameni” (probabil soldați austrieci și bărbați capabili să poarte arme pentru a preîntâmpina întărirea taberei necredincioșilor), Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, p. 598.

⁹⁷ În 1813, pașa de Vidin a cucerit Negotinul și „4–5 000 de sârbi au fost făcuți prizonieri; ei au fost trecuți cu toții prin ascuțitul sabiei, la fel ca un oarecare haiduc Velco, generalul lor...” (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 1911, p. 977).

⁹⁸ La sfârșitul secolului al XVI-lea, Vaclav Vratislav a văzut 300 de robi croați, fiecare ducând câte 5–6 capete de croați uciși (M. Dan și S. Belu, *op. cit.*, p. 26). După bătălia de la Florești (1660) „lucrurile și capetele tăiate... fiind încărcate în harabale, au fost trimise cu agalele lor la Timișoara” (*Cronici turcești*, vol. III, p. 185). Când Zolkiewski a fost înfrânt de Iskender pașa, acesta din urmă a trimis sultanului „mai multe capete tăiate ale comandanților și o pradă prețioasă” (*Cronici turcești*, vol. II, p. 266).

⁹⁹ Fr. Pall, *Știri noi despre expedițiile turcești din Transilvania în 1438*, în „A.I.I.C.”, tom. I–II, 1958–1959, p. 18.

¹⁰⁰ L. Chalcocondil, *op. cit.*, p. 148.

¹⁰¹ *Cronici turcești*, vol. II, p. 142.

¹⁰² Un astfel de turn a fost ridicat la Niș (1809) și se păstra încă la 1878 (Albert Malet, *L'Époque contemporaine*, Paris, 1918, p. 509). Un turn din circa 1 000 de capete a fost ridicat la Lipova, în 1695, din ordinul sultanului Mustafa al II-lea (*Cronici turcești*, vol. II, p. 436).

¹⁰³ Un hadit consemnat de Abu Yusuf Yakub spune: „Profetului îi displace masacrul captivilor” (Abu Yusuf Yakub, *Le livre de l'impôt foncier- Kitâb-el Kharadj*), ed. E. Fagnan, 1921, p. 303.

¹⁰⁴ Timur Lenk, mult mai atașat de tradițiile stepei, a ridicat la Smirna un turn din capetele a peste o mie, încât „era de văzut o grozăvie stranie și o născocire de mare cruzime” (Ducas, *op. cit.*, p. 106).

Personalități

Conducătorii politici sau militari, mai mari sau mai mici, se bucurau de o atenție deosebită din partea musulmanilor¹⁰⁵. Erau vânduți pe câmpul de luptă sau în lungi urmăriri, pentru a se obține o mare răscumpărare. Saladin, respectând instituția regalității, a eliberat gratuit pe regele Ierusalimului, Guy de Lusignan, și alți seniori de vază¹⁰⁶. Când sultanul Egiptului, Al-Muazzam, l-a capturat pe regele Franței, Ludovic al IX-lea, i-a impus acestuia o răscumpărare personală de 500 000 livre de aur, din care, în cele din urmă, s-a plătit doar jumătate, banii provenind din cuferele templierilor¹⁰⁷. Dar în mâinile turcilor selgiucizi a căzut și un împărat bizantin, Roman Diogene (1067–1071), fiind cea mai importantă captură a turcilor. După ce a pus piciorul pe ceafa împăratului, Alp Arslan l-a îmbrățișat și i-a spus: „Eu am învățat să respect demnitatea egalilor mei în curaj și vicisitudinile soartei. La ce soartă vă așteptați de la mine? “Roman Diogene a răspuns astfel: „Dacă sunteți crud, mă veți ucide; dacă sunteți mărinimos, mă veți trage înlănțuit după carul vostru (de triumf), dacă sunteți înțelept și clement, mă veți pune să plătesc o răscumpărare și mă veți trimite în imperiul meu!“ Un milion de piese de aur a fost suma stabilită pentru răscumpărare, dar n-a fost plătită deoarece Diogene a fost răsturnat de la conducerea imperiului¹⁰⁸.

Otomanii se preocupau și ei de soarta captivilor de rang înalt, care le puteau aduce venituri importante. Sultanul și-i rezerva pe cei mai importanți. Astfel, Baiazid I a păstrat pentru el 25 de seniori pentru care a obținut 200 000 de ducați¹⁰⁹. Süleyman Magnificul cerea de la Mehmed, beiful de Silistra, „doi necredincioși de vază“ care urmau să furnizeze informații și apoi, probabil, s-ar fi răscumpărat¹¹⁰. Pe câmpul de luptă călăreții urmăreau în special pe luptătorii îmbrăcați în armuri și ucideau pe soldații de rând, care nu aveau o valoare prea ridicată. Prinșii erau prezentați sultanului și aducătorii puteau primi recompense bănești sau avansări în grad. În 1448, akîngiii, sub comanda emirilor de margine Firuzbeioğlu Mehmed bei, Mustafa bei și Isa bei au lovit oastea Țării Românești, care devasta împrejurimile Nicopoleului și „au adus împăratului mulți dușmani îmbrăcați în zale și cu mâinile și picioarele ferecate în lanțuri“¹¹¹. La întoarcerea din expediții, prizonierii de vază erau târați în urma padișahului triumfător. Findıklî Mehmed aga, relatând despre intrarea în Constantinopol a sultanului Mustafa al II-lea (1695–1703), scrie că „din spatele padișahului înaintau trei căpitani (kapudan), cu vreo zece austrieci de vază, luați prizonieri din cetățile Tittel și Lipova“¹¹². Prizonierii de rang erau închiși de obicei la Yedikule, dar puteau fi ținuti și în alte cetăți ale imperiului¹¹³.

¹⁰⁵ Nu numai musulmanii acordau personalităților din tabăra adversă atenție, ci și creștinii. Hugo Grotius recomanda prinderea oamenilor importanți pe care conducătorul statului urma să-i elibereze în schimbul răscumpărării (H. Grotius, *Despre dreptul războiului și al păcii*, București, 1968, p. 650).

¹⁰⁶ Florentina Căzan, *Cruciadele*, București, Editura Academiei, 1990, p. 83.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 127/128.

¹⁰⁸ D. de Lamartine, *op. cit.*, vol. I, p. 347–348.

¹⁰⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 209.

¹¹⁰ M. Berindei, G. Veinstein, *L'Empire Ottoman et les Pays Roumains (1544–1545). Etude et documents*, Paris, 1987, p. 206, doc. 67.

¹¹¹ *Cronici turcești*, vol. II, p. 138. Prinșii erau, probabil, boieri, deoarece în armatele române majoritatea luptătorilor nu foloseau zalele.

¹¹² *Ibidem*, p. 458. La Cornul lui Sas au fost capturați Korecki și 500 de nobili polonezi care au fost trimiși la Istanbul (*Ibidem*, p. 265).

¹¹³ Zece ofițeri austrieci au fost închiși în turnul Nebuisa al cetății Belgrad de unde patru au reușit să evadeze. Fuseseră luați prizonieri în urma capitulării cetății Agria (1596) (Hammer, *H.E.O.T.*, vol. VII, p. 326).

Hanul Crimeii aduna și el captivi de rang înalt pentru a obține ulterior răscumpărări mari sau să facă schimb de prizonieri. În urma luptei de la Korsum (1648) au fost luați prizonieri mai mulți guvernatori polonezi (Martin Kalimovski, Nicolae Potocki, Mihail Wisniowiecki, pe care Vasile Lupu, domnul Moldovei, i-a răscumpărat, plătind pentru fiecare douăzeci de mii de galbeni ¹¹⁴. Expediția lui Gheorghe Rakoczy al II-lea în Polonia a fost adevărată mană cerească pentru han, în mâna căruia au intrat „700 de căpitani renumiți“, floarea nobilimii transilvănene. Georg Kraus amintește câteva nume, precum și sume intrate în posesia lui Mehmed Ghirai al IV-lea: Paul Beldi cu 10 000 de taleri, Petru Huszar cu 8 000 de taleri, Ian Kemeny și Francisc Kornis cu 90 000 taleri ¹¹⁵.

Sultanii nu se arătau interesați și de nobilii care jefuiau și robeau periodic teritorii aparținând țărilor bine păzite, încălcând astfel tratatele de pace încheiate cu suveranii lor. Mihail Szilagy, cumnatul lui Iancu de Hunedoara, a fost capturat în 1460 și executat ¹¹⁶. Dimitrie Wisniowiecki, considerându-se cu drepturi la tronul Moldovei deoarece era descendent din Ștefan cel Mare, a fost capturat de oștenii lui Tomșa și trimis la Istanbul. Aici, originea sa nobilă nu i-a servit la nimic și a pierit în cârlige, ca un simplu încălcător de tratate ¹¹⁷. Când, în 1672, sultanul Mehmed IV a acordat aman cetății Camenița, acesta nu a fost valabil și pentru o serie de nobili de graniță, care jucau în Polonia rolul unor bei de akîngii, preocuparea de bază fiind jaful ¹¹⁸.

Conform obiceiului islamic, sultanul trimitea o invitație la supunere conducătorului advers. În caz de acceptare, acesta urma să primească un timar sau zeâmet și să trăiască bogat și liniștit pe feuda primită. Nu putea îndeplini nici un rol în cadrul Imperiului otoman, fiind, într-un fel spus, arestați la domiciliu. Viața le era asigurată atât timp cât nu încălcau convenția încheiată. În 1453, Mehmed al II-lea a trimis o astfel de invitație împăratului Constantin al XII-lea Dragases, dar acesta nu a acceptat să cedeze Constantinopolul. Despotul Dimitrie Paleolog, predându-se sultanului în 1460, a primit orașul Enez și însemnate venituri ¹¹⁹. În octombrie 1461, era ocupat sulhen („prin pace“) orașul Trapezunt, capitala ultimului imperiu grecesc. Împăratul David Comnenul (1458–1461) a primit o feudă (dirlik) pe Struma, aproape de Serez. Ulterior a fost ucis cu întreaga familie deoarece corespundea cu dușmanul sultanului, Uzun Hasan ¹²⁰. Este posibil ca sultanul să-i fi dorit execuția, deoarece era un fost împărat și putea provoca o revoltă puternică a grecilor, care să ducă la restabilirea Imperiului bizantin. Mehmed Cuceritorul dorea și Emiratul de Sinop și a cerut emirului Ismail Isfendiarioğlu să predea provincia, vestită prin bogatele mine. Ca timar i-au fost acordate veniturile orașelor Yenişehir și Inegöl, din regiunea Bursa ¹²¹. Soarta emirului a fost mult mai fericită deoarece nu a atras mânia puternicului padișah.

¹¹⁴ *Călători străini*, vol. VI, p. 294.

¹¹⁵ G. Kraus, *op. cit.*, p. 228.

¹¹⁶ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978, p. 114.

¹¹⁷ Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culesc din arhivele din Simancas*, București, 1940, doc. 61, p. 41.

¹¹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 85, p. 32. Nobilii se numeau Rawawoski, Postaroski de Camenița, Mirlieswaski, Grodeski și erau acuzați de jafuri și robii în Moldova.

Într-un raport venețian din 23 martie 1599, se menționează trimiterea, de către Mahmut pașa, a 75 de prizonieri munteni și 40 de capete, ceea ce era privit de către turci ca o realizare importantă. (Iurmuzaki, *Documente*, vol. IV, partea a II-a, doc. 196, p. 230).

¹¹⁹ A. Clot, *op. cit.*, p. 107.

¹²⁰ A. Decei, *Istoria ...*, p. 125.

¹²¹ A. Clot, *op. cit.*, p. 109.

Categoriile speciale de militari

Spioni și iscoade. Încă din cele mai vechi timpuri, conducătorii militari s-au ocupat de cunoașterea amănunțită a adversarului, pentru a câștiga ușor o bătălie. „O armată fără agenți secreți este exact ca un om fără ochi și urechi“, spunea Sun Tzu ¹²². Musulmanii foloseau intens spionajul pentru a culege informații, dar au luat măsuri împotriva celor infiltrați în tabăra proprie. Jurisprudența islamică a stabilit amănunțit măsurile care trebuie luate împotriva agenților infiltrați în rândurile credincioșilor. Abu Yusuf Yakub considera că: „Dacă aceștia sunt inamici sau tributari, evrei, creștini sau magi supuși capitației, să fie decapitați: dacă aceștia sunt musulmani trădători, să li se aplice o pedeapsă dureroasă și să fie închiși timp îndelungat în închisoare până ce manifestă căința lor“ ¹²³. As-Şaibânî consideră că unui spion care și-a recunoscut vina trebuie să i se aplice doar tortura, iar dacă este zimmi trebuie închis ¹²⁴. Cum spionajul poate fi realizat și de femei sau bătrâni, se prevedea pedeapsa cu moartea, „deoarece au vrut să cauzeze pagube ansamblului musulmanilor“ ¹²⁵. Otomanii au adoptat o atitudine intransigentă față de iscoade și spioni, cazurile de iertare fiind foarte rare. În drum spre Camenița (1672), sultanului Mehmed IV îi sunt aduși zece soldați inamici prinși de cei de la serhat. Împreună cu robul care îi conducea, robul unui ciorbăgiu, „după ce au recunoscut ce faptă au săvârșit“, le-au fost tăiate capetele ¹²⁶. În timpul expediției din Banat (1695), un haidușak, care spiona tabăra turcească, a fost prins și apoi executat ¹²⁷. În campania dusă împotriva Veneției, în Moreea a fost prins un spion (ciașăt) trimis de generalul din Anapoli. După ce și-a recunoscut vina, a fost executat împreună cu imamul din Stife, care îl adăpostise, din ordinul inflexibilului Gin Ali pașa ¹²⁸, marele vizir.

Uneori iscoada nu era omorâtă, ci, după ce i se arăta tăria oștii otomane, era eliberată. Scopul era ca adversarul să fie îngrozit de spusele iscoadei, deoarece cifrele raportate erau cu mult peste cele reale. Antoine Galland știa că sultanul Mehmed IV a dat 20 de galbeni unui spion al lui Sobieski și apoi l-a lăsat să vadă și locurile nespionate încă. Apoi l-a eliberat, avertizându-l că „nici el și nici un altul să nu încerce să se întoarcă pentru că ar fi tratați în alt fel“ ¹²⁹. Este evident că motivul eliberării l-a constituit intimidarea adversarului, distrugerea moralului prin demonstrația de forță. În 1696, un detașament avansat de recunoaștere austriac este lovit de tătari și câțiva soldați cad prizonieri. Sunt executați imediat, dar unuia dintre ei i se cruță viața pentru a duce vestea sosirii tătarilor „vânători de capete“ ¹³⁰ și care erau temuți atât pentru forța militară, cât mai ales pentru cruzimea lor.

¹²² Sun Tzu, *Arta războiului*, București, 1993, p. 96.

¹²³ Abu Yusuf Yakub, *op. cit.*, p. 294.

¹²⁴ as-Şaibânî, *op. cit.*, p. 520.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 521.

¹²⁶ *Cronici turcești*, vol. II, p. 219 și 282.

¹²⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 445.

¹²⁸ *Cronica expediției în Moreea*, p. 42–43.

¹²⁹ *Journal d'Antoine Galland pendant son séjour à Constantinople (1672–1679)*, ed. Charles Scheffer, vol. II, Paris, 1881, p. 173.

¹³⁰ *Cronici turcești*, vol: II, p. 474.

Spionii, care se puteau infiltra peste tot și nu numai în armată, erau uciși, de multe ori în chinuri. De execuție nu scăpau nici fețele bisericești, indiferent de rang, fiind acuzate de spionaj în favoarea Rusiei, țară care se folosea de identitatea de religie cu popoarele balcanice pentru a submina statul otoman, musulmanii fiind considerați dușmanii de moarte ai creștinătății. În timpul expediției lui Murad IV asupra Bagdadului, un arhiepiscop pe nume Cyrill a fost demascat ca agent al rușilor și închis la Yedikule. Sub tortură a recunoscut acuzațiile ce i se aduceau ¹³¹ și a fost strangulat ¹³². Patriarhul Partenie al III-lea (1654–1657) a fost acuzat de colaborare cu „adoratorii de cruci” și, după ce a recunoscut că: „În fiecare an am trimis astfel de scrisori...”, a fost spânzurat la Parmak-Kapu ¹³³. Mulți spioni se recrutau din rândurile renegaților, unii fiind destul de avansați în ierarhia otomană. Sibianul Mark Scherer a ajuns tălmăciul lui Süleyman Magnificul, dar a fost descoperit că furnizează informații și a fost executat ¹³⁴. Spionii nu erau iertați nici după trecerea unui timp destul de îndelungat. Medicul Testabuza, acuzat de spionaj în favoarea Rusiei, a fugit la Veneția unde a stat patru ani. Amăgit cu un firman de iertare, a fost prins și decapitat (1741). Colaboratorul lui, Manoli Ipsilanti, pierise mai înainte de o moarte crudă, fiind tras în țepă sub aceeași acuzație ¹³⁵. Neîncrederea în supușii creștini a sporit în rândurile turcilor. În 1769, marele vizir, Mehmed Emin pașa, „ucidea zilnic, fără dreptate, ca spioni ai rușilor, bulgari și munteni sau moldoveni, cărăuși și alte raiale...” ¹³⁶ Se poate concluziona că otomanii nu au făcut decât să respecte obiceiurile legate de spioni, aceștia fiind executați la toate popoarele.

Specialiștii militari. Imperiul otoman își datora uriașa întindere teritorială armatelor numeroase și bine înarmate, dar, începând cu secolul al XVII-lea, s-a simțit un evident regres în toate domeniile. Factorii de conducere de la Istanbul s-au arătat interesați de perfecționarea armatei și au chemat în acest scop, pe bani grei, specialiști occidentali. Cheltuielile erau însă prea mari și de aceea s-a recurs la alte soluții. Astfel, în schimbul garantării vieții, cu sau fără renegarea credinței creștine, unii prizonieri erau însărcinați cu misiuni deosebit de importante. La Lipova, în 1695, a căzut în mâinile turcilor un arhitect (mimar) care a fost desemnat să fortifice cetatea Timișoara după ultimele realizări din Occident. Inginerul german, pe care cronica turcă nu-l numește, s-a achitat conștiincios de obligație și cetatea a reușit să respingă atacurile habsburgilor până în 1699¹³⁷. În aceeași perioadă, un rob italian, Ahmed Galoppo, s-a ocupat de fortificarea Tamanului¹³⁸. Un caporal neamț, capturat de turci în timpul războiului din 1787–1791, a ajuns general al trupelor modelate după sistem european (nizam-i cedit). Süleyman a comandat trupele care au debarcat în Egipt (1801) și i-a pus serioase probleme lui Napoleon Bonaparte¹³⁹. Doar obiceiul de a aduna capete, al

¹³¹ Pentru juriștii musulmani astfel de declarații erau lipsite de valoare. Într-un tratat de drept islamic se spune: „Ori mărturisirea celui care este sub constrângere este nulă indiferent dacă constrângerea vine de la o amenințare cu închisoarea sau de la o amenințare cu moartea”.

Calitatea de spion nu se va manifesta decât atunci când el însuși va mărturisi de bunăvoie sau dacă doi martori vor depune mărturie. În legătură cu această temă se va admite împotriva lui mărturia zimmi-ilor și chiar a inamicilor veniți cu aman, as-Şaibâni, *op. cit.*, vol. III, p. 522.

¹³² J.-R. Durdent, *op. cit.*, p. 295.

¹³³ *Cronici turcești*, vol. III, p. 109/110.

¹³⁴ M. Dan și S. Belu, *op. cit.*, p. 56.

¹³⁵ V. Mihordea, *Contribuție la istoria păcii de la Belgrad*, Craiova, 1935, p. 12.

¹³⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIV, doc. 1193, p. 1200.

¹³⁷ *Cronici turcești*, vol. II.

¹³⁸ M. Dan și S. Belu, *op. cit.*, p. 56.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 56.

oștenilor turci pentru a primi recompense bănești l-a privat de o victorie strălucită. Deci otomanii au devenit mai indulgenți cu soldații adversi de la care puteau învăța noi procedee de luptă, dar putredul trunchi imperial n-a putut hrăni altoiul științei militare.

Soldați musulmani. Djihadul, războiul sfânt musulman, este singura formă de război recunoscută în Islam. Totuși, de-a lungul istoriei, luptele între diferite state islamice n-a lipsit. Atitudinea față de prizonierii celeilalte tabere era, de obicei, blândă și depindea foarte mult și de atitudinea adversarului, dacă acesta respecta dreptul ginților. Dacă în 1516/1517 Selim I a tratat cu blândețe pe mamelucii învinși, după uciderea solilor săi de către Tumanbay, sultanul Egiptului, acesta a ordonat represalii. Pentru Mustafa pașa și cei 500 de însoțitori au fost decapitați 60 de bei mameluci, iar alți 3–4000 de prizonieri au fost sfărtecați cu săbiile¹⁴⁰. De obicei, prizonierii erau închiși și eliberați la sfârșitul ostilităților. În perioada când otomanii au cucerit principatele turcești din Anatolia, luptătorii erau eliberați imediat după încetarea bătăliilor, iar din rândurile populației nu se luau niciodată prizonieri. Conducătorii prinși erau uciși fără milă, sultanul otoman fiind singurul stăpân al turcilor¹⁴¹.

Șiții din Iran au constituit cel mai mare pericol pentru statul otoman, luptele neîncetate dintre părți ducând la sleirea forțelor. Aparținând religiei islamice, dar fiind considerați eretici, șiții au fost în permanență persecutați de majoritatea sunnită a islamului, din care făceau parte și otomanii. După o fetva dată de un șeyh-ül Islam otoman, „uciderea unui persan se echivala cu uciderea a 70 de creștini și dacă turcul este ucis de perși el va deveni șehid și va fi de 70 de ori mai slăvit și mai plăcut lui Dumnezeu”¹⁴². Bineînțeles că teoria era valabilă și la perși. Pornind de la aceste concepte, ambele tabere s-au dedat la atrocități, atât față de civili, cât și față de militari. Numai Selim cel Aspru, ar fi ucis 40.000 de șiții aflați în granițele imperiului, acuzați de spionaj și trădare în favoarea statului safavid¹⁴³.

Categoriile speciale

Într-un sfat al califului Abu Bakr adresat trupelor sale se spune: „nu ucideți nici bătrâni, nici femei, nici copii”¹⁴⁴. Jurisprudența musulmană, bazându-se pe tradițiile (hadit) despre Profet, este în unanimitate de acord că nu trebuie să se ucidă femei, copii și bătrâni¹⁴⁵, dar introduce o limitare și anume ca aceste categorii să nu fi luat parte la lupte, cu arma sau cu sfatul, și să nu fi ucis vreun musulman¹⁴⁶.

Turcii s-au arătat deosebit de preocupați de capturarea femeilor și a fetelor frumoase, în special, deoarece se obținea un preț foarte ridicat, sau erau folosite drept cadouri, pentru avansare în ierarhia statului. Cronicile turcești abundă în descrierea frumuseții captivelor. „Fete tinere, cu inima curată ca apa limpede, cu corpul strălucind de albețe, cu fața luminoasă, cu părul auriu, toate frumoase ca

¹⁴⁰ Hammer, *H.E.O.T.*, vol. IV, p. 313.

¹⁴¹ Un proverb oriental spune: „Pe un covoraș de rugăciune au loc cinci derviși, dar nu și doi sultani”.

¹⁴² Dimitrie Cantemir, *Sistemul religiei muhamedane*, București, 1987, p. 497–499.

¹⁴³ Hammer, *H.E.O.T.*, vol. IV, p. 174.

¹⁴⁴ N. Armanazi, *L'Islam et le droit international*, Paris, 1929, p. 76.

¹⁴⁵ Abu Yusuf Yakub include în lucrarea sa de drept două hadut-uri referitoare la această problemă: Ibn Omar ar fi zis: „Cum eu am găsit o femeie ucisă într-una din campaniile Profetului, acesta a interzis să se dea morții femeile și copiii”. Un alt hadit spune: „În război nu se ucide nici femeie, nici copil, nici bătrân neputincios”. Abu Yusuf Yakub, *op. cit.*, p. 302. As-Sarakhsi scrie că: „Este interzis expres prin lege să se ucidă femei și copii”. (as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 147).

¹⁴⁶ A. Morabia, *La notion de jihad dans l'Islam medieval*, Lille, 1975, p. 374.

astrele, asemănătoare cu luna, cum nici o mână nu atinsese, cum nici un ochi nu văzuse..." au fost aduse de akingii din teritoriile austriece, după bătălia de la Mohacs¹⁴⁷. Și teritoriul românesc a constituit o sursă inepuizabilă de frumuseți. La Cetatea Albă (1484) au fost luate multe „slave frumoase“, iar akingii lui Mhaloglu Ali bei au luat în prinsoare din Moldova „nenumărați băieți și multe fete frumoase ca cele din Kașmir“¹⁴⁸. Tătarii erau eficienți în această muncă în Polonia, Rusia sau Ungaria. Ei au capturat-o și pe frumoasa Roxalana, cea care l-a vrăjit cu frumusețea ei pe Süleyman Magnificul.

Dar nu toate femeile ajungeau în captivitate, multe pierind ucise, în timpul cuceririi orașelor sau după aceea, în măceluri colective. În cazul cetății Corint (1715) femeile și copiii au început să fugă și „care nu vrea să stea să-l prinză, îl tăia“¹⁴⁹. La Palamid, ienicerii „până și în biserici femei cu copilașii de frică ascunzându-se, intra de-i găsea și fără milă îi junghia“¹⁵⁰. Dar femeile prinse puteau fi ucise și la împărțire, când mai mulți stăpâni le revendicau. La Corint, în 1715, două jupânese frâncoaice au fost capturate de doi ieniceri și, cum nu s-au înțeles, săbiile au ieșit din teacă și cele două femei au fost ucise, iar ei s-au rănit¹⁵¹. Pentru slăbirea potențialului demografic dintr-o zonă de curând cucerită, și care ar putea fi pierdută datorită sprijinului acordat de zimmi creștinilor, întreaga populație era ucisă, inclusiv femeile, indiferent de vârstă. Când, în 1526, cădea orașul Fünfkirche, predat cu aman, întreaga populație este adunată în piață și măcelărită¹⁵². Mongolii au adoptat și ei în multe locuri această tactică a depopulării. În expediția asupra Cameniței ordinul sultanului prevedea să nu se facă robi, „ceea ce tătarii au și făcut“¹⁵³.

Cum sufletul unei femei este copilul, Profetul a hotărât că nu trebuie separată mama de copil¹⁵⁴. Teoria în practică se aplica rar, deoarece proprietarii erau diferiți și fiecare dorea să se aleagă cu sclavi care se vindeau bine în interiorul imperiului. Nevasta cronicarului bizantin Sphrantzes a fost despărțită de copiii săi, care au ajuns în posesia sultanului, pentru multe mii de arginți¹⁵⁵. Sultanul aduna și el copii pentru corpul ienicerilor și, implicit, rezultau alte despărțiri. Despărțirile erau extrem de dureroase. Un cronicar a descris robirea Corintului, în 1715: „Atunce să fi auzit cineva țipete, vaiete și strigări, plânsuri, suspinuri și tănguiri, că să despărția bărbații de femei, copiii de părinți, frații de surori, trăgându-i cine peste zidiu, cine pe porți, cine pe unde putea, fără nici o milă“¹⁵⁶. Atât de sfâșietoare erau strigătele mamelor despărțite de copiii lor încât, în 1672, la Camenița, turcii au tras cu tunul asupra lor, pentru a le potoli¹⁵⁷.

¹⁴⁷ Kemalpașazade, *op. cit.*, p. 118.

¹⁴⁸ *Cronici turcești*, vol. I, p. 79.

¹⁴⁹ *Cronica expediției în Moreea*, p. 55.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 76. Uciderea populației unui oraș luat cu asalt este astfel legitimată: „Este vorba de un loc de luptă. Deci pe cei pe care îi întâlnesc sunt, aparent, combatanți. Nimic altceva: Se bazează pe regula aparențelor până ce apare contrariul.“ (as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 71). Hugo Graitius, pornind de la surse antice, era și el de acord cu uciderea întregii populații dintr-un oraș și învingătorul poate face orice. Sallustius spunea: „Căruia în victorie i-au fost toate îngăduite, după legile războiului“ (H. Grotius, *op. cit.*, p. 645).

¹⁵¹ *Cronica expediției în Moreea*, p. 56.

¹⁵² Hammer, *op. cit.*, vol. V, p. 433.

¹⁵³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 83, p. 31 și doc. 90, p. 35.

¹⁵⁴ „Tradiția vorbește despre această regulă. Într-adevăr, într-o zi Profetul văzu în pradă o tânără sclavă conșternată de tristețe și o întrebă: „Ce are?“ I se răspunse: „Copilul său a fost vândut.“ Profetul: „Nu separați mama de copilul său.“ (as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 288–289).

¹⁵⁵ G. Sphrantzes, *Memorii (1401–1477)*, București, 1966, p. 99.

¹⁵⁶ *Cronica expediției în Moreea*, p. 56.

¹⁵⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 94, p. 37.

Copiii, ca și femeile, nu trebuiau uciși, în teorie, deoarece puteau fi ușor convertiți la Islam. Majoritatea juriștilor erau de acord că minorii „capătă o coloratură islamică“ (dahala fi sibgat al-Islam)¹⁵⁸. În practică, se căutau adolescenți și copiii care trecuseră de vârsta de 7 ani deoarece cei mici aveau prețuri reduse și, în plus, erau greu de întreținut. Ori, oșteanul musulman dorea un profit cât mai mare într-un interval de timp cât mai redus. Pruncii erau zdrobiți de pereții caselor¹⁵⁹, sau erau aruncați pe străzi¹⁶⁰. Băieții sănătoși erau repartizați corpului de ieniceri (de exemplu, la Novo Brdo, Mehmed al II-lea a luat 320 de băieți)¹⁶¹.

Clerici. Și aici există o mare deosebire între teorie și practică. Abu Bakr sfătuia astfel pe ostașii săi: „Veți găsi în drumurile voastre oameni trăind în singurătate și meditație, adorând pe Dumnezeu, nu le faceți nici un rău“¹⁶². Ulterior, juriștii au păstrat această prevedere, dar preoții care aveau contact cu societatea puteau fi uciși, deoarece „ei fac parte dintre combatanți, fie prin sfatul lor, fie prin persoana lor, când ocazia este favorabilă“¹⁶³. În practică, otomanii preferau să-i transforme în robi, deoarece era rentabil. Numai într-o singură expediție de akingii în Ungaria au fost adunați 500 de preoți¹⁶⁴. Mulți preoți, călugări și călugărițe au fost robiți la cucerirea Constantinopolului și peste 100 de călugărițe au fost răscumpărate de despotul Serbiei¹⁶⁵, restul fiind duși în robie. Se combina robirea cu uciderea călugărilor, cei viguroși fiind legați, iar restul trecuți prin sabie¹⁶⁶. Prin sfaturile lor clericii puteau anima rezistența apărătorilor și erau deci „capii necredinței“, iar uciderea lor se impunea de la sine. Un cronicar muntean descrie astfel cucerirea Bursei (1326) de către turci: „Dar alte munci și pedeapsă ce au făcut arherceilor și călugărilor și oamenilor mireni, cine poate să le spue: că pre unii îi spânzura, pre alții îneca, pre alții punea pre foc de-i frigea ca pre niște pești, altora le deschidea gura și le băga spuză de foc, pre alții lega de coadele cailor și-i târaie de-i face bucăți...“¹⁶⁷. La Otranto (1480), arhiepiscopul Stefano Pandinalli (80 ani) a fost tăiat în două cu ferăstrăul¹⁶⁸, iar la Nicosia a fost ucis episcopul Contarini. La Palamid (1715), toți bărbații au fost uciși, cu toate că cetatea se predase, „iar călugării, popii și paterii, fără de sfială, îngenuchind, îi tăia“¹⁶⁹. Și mai necruțători vor fi turcii cu clericii în timpul revoltelor care urmăreau eliberarea de sub autoritatea sultanului. În 1770, grecii se crezuseră în stare să înfrângă pe otomani, dar nu reușiră decât să atragă represaliile acestora. La Tripoliza (Peloponez), 3 000 de greci au fost uciși, iar episcopul cu alți cinci preoți prinși au fost decapitați¹⁷⁰. Uneori soldații erau „miloși“ și doar schilodeau sau mutilau. Pe o evanghelie, un preot, probabil, nota că turcii din Brăila „au făcut mari stricăciuni, tăeri, robii, foc“. Autorul scurtei însemnări a scăpat cu nasul tăiat¹⁷¹.

¹⁵⁸ A. Morabia, *op. cit.*, p. 375.

¹⁵⁹ Hammer, *op. cit.*, vol. III, p. 261 (Otranto 1480).

¹⁶⁰ Ducas, *op. cit.*, p. 370.

¹⁶¹ K. Mihailovici, *op. cit.*, p. 99.

¹⁶² N. Armanazi, *op. cit.*, p. 76.

¹⁶³ as-Şaibâni, *op. cit.*, vol. III, p. 61.

¹⁶⁴ F. Babinger, *op. cit.*, p. 488.

¹⁶⁵ Ducas, *op. cit.*, p. 394.

¹⁶⁶ *Călători străini*, vol. VI, p. 251.

¹⁶⁷ *Istoria Țării Românești 1290–1690, Letopisețul Cantacuzinesc*, București, 1960, p. 198.

¹⁶⁸ Hammer, *op. cit.*, vol. III, p. 261.

¹⁶⁹ *Cronica expediției în Moreea*, p. 77.

¹⁷⁰ A. Rambaud, E. Lavisse, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours*, vol. VII, Paris, 1926, p. 494.

¹⁷¹ Ionel Căndea, *Însemnări pe cartea veche românească din patrimoniul județului Brăila*, în „Studii și comunicări“, Focșani, 1979, vol. II, p. 248.

Bătrânii. Dacă Abu Bakr sfătuia să nu se ucidă bătrânii, doctorii în Drept islamic de mai târziu au limitat această interdicție la oamenii care nu mai puteau să lupte¹⁷². Otomanii, când ajungeau în posesia unor oameni în vârstă, preferau să-i ucidă, deoarece câștigul obținut prin vânzarea lor nu era prea mare și se încărcău cu un balast inutil. La cucerirea Constantinopolului, în 1453, turcii au ucis bătrânii în paturile lor¹⁷³, iar la capturarea unor vase căzăcești cei neputincioși au fost eliberați din lanțurile vieții¹⁷⁴ (1596). În 1658, mănăstirea Stelea este ocupată de tătari, care au trecut prin ascuțișul sabiei peste o sută șazeci de inși, printre care călugări, oameni mai bătrâni și sârmani, care erau prea istoviți ca să poată fugi¹⁷⁵. Chiar dacă erau duși în robie, vârstnicii nu puteau rezista drumurilor lungi și pierreau în masă¹⁷⁶. Condițiile meteorologice decimau captivii puțin rezistenți. Diego Galan, rob și el pe o galeră, a văzut bătrâni prinși în Țara Românească, ce „se lăsau să moară pur și simplu“, ceea ce provoca furia stăpânului turc¹⁷⁷. Nu mureau fiindcă doreau ca turcul să piardă banii, cum credea prizonierul spaniol, ci din cauză că nu puteau suporta lipsa de libertate și ruperea de melegaurile pe care au trăit o viață întreagă.

Bețivii. În ochii musulmanilor, alcoolul nu îndepărta belicismul, ci doar îl anestezia. Juriștii considerau că: „Beatul are același statut ca un om normal. Indiciul este aici constituit de dispozițiile diferite. Din cauza beției nu iese din calitatea de beligerant contra musulmanilor. Nici un reproș deci celui care îl ucide“¹⁷⁸. Tătarii au găsit, în 1658, la Târgoviște, mulți pedestrași beți, ocupați să care prada pe care o adunaseră. „Toți aceștia au fost uciși fără milă, până la mai bine de o mie trei sute de oameni“¹⁷⁹. Cu un an mai devreme a fost asediată tabăra lui Gheorghe Rakoczy al II-lea și tătarii au reușit să captureze „șaptezeci și opt de ghiauri“, cea mai mare parte fiind beți. După ce au aflat date mult umflate, toți prinșii și-au pierdut capetele¹⁸⁰. Se manifesta astfel un profund dispreț față de cei cu mintea tulburată de băutura, turcii fiind mai puțin înclinați spre acest viciu.

Apostați. Eretici. Idolatri. Atitudinea musulmanilor față de populațiile întâlnite în timpul campaniilor de cucerire era diferită în funcție de religia pe care o practicau. Dacă față de „oamenii cărții“ trebuia să aibă o poziție îngăduitoare, deoarece aveau în comun o parte din profeți și doar „pecetea profeților“, Muhammad, nu era recunoscut de evrei și creștini, celelalte populații se încadrau în cele trei categorii amintite mai sus și musulmanii trebuia să fie inflexibili cu prinșii. De la idolatrii și de la apostatai (cei care au trecut de la islamism la creștinism sau iudaism) nu se acceptau decât două răspunsuri: Islamul sau sabia¹⁸¹. În cazul când cuvântul lui Allah nu era acceptat, djihadul se putea dezlănțui fără muștrări de conștiință. Totuși, pentru idolatrii nearabi s-au făcut ulterior excepții¹⁸². Nici pentru membrii sectelor, care s-au abătut mai mult sau mai puțin de la doctrina ortodoxă a Islamului, nu exista îndurare în cazul în care nu se revenea la dreapta credință.

¹⁷² as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 61.

¹⁷³ Ducas, *op. cit.*, p. 370.

¹⁷⁴ *Cronici turcești*, vol. I, p. 334.

¹⁷⁵ *Călători străini*, vol. VI, p. 251.

¹⁷⁶ Fr. Pall, *op. cit.*, p. 18.

¹⁷⁷ *Călători străini*, vol. III, p. 537.

¹⁷⁸ as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 71.

¹⁷⁹ *Călători străini*, vol. VI, p. 250.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 428.

¹⁸¹ V. Panaite, *op. cit.*, p. 714. În tratatul lui as-Şaibânî se găsește următoarea prevedere: „Ca să uciți necredincioșii, după ce i-ai dominat, fără ca ei să îmbrățișeze Islamul, este o datorie din cauza acestui cuvânt al lui Dumnezeu (C9/5):«... atunci ucideți acești făcători de dumnezei...»“, as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 169.

¹⁸² V. Panaite, *op. cit.*, p. 715.

Otomanii au întâlnit de-a lungul timpului o multitudine de comunități religioase față de care au adoptat o atitudine tolerantă în schimbul plății djizye-i (capitația), dar în momentul în care secta respectivă se mărea printr-un prozelitism agresiv, se trecea la represalii, uneori extrem de dure. Coranul îndemna pe dreptcredincioși la luptă: „Eu sunt cu voi, întâriți de cei ce cred; arunca-voi frică în inimile necredincioșilor ; deci tăiați-le gâturile și tăiați-le toate vârfulle degetelor.“ (C. 8/12). Versetul 40 din aceeași sură precizează și limitele luptei: „Și luptați împotriva lor până nu mai este răscoală și până va fi la toți credință în Allah; și dacă vor înceta, Allah atunci va vedea ceea ce fac ei“. Un alt verset permitea folosirea metodelor brutale de reprimare, deoarece: „Voi nu i-ați omorât, ci Allah i-a omorât“ (C 8/17). Turcii au respectat indicațiile date de Allah prin profetul Muhammad în cel mai fidel chip posibil. În 1417, izbucnește în regiunea Izmirului o revoltă condusă de Börklüğe Mustafa, un derviş fanatic. O armată de represalii este înfrântă și Mehmed I (1413–1421) a trimis pe marele vizir Baiazid și pe fiul său Murad să înfrângă erezia. Baiazid pătrunde în regiunile inamicului eretic și „pe toți care îi veneau în cale îi tăia fără cruțare, bătrâni la un loc cu copiii, bărbați și femei; într-un cuvânt, om de orice vârstă, îl ucideau fără nici o milă“¹⁸³. Luând în captivitate pe conducător și pe apropiații săi colaboratori, s-a încercat aducerea pe calea cea dreaptă. Vorba bună și tortura n-au reușit să înfrângă cerbicia ereticilor. Șeful spiritual a fost răstignit, iar ucenicii au fost toți decapitați și „cu bucurie primeau moartea“¹⁸⁴. „Șeicul Sakariei“, Ahmed, era un derviş fanatic musulman, dar adoptase din creștinism a doua venire a lui Isus Hristos. „Allah să mă ajute, aparțin poporului lui Mohamed și-l aștept pe domnul Isus“, a răspuns șeicul când sultanul Murad al IV-lea l-a întrebat dacă este Isus. Cum necredința a fost mărturisită, șeicul a fost jupuit de viu, iar adepții uciși în cea mai mare parte¹⁸⁵. În zona situată în prezent în nordul Irakului trăia secta iezidiilor, despre care Sestini scria în secolul al XVIII-lea: „Iezidii adoră diavolul... Sunt oameni sălbatici ale căror aspect și privire sunt cu adevărat diabolice: această sectă de briganzi este teroarea cadiiilor și a mollah-ilor pe care îi ucide la întoarcerea la Constantinopol, știind că nu se întorc cu pungile goale. A ucide un turc este, de altfel, pentru ei aproape un act religios; sunt în număr de patru mii, toți oameni călări și înarmați cu sulițe“¹⁸⁶. La sfârșitul secolului al XIX-lea, pe fondul sporirii fanatismului religios li s-a impus să aleagă între Coran și Biblie. Cum n-au renunțat la religia lor, au fost declanșate două valuri de masacre, ultimul în 1892, prin care numărul iezidiilor s-a redus de la 200.000 la 3–4000 de persoane, scăpate cu viață în urma „unei apostazii de formă“¹⁸⁷. Dacă nu se accepta Coranul, „față de putperești (cuvânt turcesc pentru a desemna pe cei care nu au o carte relevantă și care înseamnă închinător la idoli – n.a.) nu există prin urmare nici îngăduință și nici cruțare“¹⁸⁸.

Rebeli. Prin *rebeli*, desemnați în Imperiul otoman prin termenii *isyanci* sau *ihitlâlci*, iar la unii cronicari turci orice răscolat era denumit *celâli*, cu toate că termenul era folosit de autorități doar pentru rebelii din Anatolia, se înțelegea orice om care se ridica împotriva autorității și, implicit, împotriva lui Allah. Coranul prevedea pedepse aspre împotriva tulburărilor ordinii sociale: „Plata

¹⁸³ Ducas, *op. cit.*, p. 152.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 152.

¹⁸⁵ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978, p. 363.

¹⁸⁶ Sestini, *Voyage de Constantinople à Bassora on 1781, par le Tigre et l'Euphrate et retour à Constantinople en 1782*, Paris, an VI, p. 137.

¹⁸⁷ N. Batzarina, *Din lumea Islamului*, București, f.a., p. 146.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 147.

dreaptă pentru cel care face război împotriva lui Allah și a Profetului său și care produce dezordine pe pământ este de a fi ucis sau crucificat, sau de a avea mâinile și picioarele tăiate în sens opus și să fie alungați de pe pământ¹⁸⁹. În cazul rebelilor nu se făcea deosebire între musulmani și creștini, represiunea mergând până la genocid (cazul populației armenesti în anii primului război mondial).

În mod obișnuit, în secolele XV–XVIII, turcii se limitau la uciderea bărbaților capabili să poarte arme și la robirea femeilor și a copiilor, așa cum porunca, la 1770, sultanul Mustafa III, referitor la muntenii trecuți de partea rușilor: „să-i uciideți și să-i nimiciți pe muscalii aflați acolo <la București> și pe răzvrățiții din Țara Românească..., iar celor aflați în târgul menționat să le luați în robie femeile și copiii...”¹⁹⁰ Revoltele au fost numeroase, represiunile ce le-au urmat necruțătoare și doar pentru a nu depopula în întregime regiuni întregi o parte din populație era cruțată. În 1610, rebelii din Moreea au fost înfrânți și mulți duși în robie. „Ei promisera să plătească taxele obișnuite și promisera să nu se mai răskoale niciodată” și Arslan pașa îi iertă¹⁹¹. Iertările erau rare și trupele de represiune se dedau la atrocități, zonele pe unde treceau rămânând pustii. Silahdar Findıklılı Mehmed aga descrie, în cronică sa, o represiune în Bosnia (1688); „Unii dintre ei au fost măcelăriți, iar cei mai mulți, fiind prinși, au fost legați cu lanțuri... Atunci satele lor au fost incendiate, femeile și copiii lor au fost luați în captivitate, iar averile lor au fost capturate”¹⁹². Și teritoriul românesc a cunoscut furia musulmană în dese rânduri¹⁹³. În 1821, după înfrângerea revoluției lui Tudor Vladimirescu, turcii au declanșat o mare vânătoare contra arnăuților bimbașei Sava și a eteriștilor. Pe fiecare cap de arnăut se pusese bacșiș câte o mahmudea și turcii, după ce au terminat cu rebelii, au început să ia și „pre câte un ticălos zicând că este om de-al Savii și ca o nimica îl jertfia”¹⁹⁴. Intervenția pașei a oprit extinderea măcelului. Mehmed pașa, valiu de Silistra, arăta, într-un document din 7 august 1821, motivul uciderii bimbașei Sava: „Ci spre izbăvirea săracilor este neapărat orânduită moarte la acest fel de oameni răzvrățitori”¹⁹⁵. Toate măsurile represive erau luate „pentru a face să domnească liniștea și să se asigure supușilor mei odihna și fericirea”, cum se exprima sultanul Selim al II-lea într-un act din 1568¹⁹⁶.

Nici rebelii musulmani nu erau tratați mai blând când se ridicau împotriva ordinii de stat. Ienicerii, „copiii de suflet ai padișahului”, s-au afirmat pe câmpul de luptă dar și prin răzmerițele din Istanbul. Răzvrățiții din ogeac erau ucși după ce spiritele se mai calmau. În 1731, ienicerii au tras asupra steagului sfânt (Sancagi Șerif) și Șahin Mehmed aga, noul agă, trebuia „să se străduiască să găsească prin orice chip pe răzvrățiții care mai rămăseseră și să-i îneca în mare”¹⁹⁷. N-au mai primit îndurare, mulțiul proclamând uciderea lor drept legală deoarece trăseseră

¹⁸⁹ N. Armanazi, *op. cit.*, p. 97.

¹⁹⁰ V. Veliman, *op. cit.*, doc. 168, p. 451.

¹⁹¹ Mustafa Naima, *Annals of the Turkish Empire (1591–1659)*, ed. Charles Fraser, vol. I, Londra, 1832, p. 420.

¹⁹² *Cronici turcești*, vol. II, p. 377. Când o cetate proaspăt căzută în mâinile inamicului revenea în teritoriile Țărilor bine păzite se porunca „să fie ucși toți supușii Marelui Senior (sultanul) care erau acolo iar femeile și copiii lor se distribuiau la trupele sale...” (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 572, p. 259).

¹⁹³ Claudiu Dumitrescu, *Din cronică relațiilor româno-otomane. Regimul prizonierilor din Țările Române*, în „Erasmus”, nr. 8, 1997, p. 8–26.

¹⁹⁴ Ștefan Fănuță, *Jalnica cântare a lui Zilot, în Izvoare narative privind revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Craiova, 1987, p. 146.

¹⁹⁵ *Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. II, București, 1959, p. 287.

¹⁹⁶ Jacob Reznik, *Le duc Joseph de Naxos. Contribution à l'histoire juive du XVIe siècle*, Paris, 1936, p. 151.

¹⁹⁷ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 327.

asupra steagului sfânt și acum erau considerați apostazi. Au fost uciși mulți răzvrătiți și astfel „s-a cruțat iarăși Constantinopolul și s-a liniștit împărăția”¹⁹⁸. Cu toate măsurile luate astfel încât în capitală și în imperiu să nu mai rămână picior de răzvrătit¹⁹⁹, revoltele ienicerilor au continuat. Conservatori fiind, s-au opus din răspuțeri politicii reformatoare a lui Selim al III-lea și Mahmud II, sultani decși să înlocuiască ogeacul, devenit ineficient din punct de vedere militar și o adevărată „gaură neagră” pentru bugetul statului otoman. Cei 140.000 de „copii de suflet” ai padișahului au plănuț înlocuirea lui Mahmud al II-lea (1808–1839), numit „sultanul necredincios”, cu alt membru al dinastiei și astfel ogeacul să supraviețuiască. Dar sultanul, dispunând de forțe militare instruite după modelul european și dotate cu artilerie, a acționat rapid și eficient. În două zile, 14 și 15 iunie 1826, 18.000 de ieniceri revoltați fură uciși în lupte, iar represiunea care a urmat a fost extrem de dură. Soldații împărătești au primit poruncă să-i caute și „unde-i va găsi, pă loc acolo să-i sugrume, ca să le stingă de tot rădăcina”²⁰⁰. Nici ienicerii din restul imperiului n-au scăpat și „unde s-au aflat neam de ieniceri, pre toți i-au stricat”²⁰¹. Printr-un decret din 17 iunie 1826 ogeacul ienicerilor intra în istorie.

Căi de intrare în robie

Oștile otomane numeroase, cronicarii dau cifre mergând până la 200 000 de luptători, și dotate cu o puternică artilerie, se târau destul de greu în interiorul teritoriului advers, încetineală ce permitea fuga locuitorilor din zonele de conflict. Pentru capturarea populației adverse și aducerea ei în interiorul Casei Islamului, pentru sporirea forței economice și slăbirea adversarului, sultanii au detașat din armata principală un corp de cavalerie ușoară destinată să pătrundă adânc în teritoriul inamicului. Menirea akîngiilor era să aducă cât mai mulți robi. Totuși, puteau zdrobi mici detașamente adverse, executau misiuni de recunoaștere și siguranță și micșorau moralul adversarului. Akîngiile erau cei care umpleau tabăra otomană cu robi, care se vindeau, din cauza numărului mare, la prețuri derizorii.

Akîngiile²⁰² constituiau principalul mijloc de obținere a robilor pentru imperiul otoman, până când modificările armamentului au dus la scăderea eficienței lor militare. Dar, până la începutul secolului al XVII-lea, cursele au fost numeroase și în general rentabile. Se pătrundea adânc în teritoriul inamic (Veneția 1477, Suceava 1485 și 1486) și se bătea în retragere înainte de concentrarea adversarului. În 1472, năvrapii lui Ishak pașa au năvălit în Croația, de unde au luat 20 000 de robi și apoi pătrund în Carintia și Carniolia²⁰³. Malkocioglu Ali bei a prădat Moldova (1486) și „au trimis nenumărați robi” la Sublima Poartă²⁰⁴. În 1526, în timp ce sultanul se afla la Buda, akîngiile pătrunseră adânc în teritoriile controlate de habsburgi și au dus în captivitate „lungi șiruri de băieți și fete tinere”²⁰⁵. Akîngiile puteau acționa în colaborare cu spahiii, după înfrângerea inamicului²⁰⁶, sau independent, în lungi incursiuni, cum a fost cea din 1479, soldată

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 329.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ I. Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802–1830)*, în „Studii și articole de istorie”, VIII, București, 1966, p. 374.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 374–375.

²⁰² A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978, p. 46 și 219.

²⁰³ *Ibidem*, p. 114.

²⁰⁴ *Cronici turcești*, vol. I, p. 63.

²⁰⁵ Kemalpașazade, *op. cit.*, p. 118.

²⁰⁶ *Călători străini*, vol. III, p. 531. Sinan pașa a slobozit pentru pradă cea mai mare parte a oștirii astfel încât la apariția lui Mihai Viteazul turcii erau dispersați și preocupați mai mult să-și pună prada la adăpost.

cu înfrângerea de la Câmpul Pâinii, din Transilvania. Numărul robilor aduși în tabără era atât de mare încât se dădea „o roabă (cariye) pentru nimic”²⁰⁷, după cum se exprima Așikpașazade. După raidurile năvrăpilor tabăra otomană devenea un adevărat târg de robi, fiecare luptător musulman dobândind mai mulți captivi²⁰⁸. În 1436, Evrenosoglu Ali bei a năvălit în Banat și Ungaria și timp de o lună a jefuit și robit fără să fie deranjat de maghiari. Așikpașazade spunea că „erau mai mulți prinși decât akîngii”²⁰⁹ și acest mod de exprimare a numărului de captivi este frecvent în cronicile turcești. Pe lângă expedițiile cu puternice efective, akîngiile făceau incursiuni periodice cu efective mici, soldate și ele cu capturarea a numeroși robi. Referindu-se la eficiența curselor care aduceau câteodată 5–6000 de robi, baronul de Busbec spunea că „profitul și folosul pe care turcii îl obțin de la sclavi depășește tot ce eu aș putea spune”²¹⁰.

Tătarii, numiți în cronicile „vânători de dușmani” și „vânători de capete”, s-au dovedit și mai eficienți în luptă și în robirea populației, fiind chemați de turci pe frontul din Ungaria, de la sfârșitul secolului al XVI-lea, pentru a-i înlocui pe akîngii, intrați într-un evident proces de decădere. Alianța cu hanul Crimeii a fost rentabilă pentru padișahi, deoarece călăreții stepei înfruntau dușmanii nordici ai imperiului și totodată aruncau pe piață foarte mulți captivi. În slujba Imperiului otoman, tătarii au acționat începând din 1475 și până la 1770, când are loc ultima mare invazie în Moldova. După 1774, Crimeea intră sub controlul Rusiei, care înfrânge pe urmașii celebrilor mongoli, ce umiliseră, în nenumărate rânduri, cnezatele rusești.

Ricaut, autorul unei istorii a Imperiului otoman, descrie astfel o invazie tătarească: „... ei iau, precum torenții, toți locuitorii din acele locuri, indiferent de sex, sau de vârstă”²¹¹. Cifrele pe care le dau izvoarele sunt exagerate, în cele mai multe dintre cazuri, dar robii luați erau în număr mare și puteau asigura îmbogățirea rapidă. Dacă se spune că au fost robiți 10 000 de transilvăneni în 1602²¹², 14–15 000 de moldoveni în 1758²¹³, 16 000 în 1770²¹⁴, cifrele urcă la 30 000 de austrieci în 1683²¹⁵, 73 000 de transilvăneni în 1660²¹⁶, 150 000 de captivi din Ungaria, Silezia și Moravia la 1663²¹⁷. Oltenia, la 1717, a cunoscut eficiența unui puternic detașament de tătari care au dus în sclavie mai mult de 30 000 de români²¹⁸, cele mai afectate fiind „părțile dunărene”²¹⁹. Se urmărea de către mârzacii dobândirea de profituri cât mai mari, astfel încât se dădea numeroase lovituri prin surprindere. În iarna anilor 1738/1739, numeroși nogai au atacat o parte din Polonia și au luat mulți robi. Hanul a eliberat pe nobilii poloni luați în captivitate contrar tratatelor de pace²²⁰, dar este sigur că mulți au ajuns pe piața otomană.

²⁰⁷ M. Guboglu, *op. cit.*, p. 101.

²⁰⁸ Tursun bei spune, referindu-se la cucerirea Bosniei (1464), că: „În posesia fiecărui gaziu nu erau mai puțini de cinci, zece sau chiar cincisprezece dintre tinerele fermecătoare...” (*Ibidem*, p. 190).

²⁰⁹ *Cronici turcești*, vol. I, p. 120.

²¹⁰ *Lettres du baron de Busbec*, tom II, Paris, 1748, p. 31.

²¹¹ Ricaut, *Histoire de l'etat present de l'Empire ottoman*, Amsterdam, 1671, p. 149.

²¹² Leonardus Basilius, *Narratio de rebus transylvanicis (1599–1603)*, în R. Constantinescu.

Lupta pentru unitatea națională a Țărilor Române (1590–1630). Documente externe, București, 1981, p. 346.

²¹³ *Ibidem*.

²¹⁴ *Cronici moldovenești*, ed. Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, 1973, p. 148.

²¹⁵ De la Croix, *Guerres des Turcs avec la Pologne, la Moscovie et la Hongrie*, La Haye, 1689,

p. 176.

²¹⁶ *Cronici străini*, vol. VI, p. 540.

²¹⁷ Ricaut, *op. cit.*, p. 148.

²¹⁸ C. Giurescu, *Material pentru Istoria Olteniei sub austrieci*, vol. I, București, 1913, p. 339.

²¹⁹ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718–1739)*, București, 1971, p. 95.

²²⁰ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 433.

Expedițiile de iarnă erau eficiente, deoarece populația nu avea unde să se adăpostească²²¹. Se răpeau și raiatele împărătești, îndeosebi cele din Moldova, chiar fără să fi ridicat steagul revoltei. În 1621, tătarii au răpit câțiva moldoveni chiar din Iași și turcii se temeau de aliații lor²²². Tătarii erau obligați „să ia atestate cu înregistrarea numelui regiunii și vârsta prizonierilor de teamă să nu păcălească pe turci, ca să nu le jefuiască teritoriile și să nu le vândă pe cei care sunt deja supuși și sclavii lor“²²³.

Corsarii constituiau un alt izvor inepuizabil de robi pentru lumea Islamului, în special cei care își aveau bazele în Africa de Nord, la Alger sau Tunis. Din secolul al XVI-lea, Imperiul otoman avea controlul efectiv asupra coastelor unde pirații își aveau bazele care amenințau navele de comerț creștine, dar și așezările situate pe coastă nordică a Mediteranei. În activitatea corsarilor se pot distinge trei perioade deosebit de intense. Prima perioadă coincide cu activitatea celebrului Haireddin Barbăroșie, acesta beneficiind și de sprijinul Sublimei Porți, care i-a pus la dispoziție flota începând din 1534. Un atac asupra insulei Minorca (1535), efectuat de 50 de galere și fuste bărbătești s-a soldat cu capturarea a 5 700 de sclavi din care 800 erau soldați răniți în luptele pentru Tunis²²⁴. Cu un an mai devreme, dispunând și de vase turcești, Haireddin a robit din Calabria și Puglia, 11 000 de oameni, dar îi scăpă frumusețea secolului, tânăra Giulia de Gonzaga, pe care o dorea în haremul sultanului²²⁵. Într-o altă acțiune combinată, pe coastele Italiei, 10 000 de sclavi luară drumul Istanbulului²²⁶.

După moartea lui Haireddin Barbăroșie, în 1546, și mai ales după dezastrul de la Lepanto, flota otomană s-a retras în apele orientale ale Mediteranei, lăsând corsarilor algerieni misiunea de a hărțui lumea creștină. Navele barbarești acționară până la 1830, dar avură două perioade cu activitate intensă. Prima perioadă este cuprinsă între anii 1560–1570 când, practic, Mediterana occidentală este controlată de musulmani și un singur raid asupra Granadei se soldează cu capturarea a 4 000 de sclavi²²⁷. Orientarea Spaniei spre Oceanul Atlantic și complicațiile din Țările de Jos au favorizat al doilea flux al activității corsarilor barbarești, cuprins între anii 1580–1621²²⁸. Ulterior, activitatea corsarilor va continua, dar numărul robilor și cantitățile de pradă se vor reduce treptat și secolul al XVI-lea va rămâne ca secolul de aur al curselor maritime.

Robi luați de oștile Țărilor Române

În afară de a-și păstra hotarele, oștile celor trei Țări Române trebuia să însoțească oștile sultanului în campaniile duse în Europa împotriva creștinătății. Cu toate că valoarea combativă era redusă și dorința de a lupta alături de turci lipsea aproape cu desăvârșire, trupele române reușeau să captureze soldați inamici pe

²²¹ *Ibidem*, p. 391.

²²² *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz din Târgu Mureș (1580–1658)*, București, 1993, p. 185.

²²³ Ricaut, *op. cit.*, p. 202.

²²⁴ N. Koslinski, *Războaie pe mare în veacul al XVI-lea, Preveza și Lepanto*, București, Editura Militară, 1991.

²²⁵ *Ibidem*, p. 28.

²²⁶ *Ibidem*, p. 94.

²²⁷ F. Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. IV, București, 1986, p. 299.

²²⁸ *Ibidem*, p. 305. După unele informații la Alger ar fi fost circa 20 000 de sclavi creștini în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (*Ibidem*, p. 305). Trebuie spus că la contactul dintre cele două lumi, adversarul era capturat dacă era pașnic sau belicos, dacă se încălcau tratate de pace sau nu, totul fiind făcut în numele religiei. În 1482, unul din beii regelui Tunisului, aflat în pelerinaj la Mecca, pentru a-și arăta zelul pentru credință, a capturat un vas creștin cu 23 de marinari creștini, câțiva fiind uciși, iar restul duși în robie. Marinarii nu aveau altă vină decât că erau creștini. (Joos van Ghistele, *Voyage en Egypte (1482–1483)*, I.F.A.O., Cairo, 1976, p. 116/117).

care voievozii îi dădeau turcilor pentru a-și arăta, în acest fel, fidelitatea față de Sublima Poartă. Obiceiul s-a menținut de-a lungul secolelor de relații româno-otomane, primul caz întâlnit fiind în timpul lui Ștefan cel Mare, iar ultimul, în 1788, în timpul domniei lui Nicolae Mavrogheni. Trei leși, capturați de străjile moldovene, au fost oferți sultanului pentru a demonstra fidelitatea domnului, dar, probabil, și pentru a primi ajutoare împotriva puternicului dușman de la nord²²⁹. Ștefan Tomșa, răzvrătit împotriva lui Despot Vodă, a înfrânt și capturat pe Dimitrie Wisniowiecki, care emitea pretenții la tronul Moldovei. „Iară pre Vișnovetșchii și pre Piasovski au poruncit împăratu de i-au pus de vii în cârlige despre Galata; și în cârlige au trăit vii până a treia zi..., și turcii ca într-o proască săgeta întrânșii, de-i implură de săgeți“²³⁰. În 1572, sultanul Selim al II-lea porunca principelui Ștefan Báthory, prin intermediul beilerbeiului de Timișoara, să predea acestuia pe austrieicii înfrânți de beiu de Gyula și refugiați în Transilvania. Austrieicii care atacau în permanență hotarele imperiului sau ale principatului și erau capturați de oamenii principelui „urmas să fie trimiși mereu beilerbeiului (mir-i-miran) amintit mai sus“²³¹. Alteori, pentru a arăta fidelitate și pentru ca sultanul să fie de acord cu acțiunile îndrăznețe ale principilor Transilvaniei, se trimiteau mai mulți prizonieri. Gabriel Bethlen „a trimis cu sol la înalta scară un buluc de robi austrieici și un număr de steaguri capturate“²³² și sultanul i-a tolerat acțiunile duse împotriva imperialilor (1621). Când Mehmed IV a pornit asupra Cameniței, a primit informații de la Duca vodă, dar și zece ghiauri poloni pe care turcii „i-au făcut să grăiască în fața marelui vizir“²³³. N-a fost suficient în ochii sultanului, care l-a mazilit pe domnul Moldovei și era să fie ucis dacă nu intervenea marele vizir Fazıl Ahmed pașa. Peste ani, Mihail Racoviță avea să se trezească amenințat de catanele austriece conduse de François Ernaut (Franți, în cronici). Înfrânate de moldoveni și tătari, catanele au fost robite. „Lăudat-au împărăția pe Mihai vodă pentru izbânda aceasta ce făcuse“, izbândă confirmată și de cei câțiva nemți puși în fiare și trimiși la Constantinopol²³⁴. Grigore Ghica al II-lea este confruntat cu năvălirile cetelor de cazaci. Două astfel de cete sunt capturate, una formată din peste 120 de oameni, lângă Orhei, de vornicul Donici și de serdarul Iordachi. Deoarece cazacii provocaseră mari pagube tătarilor sunt predați de moldoveni fiului hanului²³⁵. În 1788, Nicolae Mavrogheni a trimis la Constantinopol câțiva prizonieri austrieici²³⁶. Numărul prinzilor era, în general mic și erau folosiți doar în scopuri politice, în primul rând pentru a demonstra fidelitatea față de Pragul fericirii.

Înfrângerile și prizonierii

Cu toate că statul otoman avea o armată puternică și o tehnică superioară, până la jumătatea secolului al XVII-lea, armatelor europene, înfrângerile au fost destul de frecvente. Oștile otomane erau însoțite de o mare mulțime de robi care puteau reprezenta un pericol pentru turci, deoarece se puteau revolta și slăbi coeziunea frontului musulman. În plus, în caz de înfrângere, acești robi ajungeau în

²²⁹ Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 102.

²³⁰ Adina Berciu-Drăghicescu, *O domnie umanistă în Moldova – Despot vodă*, București, 1980, p. 122.

²³¹ *Documente turcești*, vol. I, p. 107/108, doc. 112.

²³² *Cronici turcești*, vol. II, p. 267.

²³³ *Ibidem*, p. 210/211.

²³⁴ *Cronica anonimă*, p. 84.

²³⁵ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 275.

²³⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 1353, p. 589.

rândurile necredincioșilor, întărind astfel tabăra inamicilor, lucru considerat de juriști drept „regretabil”. Unica soluție era masacrarea prinșilor, cu toate că, potrivit tradiției, Profetului îi displăceau aceste băi de sânge. Musulmanii au fost confrunțați cu revoltele robilor creștini în momente cheie, soarta bățăliilor fiind înclinată spre purtătorii crucii tocmai de aceste trădări. În 1535, orașul Tunis căzu în mâinile lui Carol Quintul prin revolta miilor de sclavi creștini²³⁷. Într-o incursiune efectuată de 600 de turci și 400 de tătari au fost capturați mulți locuitori din Transilvania, dar au fost surprinși de forțele habsburgilor lângă Deva (1552). 35 de tătari și mulți turci au fost capturați de „înșiși prizonierii lor”²³⁸, după cum preciza generalul Castaldo, într-un raport către Ferdinand I, regele Ungariei.

Acest obicei al uciderii robilor în situații critice străbate istoria Imperiului otoman ca un fir roșu probabil până la primul război mondial, ultimul caz pe care, personal, l-am întâlnit în documente fiind din anul 1829. În 1430, într-o expediție în Albania, akîngiii lui Evrenosoglu Isabei au căzut într-o ambuscadă pregătită de Skanderberg. Turcii „și-au repezit săbiile asupra foștilor robi distrugându-i pe cei mai mulți dintre ei”, dar și musulmanii au devenit șehid în cea mai mare parte²³⁹. Peste un secol, akîngiii fură surprinși lângă Linz și uciseră 4 000 de robi înainte de a fi zdrobiți²⁴⁰. În 1660, ceata de turci și tătari din care făcea parte și Evlia Celebi a fost de două ori în situație critică, ucigându-i pe „prizonierii care s-ar fi putut folosi de arme” și, în al doilea caz, pe toți cei care țipau pentru a atrage atenția²⁴¹. Un an mai târziu, la zvonul că vine armata lui Kemeny, pe malul Someșului au fost uciși 9 000 de bărbați „de teamă că, dacă ar veni Ioan Kemeny, ei ar putea să devină tot atâtea mii de dușmani în tabăra noastră și ar putea provoca turburări”²⁴². În timpul asediului Vienei din 1683, tătarii au adus în tabăra otomană peste 30 000 de robi și Kara Mustafa pașa, marele vizir, considerând că prezența atâtor creștini este echivalentă cu „purtarea șarpelui la sân”, hotărî uciderea tuturor bărbaților în fața cortului²⁴³. După un raport francez din Istanbul, datat 10 iulie 1829, care relatează informațiile dobândite de la 154 prizonieri ruși, turcii masacrau pe toți captivii lor „atunci când se găsesc presați de corpurile ruse”²⁴⁴.

În ceea ce privește referirile occidentale privind cruzimea turcilor, am constatat că sunt parțial adevărate, dar această cruzime nu depășește limitele practicii creștinilor față de musulmani²⁴⁵. Gustav le Bon considera că excesele apar întotdeauna la zona de contact dintre comunitățile umane posesoare ale unui adevăr absolut în numele căruia luptă fără a respecta legi și obiceiuri.

CONDIȚII DE VIAȚĂ ALE PRIZONIERILOR

Când rezistența „infidelilor” se prăbușea și orice amenințare dispărea, otomanii și aliații lor, tătarii, erau preocupați să acumuleze o pradă cât mai bogată și un număr cât mai mare de robi. Dacă lupta pe calea lui Allah era o obligație

²³⁷ N. Koslinski, *op. cit.*, p. 35.

²³⁸ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929, doc. 153, p. 119.

²³⁹ M. Guboglu, *op. cit.*, p. 101.

²⁴⁰ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 54.

²⁴¹ *Călători străini*, vol. VI, p. 540 și 542.

²⁴² *Ibidem*, p. 553.

²⁴³ De la Croix, *op. cit.*, p. 176.

²⁴⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, doc. 290, p. 187.

²⁴⁵ Și creștinii nu-și respectau cuvântul dat cum au procedat în cazurile cetăților Lipova (1551) sau Hatvan (1595), ucideau în chinuri prizonierii musulmani (de exemplu, Vlad Țepeș) sau robeau copii musulmanilor (Brăila 1711) etc.

pentru musulmanii sănătoși la minte și la trup, liberi și fără datorii, prada (ghanimet) și robii (ussera) constituiau „stimulentele victoriei“. Dreptul la jaf era însă universal recunoscut în Evul Mediu și în cele mai multe din cazuri armatele jefuiau și așezările din țările pe care trebuia, în mod normal, să le apere. Taberele se umpleau cu prăzi și robi și toate acestea trebuiau transportate în deplină siguranță în Dar-ul Islam, unde se făcea împărțirea prăzii, fiecare primind după vitejia arătată în lupte, sau după contribuția sa la acumularea întregii capturi.

Transportul robilor cuprindea două faze distincte: transportul până la tabăra unde urmau să fie păziți și ulterior împărțiți și transportul spre principalele târguri de robi din imperiu. În primul caz, prinșii erau legați cu funii sau cu lanțuri, „lanțurile nenorocirii“, cum le considera Evlia Celebi, și apoi erau mânați cu cea mai mare grabă spre locuri sigure, departe de trupele inamice. Era esențial ca retragerea să fie efectuată cât mai rapid, deoarece, în cazul unui atac prin surprindere, valoarea combativă a trupelor încărcate cu pradă diminuea foarte mult. Coloanele de robi erau supravegheate fie de oștenii care i-au capturat, fie de soldați de o valoare combativă scăzută, sau în care turcii nu aveau încredere ²⁴⁶. Atingerea taberei în timpul cel mai scurt era determinată și de faptul că nu existau posibilități de hrănire, ceea ce ducea la dispariția celor mai puțin vigoși, pierderi care contribuiau la scăderea eficienței raidului. Tătarii puneau pe cai copiii și femeile neputincioase și se îndreptau în grabă spre Crimeea sau Cetatea Albă (Akkerman), pentru a-i vinde cât mai scump și cu cheltuieli minime. Marșul era iuțit folosindu-se metode aspre, precum biciuirea ²⁴⁷, înțeparea cu sulțița, sau, pur și simplu, mușcarea celor reticenți de către paznicii lor ²⁴⁸. Cei care cădeau epuizați de lungul drum nu erau abandonați vii ca nu cumva să întărească rândurile inamicului „credinței adevărate“.

După împărțire, proprietarii deveneau grijulii cu prinșii lor, orice mort reprezentând o pierdere din câștigul obținut cu riscuri mari. Transportul se făcea atât pe uscat cât și pe apă, în funcție de posibilitățile proprietarilor. Drumul pe uscat dinspre Ungaria trecea prin Belgrad, Niss, Sofia și avea ca punct terminus Adrianopolul (Edirne), iar după 1453 Constantinopolul, respectând deci traseul pe care înaintau oștile otomane ²⁴⁹. O altă rută pe care veneau robii prinși în Serbia, Ungaria sau Austria o constituia Dunărea, până la Ruscîc sau alt port dunărean, și de aici, pe jos sau pe cămile, erau duși la Constantinopol ²⁵⁰. Robii luați de tătari erau duși din porturile din nordul Mării Negre tot spre cea mai mare piață de robi. Galerele pline cu robi puteau continua să coboare pe Dunăre până la mare și de aici se îndreptau spre Istanbul. Soluția aceasta era mai puțin folosită, deoarece vânturile puternice, mai ales în sezonul de toamnă, împiedicau ieșirea pe mare chiar dacă hiurmele acționau la întreaga capacitate ²⁵¹. Pe mare seseau și cei pe care îi capturau vasele de război sau corsarii algerieni, dar o parte luau direcția Algerului, sau a altor orașe nord-africane. Când se jefuia în Italia și Sicilia, robii erau debarcați pe coasta albaneză și transportați pe uscat pentru a preîntâmpina greutățile legate de hrănirea miilor de prinși aflați pe galerele care nu puteau trece de capul Matapan din cauza puternicului vânt contrar.

²⁴⁶ Axinte Uricariul, *op. cit.*, p. 132.

²⁴⁷ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 18.

²⁴⁸ Edward Brown, *Voyage en Egypte (1673-1674)*, IFAO. 1974, p. 46.

²⁴⁹ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 24.

²⁵⁰ *Călători străini*, vol. V, p. 456.

²⁵¹ *Ibidem*, vol. III, p. 537.

Condițiile de transport nu erau mai bune nici acum, când proprietarii aveau tot interesul să-și păstreze „marfa“ în viață. Luați la prețuri de nimic în tabără și în număr mare, pierderea câtorva procente din numărul total nu afecta prea mult buzunarul negustorilor. Un convoi cu prizonieri din secolul al XV-lea este descris de călugărul Bartholomé de Yano: „Preoți, călugări, oameni tineri și bătrâni mărșăluind din greu erau înlănțuiți și trași de cai, în timp ce oamenii valizi erau duși, cu femei și copii, ca o trupă supravegheată de câini. Cei care întârziu în drum din cauza oboselii, a setei sau mai degrabă a suferințelor lor erau uciși pe loc“²⁵². Negustorii bogați, care doreau să vândă cât mai mulți captivi și la un preț bun pe piața Istanbulului, transportau robi în căruțe, sau pe cămile, dar cheltuielile sporeau. Un membru al ambasadei lui Krekwitz (sfârșitul secolului al XVI-lea) a văzut 300 de croați în lanțuri, dar și 100 de care pline cu femei și copii²⁵³. N. Schmidt a fost dus de la Rusciuc la Constantinopol pe cămile, fiecare cămilă ducând câte patru oameni²⁵⁴. Ritmul de înaintare, lanțurile grele și lipsa de alimente duceau la istovirea prinșilor. Cei mai slabi cădeau victime condițiilor meteorologice aspre, fără ca stăpânii să se îngrijească să ia măsuri de prevenire. La 1595, pe galerele turcești de pe Dunăre au fost urcați mulți bătrâni luați din Țara Românească la prețuri de nimic. Galerele n-au putut înfrunta marea datorită gerului, iar din lipsă de hrană „foarte mulți prinși“ au murit²⁵⁵. Pe drumul de întoarcere din Polonia (1672), oastea otomană a fost surprinsă de o iarnă timpurie, care a secerat femeile și copiii²⁵⁶. Cei care erau transportați în calele strâmte ale vaselor de război erau adăpostiți de intemperii, dar aerul era viciat și, în consecință, greu de respirat, provocând îmbolnăvirea, sau moartea celor închiși²⁵⁷. De multe ori pe drumurile imperiului mureau mai mulți creștini decât în zonele în care se confruntau armate puternice.

Împărțirea prizonierilor

În urma cuceririi orașelor fortificate sau a expedițiilor în adâncimea teritoriului inamic se aduna un mare număr de prizonieri care erau păziți de oștenii turci fără ca vreunul să fie distribuit celor care i-au capturat. Ducas, când se referă la bizantinii căzuți în captivitatea otomană, povestește că o parte a fost dusă pe corăbii, iar restul „a fost înțărcauit afară, la corturile din tabără“²⁵⁸. Păstrarea robilor se putea face atât în locuri special amenajate în tabăra otomană, cât și în propriile corturi ale oștenilor, ultima variantă îngreunând mișcările armatei²⁵⁹. În teorie, împărțirea prizonierilor și luarea pencikului, adică partea ce revenea sultanului, trebuia să aibă loc numai după revenirea în Dar-ul Islam, pentru ca

²⁵² M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 17–18.

²⁵³ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 26.

²⁵⁴ *Călători străini*, vol. V, p. 456.

²⁵⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 537.

²⁵⁶ *Cronici turcești*, vol. II, p. 227.

²⁵⁷ J. Cretineau-Joly, *Histoire religieuse, politique et litteraire de la Compagne de Jesus*, vol. V, Paris-Lyon, 1845, p. 5. Francezul Jacques Cachod nu a călătorit pe o corabie turcească ci doar a ținut o slujbă pentru cei 52 de prizonieri aflați în cala navei cu 82 de tunuri. Iezuitul scria despre situația din cală: „Judecați ce aer puteam să respir în acest loc închis și fără cea mai mică deschizătură.“

²⁵⁸ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341–1462)*, București, 1958, p. 374.

²⁵⁹ *Cronici turcești*, vol. II, p. 202. Mehmed Halifa, narând evenimentele asedierii Ujvarului (1664), scria că „în fiecare cort era nesfârșit numărul celor care au luat câte doi, cinci, zece și douăzeci de robi.“

armata să nu fie surprinsă de un atac al adversarului²⁶⁰. O astfel de măsură nefericită a luat Sinan pașa în octombrie 1595, care s-a soldat cu un dezastru pentru ariergarda otomană²⁶¹.

În distribuirea prizonierilor, rolul șefului statului este considerat de reprezentanții școlii hanefite ca fiind hotărâtor. În primul rând, „șeful statului avea dreptul de a alege între decapitare și distribuirea ca pradă”²⁶². Dacă decapitarea a fost eliminată dintre soluții, șeful statului (padișahul otoman) hotărârea ce va aparține statului și ce va aparține soldaților. Însuși Profetul a stabilit clar că: „Nimeni nu trebuie să aibă ceva dacă șeful statului nu i-a consimțit de bunăvoie”²⁶³. Uciderea unui captiv fără voia conducătorului era rău văzută de juriștii hanefiți, deoarece ucigașul „impuse decizia sa printr-un fapt împlinit opiniei șefului statului și anulează posibilitatea acestuia să aleagă”²⁶⁴. Voința șefului era deci absolută și orice încălcare putea atrage grave repercusiuni, mergând până la executarea vinovaților.

Sultanul decidea proporția, din numărul total al prizonierilor, care-i revenea, restul urmând să se împartă între soldații care i-au capturat. Conducătorul statului avea dreptul la o cincime din pradă și, prin extindere, și din prizonieri. Despre luarea pencikului pentru prima dată (în anii 1360–1362) ne informează cronicarul Așîkpașazade. Se pare că cel care a introdus la otomani practica arabă a fost un învățat, Kara Rustem, care s-a adresat cadifului Ciandarlı Halil cu cuvintele: „Acești prizonieri sunt luați de acești gazii. Așa cum a potrivit Dumnezeu, din aceștia 1/5 sunt ai hanului și de ce nu se iau?”²⁶⁵ Din timpul domniei lui Murad I (1359–1389) partea sultanului a rămas de o cincime din prizonieri, sau câte 25 de akçe de la fiecare captiv²⁶⁶. Această parte a fost denumită cu cuvântul persan *pencik*, care înseamnă *cincime*. Această regulă nu a fost aplicată întotdeauna, padișahul hotărând modul în care să se ia această dare și distribuirea prizonierilor rămași, trupelor.

Sultanul, pentru a spori elanul trupelor de asalt, renunța la partea sa de drept, astfel încât câștigurile deveneau mult mai substanțiale. Când ostașii turci au aflat că „această cetate este pentru pradă” (Salonic, 1430) au fost de neoprit și orașul a fost cucerit²⁶⁷. Renunțarea la acest drept era destul de rară. La împărțire, padișahul își putea impune voința fără ca cineva să protesteze. În primul rând, își rezerva toți prizonierii de rang înalt, de la care aștepta o bună răscumpărare și cazul Nicopole este cunoscut. Când sultanul nu participa personal la bătălie, comandantul lui aveau grijă să-i descopere și să-i trimită prizonierii de valoare, având astfel asigurate avansări, sau alte favoruri. Înainte de bătălia de la Kossovopolje (1448) akîngiții au reușit să surprindă oastea Țării Românești și au adus sultanului mulți dușmani îmbrăcați în zale (probabil boieri), „cu mâinile și picioarele ferecate în lanțuri”²⁶⁸. Uneori sultanul se mulțumea numai cu un astfel de prizonier, restul fiind

²⁶⁰ „Proprietatea legală asupra prăzii survine când se află în granițele statului islamic.” „În țările inamice, prada (inclusiv robii) nu este propriu-zis decât un depozit în mâinile învingătorilor.” (Mauradja d'Ohsson, *Tableau générale de l'Empire ottomane*, vol. V, Paris, 1824, p. 77.)

²⁶¹ În urma acestor „măsuri nechibzuite” oastea otomană a suferit „o astfel de înfrângere cum nu s-a văzut nicicând”, (*Cronici turcești*, vol. III, p. 17).

²⁶² as-Șaibâni, *Le grand livre de la Conduite de l'État (Kitâb as-Kabir)* comentată de as-Sarakhsî, tr. M. Hamidullah, vol. III, Ankara, 1990, p. 278.

²⁶³ *Ibidem*, vol. II, p. 279.

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 279.

²⁶⁵ M. Guboglu, *op. cit.*, p. 88.

²⁶⁶ *Ibidem*, p. 88.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 99.

²⁶⁸ *Cronici turcești*, vol. II, p. 138.

lăsat ostașilor pentru a spori belicismul acestora²⁶⁹. În afară de acești prinși, puțini la număr, dar cu valoare mare, sultanul își rezerva băieții tineri, care, după turcizare, deveneau temuții ieniceri, sau erau instruiți pentru a deveni buni funcționari în aparatul de stat otoman. Exemplele în acest sens sunt numeroase și vom menționa doar câteva. Când Mehmed al II-lea a ocupat orașul Novo Brdo, a luat 320 de copii pe care i-a dat, în parte, drept cadou unor comandanți de oaste, iar restul l-a luat pentru ogeacul ienicerilor²⁷⁰. La împărțirea captivilor făcuți la Constantinopol, după relatarea cronicarului bizantin Critobul din Imbros, Mehmed al II-lea își alege partea cea mai bună, „fecioare frumoase și din neam bun și băieții cei mai chipeși”²⁷¹. La cucerirea orașului Mitilene, au fost aleși, personal, de către sultan cei mai buni băieți, pentru serviciul militar²⁷². Cu doi ani mai devreme, în 1460, Mehmed al II-lea „ca la nouă sute de băieți i-a ales să-i facă ieniceri”, restul revenind combatanților²⁷³. Cutuma, care în Imperiul otoman a jucat un rol important²⁷⁴, a fost transformată în lege prin porunca sultanului din iulie 1493, prin care toți băieții cu vârsta cuprinsă între zece și șaptesprezece ani erau rezervați pentru padișah²⁷⁵. Femeile și fetele frumoase constituiau un drept al sultanului și acesta le recruta fie personal²⁷⁶, fie prin trimiși speciali, care sortau „marfa”²⁷⁷.

„Suveranul otoman avea în partea sa toți militarii, ofițeri și soldați, făcuți prizonieri, cu o cincime din ceilalți captivi sau valoarea echivalentă”²⁷⁸. În practică, voința sultanului decidea proporțiile în care prizonierii deveneau ai sultanului sau intrau în posesia particularilor. În 1695, după înfrângerea generalului Veterani s-a făcut împărțirea prizonierilor și sultanul Mustafa al II-lea, pe lângă ofițerii luați la Lipova, „și-a rezervat o mie de tineri austrieci care au fost trimiși să pună în mișcare galerele flotei otomane”²⁷⁹. Acești prizonieri erau închiși în închisorile de stat sau pe galere, dar aveau cele mai mari șanse de a fi eliberați cu ocazia tratatului de pace.

Dacă, în mod obișnuit, partea sultanului era de 20%, procentul putea urca până la 50%. După expediția eșuată asupra Semendriei, Mehmed al II-lea a luat jumătate din robi (4 000 de bărbați și tot atâtea femei), pe care i-a dus și colonizat la Constantinopol²⁸⁰. La Mitilene (1462) a luat 33% din robii rămași după trierea celor mai frumoși²⁸¹.

²⁶⁹ M. Berindei, G. Veinstein, *op. cit.*, p. 206. La 2 aprilie 1545 sultanul Süleyman Magnificul cerea sancakbeg-ului de Silistra, Mehmed, să trimită dintre polonezii care jefuiseră lângă Akkerman „doi necredincioși de frunte și capabili să furnizeze informații (mii'temed)”, restul urmând să fie distribuți celor care îi capturaseră.

²⁷⁰ K. Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, tr. Benjamin Stolz, Ann Arbor, 1975, p. 99.

²⁷¹ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451-1467*, ed. V. Grecu, București, 1963, p. 158.

²⁷² *Ibidem*, p. 436.

²⁷³ L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, București, 1958, ed. V. Grecu, p. 273.

²⁷⁴ V. Viorel Panaite, *Cutuma în relațiile româno-otomane (secolele XVI-XVIII). Puncte de plecare pentru o discuție istoriografică*, în „AIIAI”, tom XXX, 1993.

²⁷⁵ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 23.

²⁷⁶ Ducas, *op. cit.*, p. 436 relatează o astfel de triere efectuată după predarea cetății Mitilene (1462). Pe toți locuitorii „i-a pus să treacă prin cortal lui unul câte unul: și pe oricare nu avea bărbat și-i plăcea, o răpea. Tot așa și copiii; și au fost cărora le-a furat fiii.”

²⁷⁷ După cucerirea Cameniței (1672), „s-au prins toate femeile și fetele nobile atât pentru marele senior (sultan) cât și pentru viziri și alți comandanți ai armatei turce și tătare.” (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 90, p. 35).

²⁷⁸ M. d'Ohsson, *op. cit.*, vol. V, p. 91.

²⁷⁹ *Cronici turcești*, vol. II, p. 450. Oștenii turci au primit totuși 15 guruși pentru fiecare prins.

²⁸⁰ Ducas, *op. cit.*, p. 398.

²⁸¹ *Ibidem*, p. 436.

Beiul de Alexandria trimitea pentru galerele imperiale jumătate din creștinii capturați, dar numai cei care erau slabi sau bolnavi (1585)²⁸².

Soldatii de rând rămâneau în posesia captivilor pe care îi aduseseră din teritoriul inamic. Cei care se afirmau în lupte puteau primi drept recompensă și robi. Pentru a putea deține captivi, stăpânul său, în speță soldatul, trebuia să plătească pencikul și primea cu această ocazie o adeverință (tezkere), în care erau trecute semnalmentele, vârsta, numele și națiunea robului. Cu această misiune era însărcinat un secretar (kiatib), care avea o retribuție de 4–5 piaștri²⁸³. Această adeverință se elibera tătarilor, pentru că turcilor le era frică să nu le fie răpite propriile raiale, ceea ce călăreții stepei făceau deseori²⁸⁴. De la tătari nu se lua pencikul, deoarece țineau foarte mult la prizonieri și, în plus, erau indispensabili pentru armata otomană pe fronturile europene²⁸⁵. Pencikul se percepea în mod legal după întoarcerea pe teritoriul otoman și la împărțirea prinșilor. Dar posesorii apelau la numeroase subterfugii pentru a eluda plata, astfel încât comandanții de oști erau obligați să perceapă această taxă la punctele obligate de trecere²⁸⁶.

Numărul celor prinși era prea mare pentru ca oștenii turci să-i păstreze și, în consecință, îi scoteau la vânzare, păstrând doar pe cei care erau considerați folositori. Fiind o adevărată inflație de robi și soldații fiind dornici să obțină valori mari într-un volum mic, negustorul de robi, numit în izvoarele orientale *esirci*, adică „cel care are rob“, putea să cumpere marfa la un preț extrem de scăzut. În timpul unei expediții asupra Ungariei, s-au luat atâția prizonieri încât o femeie frumoasă se vindea pentru o pereche de cizme, iar patru sârbi pentru un cal²⁸⁷. Și în secolele următoare prețurile în tabără s-au menținut la niveluri scăzute. Evlia Celebi, participant la numeroase expediții, a notat, în lucrarea sa, câteva prețuri: un băiat de 15 ani costa 100 de aspri, un prizonier matur valora 1 guruș (1 taler), iar o femeie frumoasă, care valora „cât tributul grecesc“, era vândută pentru o lulea de tutun sau o oca de pâine²⁸⁸. Așikpașazade avea dreptate când scria că după o expediție reușită se dădea „o roabă (cariye) pentru nimic“²⁸⁹ și afirmația sa se poate generaliza la întreaga perioadă glorioasă din istoria Imperiului otoman.

Vânzarea robilor

Pe traseele și în condițiile amintite, negustorii transportau „marfa vie“ spre marile piețe unde un profit substanțial era garantat. Principalul centru de desfacere era capitala statului otoman, Edirne și apoi Istanbulul. Târgurile de robi erau însă presărate pe întreaga suprafață a imperiului și cunoșteau perioade de flux și reflux în activitate, în funcție de intensitatea campaniilor militare otomane. Târgul de la Uşküb a cunoscut maxima înflorire în secolul al XV-lea și era legată de activitatea akîngiilor. Pe teritoriul Dobrogei a funcționat un astfel de bazar la Tulcea. Astfel de piețe existau în aproape toate orașele mari ale imperiului.

Piața de robi din Istanbul era cea mai mare din imperiu și în secolul al XVII-lea se ținea la Tavuk Pazarı²⁹⁰. Captivii ajungeau în portul Eminönü de unde erau duși în piață. Negustorii sunt aproape în totalitate evrei, dar activitatea lor era supusă unui sever control al statului²⁹¹. Vânzarea are loc, în același secol,

²⁸² M. Heberer von Bretten, *Voyages en Egypte 1585–1586*, IFAO Cairo, 1976, p. 84.

²⁸³ M. d'Ohsson, *op. cit.*, p. 92.

²⁸⁴ Ricaut, *Histoire de l'état present de l'Empire ottoman*, Amsterdam, 1671, p. 148.

²⁸⁵ *Călători străini*, vol. VI, p. 616.

²⁸⁶ Sinan pașa a procedat astfel la Giurgiu și s-a produs un dezastru pentru turci.

²⁸⁷ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 20.

²⁸⁸ *Călători străini*, vol. VI, p. 434, 548, 556.

²⁸⁹ M. Guboglu, *op. cit.*, p. 101.

²⁹⁰ Robert Mantran, *op. cit.*, p. 507.

²⁹¹ *Ibidem*, p. 506.

obligatoriu în Esir hani, pentru o mai bună supraveghere a vânzărilor și pentru obținerea taxelor datorate statului²⁹². Pentru vânzarea unui rob se percepea o taxă (bac) care era, în 1512, de 2 aspri pentru vânzător și 2 aspri pentru cumpărător²⁹³ și avea aceeași valoare cu cea luată pentru vânzarea unui animal de povară²⁹⁴. Cei care nu plăteau erau pedepsiți, la fel cei care nu plăteau impozitul anual de 180 de akçe pentru fiecare rob (sec. XVII)²⁹⁵. Se plătea taxă de trecere la Dardanele și veniturile obținute erau substanțiale pentru stat și de aceea sultanul interzicea ascunderea prizonierilor de către bei sau spahii (1477)²⁹⁶. După un călător străin din secolul al XV-lea, sultanul încasa la vama de la Strâmători 50 000 de ducați anual, iar la Adrianopol alți 12 000²⁹⁷. În Egipt, la începutul secolului al XVII-lea, se percepea o taxă pentru fiecare prizonier creștin de un taler, dar piața garanta câștiguri substanțiale²⁹⁸.

Captivii (*esir*) erau oferii spre vânzare, în piețele speciale, aproape goi și doar femeile erau îmbrăcate. Cele frumoase aveau chiar haine scumpe și negustorii scoteau un preț foarte bun. Pentru a spori câștigul după vânzare, hainele erau luate de vânzător pentru o nouă utilizare, practic interzisă, printr-un kânm din 1680, de către sultanul Mehmed IV²⁹⁹. Piața era supravegheată la Istanbul de un intendent (*muhtesib*) dispunând de 400 de oameni³⁰⁰. Cumpărătorii puteau examina marfa după bunul plac. Bărbații erau dezbrăcați la piele pentru a se descoperi eventuale defecte, erau puși să alege, să sară, li se studiau, de asemenea, dinții și ochii, întocmai ca la cai³⁰¹. Femeile captive erau cercetate de turcoace bătrâne, cumpărătorul mulțumindu-se să observe direct, dinții, ochii și mirosul gurii, după cum ne informează Pierre Lescalopier³⁰².

Prețul de vânzare varia în funcție de calitatea prizonierilor, de abundența de pe piață și de înțelegerea dintre contractanți. În secolul al XIV-lea, prețul era stabilit de sultanul Murad I la 125 de aspri, pentru ca în veacul următor să varieze între 5 ducați (240 aspri) și 7 ducați (336 akçe)³⁰³. În timpul domniei lui Soliman Magnificul, Busbec aprecia prețul unui rob obișnuit la 40–50 ducați, iar în cazul unor talente deosebite, prețul se dubla³⁰⁴. N. de Nicolay a văzut cumpărată o tânără ungheroaică cu 34 de ducați, adică 2 040 de aspri³⁰⁵. În secolul al XVII-lea, prețurile cresc îndeosebi la femei, datorită pasiunii sultanului Ibrahim. Pe ele se puteau obține între 500 și 2 000 de piaștri³⁰⁶, dar și la celelalte categorii de prizonieri cresc prețurile, datorită reducerii abundenței lor de pe piață. Reducerea tot mai accentuată a acțiunilor ofensive otomane și contraofensiva creștină au dus la scumpirea robilor în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, astfel încât, o sclavă albă era apreciată în 1780 la 500–1 000 piaștri (taleri)³⁰⁷ iar Ch. de Peyssonel considera că prețurile variaua între 60 și 6 000 de piaștri³⁰⁸.

²⁹² *Ibidem*, p. 507.

²⁹³ Radu Manolescu (coord.), *Orașul medieval. Culegere de texte*, București, 1976, p. 88.

²⁹⁴ *Ibidem*. În Bulgaria se percepeau câte 4 aspri de la fiecare (M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 32).

²⁹⁵ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 27.

²⁹⁶ Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 177.

²⁹⁷ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 19/20.

²⁹⁸ R. Manolescu, *op. cit.*, p. 55.

²⁹⁹ Robert Mantran, *op. cit.*, p. 340.

³⁰⁰ *Ibidem*, p. 506.

³⁰¹ N. de Nicolay, *Dans l'Empire de Soliman le Magnifique*, CNSR, 1989, p. 83.

³⁰² Edmond Cléray, *Le voyage de Pierre Lescalopier „Parisian” de Venise à Constantinople l'an 1574*, în „Revue d'histoire diplomatique”, nr. 1, 1921, p. 39.

³⁰³ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 20.

³⁰⁴ *Letters du baron de Busbec*, tom. II, Paris, 1748, p. 31.

³⁰⁵ N. de Nicolay, *op. cit.*, p. 143.

³⁰⁶ Robert Mantran, *op. cit.*, p. 508.

³⁰⁷ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 32.

³⁰⁸ *Ibidem*.

Utilizarea prizonierilor în Imperiul otoman

Prizonierii sultanului. Padișahul dispunea de cel mai mare număr de captivi (*esir*) din imperiu și sursele erau multiple. Puteau proveni din prada de război, din cadourile făcute de marii demnitari otomani și din achiziții cu bani de la diverși proprietari. Caplan Pașa, comandant al armatei din Polonia și pașă de Alep la 1673, dăruia sultanului Mehmed IV patru fete frumoase, șase băieți, din care unul era pitic, și patru cai³⁰⁹. Când negustorii aduc prinși, aceștia sunt prezentați mai întâi sultanului și pentru cei care-i cumpără „plătește costul lor mai mult decât se cuvine”³¹⁰. Robii frumoși aflați în posesia diferiților demnitari erau și ei achiziționați. Copiii lui Sphrantzes au fost luați de Mehmed Cuceritorul pentru „mai multe mii de arginți”³¹¹.

Femeile aveau haremul sultanului și numărul lor urca până la câteva sute. Süleyman Magnificul avea 200 și erau „bine îmbrăcate, hrănite și întreținute”³¹². Roxalana, favorita sultanului, fata unui preot polonez, fusese răpită de tătari și a ajuns să conducă imperiul din umbră³¹³. În ceea ce privește băieții, doar o mică parte ajungeau la serai, restul fiind făcuți ieniceri. Schiltberger, luat prizonier la Nicopole, a alergat vreme de șase ani înaintea trăsorii sultanului îndeplinind rolul de paik³¹⁴. Alții ajungeau eunuci din porunca padișahului³¹⁵, dar aveau șanse să participe la luarea deciziilor, mai ales în epoca de decădere a statului otoman. Cei mai mulți băieți erau recrutați pentru corpul de ieniceri, dar cei care aveau aptitudini speciale puteau ajunge la înalte demnități.

Prizonierii de rang înalt, care reveneau de drept sultanului, erau păstrați în închisorile publice până la răscumpărare. În funcție și de voința padișahului, acești captivi puteau beneficia de un tratament blând la etajele superioare ale închisorii Yedikule³¹⁶, sau de unul aspru în subsolurile umede și neluminate³¹⁷. O parte din prizonieri erau trimiși la curțile altor suverani musulmani, pentru a marca victoriile împotriva creștinilor. Baiazid I a trimis, după Nicopole, robi sultanului mameluc, celui al Persiei și altor șefi islamici³¹⁸.

Prizonierii sultanului puteau fi eliberați imediat după împărțire, pentru a coloniza anumite zone din imperiu. Mehmed al II-lea a deplasat la Constantinopol³¹⁹ toți robii care i-au revenit la Semendria (1454), iar la Mitilene a luat o treime din populație³²⁰. Baiazid al II-lea a luat o parte din populația de la Akkerman și a colonizat-o la Istanbul, unde, în 1489, erau 1 099 de case supuse la haraci³²¹. Cei care rămăneau erau în general trimiși la galere, la lopată, cum se exprimau unii cronicari români și în secolul al XVI-lea sultanul dispunea de 10 000 de galerieni³²², iar alți 5 000 lucrau la șantiere navale³²³.

³⁰⁹ *Journal d'Antoine Galland pendant son séjour à Constantinople, (1672-1673)*, ed. Charles Schefer, vol. II, Paris, 1881, p. 103.

³¹⁰ M. Guboglu, *op. cit.*, p. 842.

³¹¹ G. Sphrantzes, *Memorii (1401-1477)*, București, 1966, p. 99.

³¹² N. de Nicolay, *op. cit.*, p. 129.

³¹³ N. Ciachir, *Soliman Magnificul*, București, 1972, p. 142.

³¹⁴ *The bondage and travels of Johann Schiltberger in Europa, Asia and Africa (1396-1427)*, tr. K. F. Neumann; Londra, 1879, p. 7.

³¹⁵ K. Mihailoviç, *op. cit.*, p. 101.

³¹⁶ Pietro della Valle, *Voyages*, vol. I, Paris, 1661, p. 62.

³¹⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. V/2, doc. 25, p. 17.

³¹⁸ *The bondage and travels...*, p. 7.

³¹⁹ Critobul din Imbros, *op. cit.*, p. 216.

³²⁰ Ducas, *op. cit.*, p. 436.

³²¹ N. Beldiceanu, *La Moldavie ottomane à la fin du XVe siècle*, în „REI”, t. XXXVII/2, p. 243.

³²² *La relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, ed. E. Albèri, s. III, vol. III, Firenze, 1855,

³²³ *Ibidem*, p. 222.

Prizonierii particularilor. După sultan, cei mai mulți prizonieri îi dețineau marii viziri și vizirii de boltă. Ibrahim pașa, mare vizir sub Soliman I, dispunea de 1 500³²⁴, iar Rüstem Pașa de 1 700³²⁵. Și ceilalți viziri dețineau un număr important de creștini robiți. Mustafa Pașa, al doilea vizir după Ibrahim, avea 700, iar Ayas Pașa, al treilea vizir, 600 de captivi³²⁶. Cel mai rău o duceau sclavii capudanului, puși să vâslească în timpul campaniilor, iar iarna să lucreze pe șantierele navale, unde plata era de 5–10 aspri pe zi de fiecare om³²⁷. Fiecare turc avea cel puțin un rob și după informațiile lui Busbec cine avea un captiv nu era considerat om sărac. Teoretic, supușii nemusulmani nu puteau deține robi, dar în practică aceștia posedau chiar robi musulmani. Evreii căutau în întreg imperiul prinși calificați în diferite meserii și pe care îi exploatau mai rău decât turcii³²⁸. În ceea ce privește tratamentul la care-i supuneau stăpânii, acesta era mai blând decât cel de la tătari, dar destul de aspru pentru a provoca reacții violente ale robilor. O femeie bătută de stăpânul ei s-a spânzurat nu înainte de a incendia casa turcului³²⁹, iar în 1715, câțiva robi, bătuți și chinuți în fiecare zi de Abdulah aga, „un om rău și bețiv“, l-au omorât³³⁰. Cruzimea stăpânilor provenea din faptul că nu aveau nici o responsabilitate în cazul morții propriului rob, iar dacă ucideau un rob străin, plăteau contravaloarea.

Particularii îi întrebuițau la diferite munci. Mulți prizonieri lucrau în manufacturi de mătase și velură la Brusa și printre ei se aflau și moldoveni³³¹. Stăpânii de la țară îi puneau la muncile agricole și de Nicolay observa la Alger că bastonul îndemna pe „acești sârmani creștini sclavi“ să lucreze pământul³³², iar procedeul era universal valabil în imperiu. Evreii îi foloseau în atelierele lor și Harant i-a văzut în tipografia evreiască din Istanbul³³³. Alți prizonieri erau agenți comerciali ai negustorilor³³⁴. Cei mai bătrâni sau femeile erau utilizați la diferite munci casnice. Dacă stăpânii nu aveau ce să facă cu ei, îi puteau închiria sultanului pe timpul unei campanii navale și sultanul era dornic să aibă hiurmele complete în schimbul unei mici plăți zilnice.

Prizonierii de stat (*mirie esiri*) erau în cea mai mare parte folosiți în domeniul construcțiilor navale, sau ca forță motrice pentru galerele turcești³³⁵. După Paolo Contarini, sultanul avea în șantier „5 000 de robi; 800 sunt marangozi, iar alții se ocupau de călăfătuirea vaselor, toți excelenți“. Pentru munca depusă, primeau 12 aspri pe zi de lucru și 8 când nu lucrau. Cei care executau alte munci primeau doar 4 aspri pe zi³³⁶. Erau atât de utili încât nu-și puteau obține eliberarea decât contra sumei de 200–300 de țechini cu condiția să slujească încă un timp în șantier. Prezentând interes strategic, practic nu erau eliberați niciodată, viața lor fiind strict legată de flotă³³⁷.

³²⁴ *Ibidem*, p. 103.

³²⁵ A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 211.

³²⁶ *La Relazioni...*, s. III, vol. III, p. 104.

³²⁷ *Ibidem*, p. 276.

³²⁸ Christophe Harant, *Voyage en Egypte (1598)*, IFAO, p. 67.

³²⁹ *Journal d'Antoine Galland*, vol. II, p. 19.

³³⁰ *Cronica expediției turcilor în Moreea (1715)*, p. 78.

³³¹ M. Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă*, București, 1993, p. 189, n. 40.

³³² N. de Nicolay, *op. cit.*, p. 65.

³³³ Ch. Harant, *op. cit.*, p. 67.

³³⁴ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 22/23.

³³⁵ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 29 citează mărturiile unor călători occidentali care au văzut robi lucrând la ridicarea caravanseraiului din Lüle-Burgas sau a unor moschei din Istanbul.

³³⁶ *La relazioni...*, s. III, vol. III, p. 222.

³³⁷ *Ibidem*.

Prizonierii aflați pe galere duceau viața cea mai grea. Legați în lanțuri, erau puși să tragă de o vâslă lungă, uneori de 12 m. Erau prost îmbrăcați și în condiții meteorologice aspre „bolile se înteteau“ printre galerieni³³⁸. Captivii aparținând particularilor, dar închiriați statului „se bucurau“ de același regim și dacă stăpânul lor se afla la bordul galerei trebuia să îndeplinească și poruncile acestuia. Diego Galan, participant la expediția din 1595 a lui Sinan Pașa, trebuia să spele rufele stăpânului, când „ceilalți văslași se odihneau de munca lor de toate zilele“³³⁹. Efortul depus de văslași era mult mai mare când vântul era contrar și von Bretten a trebuit să depună „o muncă extrem de dură și penibilă la rame“ pentru ca nava să înainteze spre nord³⁴⁰. Menirea principală a galerelor era lupta, dar robii creștini nu erau încântați decât de abordaje, deoarece focul artileriei scufunda vasele împreună cu „motoarele vii“ ce ajungeau hrană la pești³⁴¹. În timpul luptelor, mulți creștini erau uciși de gloanțele trase asupra turcilor³⁴². Când sosea anotimpul neprielnic navigației, galerienii erau scoși de pe vase, li se puneau lanțuri mai ușoare și începeau demontarea pieselor sensibile și ducerea lor împreună cu armamentul în arsenal³⁴³. După încheierea acestei operațiuni robii erau închiși în închisori speciale, cea mai vestită fiind cea denumită Banio și se afla la Istanbul³⁴⁴.

Alimentația asigurată de stat era insuficientă, se compunea din o livră și jumătate de pâine (0,679 g) și „nimic altceva“³⁴⁵. Totuși, se primeau pomeni consistente, de la musulmani și creștini, în carne și orez³⁴⁶, dar nu erau suficiente. Heberer von Bretten povestește că doi italieni răscumpărați de consulul venețian, după ce au consumat hrană caldă în cantități mari, au murit la opt zile după eliberare³⁴⁷. Pentru a-și completa rezervele de hrană, mulți captivi furau de la negustorii diferite produse, totul făcându-se cu acordul și sub supravegherea paznicilor³⁴⁸.

Deci prizonierii creștini aflați în mâinile otomanilor nu erau tratați după regulile moderne, care prevăd închiderea prizonierilor în închisori sau lagăre și neutralizarea lor ca forță de muncă. De acest tratament au beneficiat militarii creștini începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, dar și atunci doar parțial, mulți fiind vânduți de soldații care i-au capturat. Captivitatea urmărea, de obicei, demonstrarea avantajelor trecerii la islamism și pe această cale sporirea forței „Casei Islamului“. Femeile și copiii, categoriile considerate mai puțin rezistente, treceau repede la religia învingătorilor, iar bărbații, din cauza muncii dure, își renegau credința³⁴⁹, ceea ce le deschidea frumoase perspective în Imperiul otoman.

³³⁸ *Călători străini*, vol. III, p. 537.

³³⁹ *Ibidem*, p. 523.

³⁴⁰ von Bretten, *op. cit.*, p. 113.

³⁴¹ *Călători străini*, vol. III, p. 526.

³⁴² Pe galera lui D. Galan o ghiulea românească a ucis doi văslași (*Ibidem* p. 526), dar în bătațiile navale mari piereau cu miile.

³⁴³ von Bretten, *op. cit.*, p. 82.

³⁴⁴ *Cronica expediției în Moreea*, p. 104. Închisori similare se aflau în lumea creștină și care gemeau de prizonieri musulmani. Regele Franței, aliat de multe ori cu Imperiul otoman, avea pe galerele sale mulți turci și corsari nord-africani. Se aduceau din Turcia robi slavi, greci dar și turci, aceștia din urmă valorând 300–350 livre (A. Rambaud, *Histoire de la civilisation française*, vol. II, 1926, p. 242.)

³⁴⁵ *Les six voyages de Jean Baptiste Tavernier, ecuyer baron d'Aubonne, en Turquie, en Perse et aux Indes*, Paris, 1678, p. 358.

³⁴⁶ *Ibidem*, p. 358.

³⁴⁷ von Bretten, *op. cit.*, p. 110/111.

³⁴⁸ *Ibidem*, p. 63; Despre condițiile de pe galere a se vedea B. Kozlowski, *Istoricul navei*, București, 1960, p. 140–147.

³⁴⁹ Turcii permiteau prizonierilor de pe galere să primească vizita unor preoți și chiar să aibă mici altare în închisorile unde stăteau iarna (Antonius Gonzales, *Voyage en Egypte 1665–1666*, vol. I, IFAO, 1977, p. 377.)

IEȘIREA DIN CAPTIVITATE

„Captivii formează o clasă de oameni lipsiți de orice libertate civilă și în întregime dependenți de stăpânii lor“³⁵⁰. Această atotputernicie a stăpânilor musulmani ducea la apariția abuzurilor, care îngreunau și mai mult viața nefericiților aflați departe de țară și de familiile lor. Robia nu era percepută ca ceva veșnic și cei aflați în această situație își doreau eliberarea cu orice preț. Existau mai multe variante de ieșire din „lanțurile nenorocirii“: răscumpărarea, schimbul de prizonieri, eliberarea de bună voie a captivilor de către stăpânii lor, operațiunile militare, renegarea și fuga.

Răscumpărarea era forma de câștigare a libertății robilor cea mai îndrăgită de musulmani, de otomani, în special, deoarece se obțineau venituri importante, prețul răscumpărării fiind întotdeauna mai mare decât prețul robilor pe piața internă. Abu Yusuf Yakub consideră că doar conducătorul comunității musulmane poate să decidă dacă captivii se pot răscumpăra contra bani³⁵¹. Jurisprudența de rit șafiit accepta răscumpărarea contra bani, dar alegerea suveranului trebuia să fie profitabilă pentru comunitatea musulmană³⁵². As-Şaibânî nu era de acord cu eliberarea pentru bunuri, motivând că Profetul a procedat astfel doar atunci când a avut nevoie de arme³⁵³. Această interdicție se datora faptului că foștii captivi reînțorși în Dar-ul harb deveneau „un ajutor împotriva musulmanilor“³⁵⁴. Primul calif, Abu Bakr, a fost un fervent adept al teoriei care începea să se formeze. Un bogat prizonier bizantin a încercat să se răscumpere, dar califul a spus: „Dați-l morții, căci moartea unuia singur dintre necredincioși îmi este mai dragă decât atâtea și atâtea bunuri“³⁵⁵. Dacă Abu Bakr, situat la începuturile Islamului, a fost incoruptibil, ulterior legea stabilită de juriști va cădea în desuetudine și sultanii vor accepta răscumpărări și de la cei mai înverșunați dușmani ai musulmanilor: cruciații³⁵⁶. Spre deosebire de predecesorii lor, otomanii au fost adepți declarați ai răscumpărării, forțând chiar prizonierii să se răscumpere prin diferite chinuri, obicei moștenit de la pecenegi, un popor turcic³⁵⁷. Când Orhan intervine în războiul civil și trimite împărătesei Ana un puternic detașament, sultanul turc obține dreptul să ia prizonieri și să facă ce vrea cu ei. „Bizantinii în fața bizantinilor erau biciuiți îngrozitor de barbari..., în viclenia lor, nu urmăreau altceva decât ca privorii să fie înduioșați și astfel să-i răscumpere“³⁵⁸. Planul n-a reușit în totalitate și mulți au fost duși în Anatolia, unde, în condițiile unei economii mai puțin monetizate, prețurile erau mult mai mici. Constantinopolul a continuat să fie locul favorit de vânzare pentru stăpânii de robi care doreau să obțină profituri importante. Țărani turci aduceau „câte trei sau patru tineri legați, cu care uneori se opresc, ca toți să-i vadă, îi înjură și-i bat“³⁵⁹. Scopul urmărit era să înduioșeze

³⁵⁰ M. d'Ohsson, *op. cit.*, vol. III, 1824, p. 2.

³⁵¹ Abu Yusuf Yakub, *Le livre de l'impôt foncier (Kitâb-el Kharadi)*, ed. E. Fagnan, Paris, 1921, p. 303.

³⁵² Abu Hodja, *Précis de jurisprudence musulmane selon le rite châfite*, ed. S. Keyzer, Leyde, 1859, p. 52.

³⁵³ as-Şaibânî, *Le grand livre de la Conduite de l'État (Kitâb as Siyar al Kafîr)*, comentată de as-Sarakhsî, ed. M. Hamidullah, vol. III, Ankara, 1990, p. 171.

³⁵⁴ *Ibidem*, p. 171.

³⁵⁵ *Ibidem*, p. 169. După o altă versiune, Abu Bakr ar fi spus atunci: „Nu acceptați răscumpărarea din partea sa, chiar dacă vă dă două mudd-uri de aur.“ (*Ibidem*, p. 169).

³⁵⁶ Saladin a acceptat răscumpărarea a 7.500 din locuitorii creștini ai Ierusalimului (F. Căzan, *Cruciadele*, București, 1990, p. 84).

³⁵⁷ *F.H.D.R.*, vol. III, p. 51.

³⁵⁸ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ed. V. Grecu, București, 1958, p. 56.

³⁵⁹ Fr. Pall, *op. cit.*, p. 20.

inimile negustorilor venețieni sau genovezi, care dispuneau de sume importante de bani, dar nu reușeau întotdeauna. Însuși Mehmed al II-lea a folosit acest șiretlic, amenințând cu moartea pe 40 de locuitori din Lesbos capturați și a reușit să obțină suma de 1 000 de galbeni din partea lui Ducas (1456)³⁶⁰. Și în secolele următoare turcii și tătarii vor recurge la diferite torturi pentru a obține sume mari de bani. Pentru a obține 2 000 de taleri de la nobilul Putnoki Zsigmond (1661) tătarii l-au chinuit timp de 12 săptămâni³⁶¹.

Robii puteau să corespundă cu rudele rămase în țara de origine pentru a obține sumele necesare. Dacă stăpânul era interesat să grăbească răscumpărarea, se deplasa personal și lua legătura cu apropiații captivului³⁶². Dacă se considera că se poate avea încredere în captiv, acesta era lăsat să plece urmând ca să trimită banii. Uneori, boieri sau domnitori moldoveni luau sub garanția lor pe nobilii polonezi sau maghiari, pentru a nu-i supune condițiilor îngrozitoare de trai de la tătarii. Logofătul Luca Stroici și vornicul Ieremia Movilă au garantat pentru nobilul polonez Podlodowski, dar acesta a părăsit Moldova fără să plătească cei 10 000 de galbeni, ceea ce le-a provocat boierilor încurcături cu însuși hanul³⁶³. Pentru căutarea robilor, se trimiteau oameni special plătiți pentru a descoperi locurile în care se găsesc. În 1403, Miloș Miloșevici este trimis la Constantinopol, de unde urma să pornească cercetările care vizau descoperirea a cinci nobili bosniaci³⁶⁴. La 1445, Pascal Sagrojevič este trimis să caute trei raguzani robi la turci și pe care trebuie să-i răscumpere în opt luni³⁶⁵. Și captivi români erau căutați de trimișii domnitorului sau de rudele apropiate. Postelnicul Manul, trimis de Dimitrie Cantemir cu tributul Moldovei, a obținut de la sultan învoirea „să colinde târgurile și satele” pentru a-și găsi familia robită de tătarii³⁶⁶. Solii și reprezentanții permanenți ai statelor creștine în Imperiul otoman se preocupau și de găsierea captivilor, indiferent de naționalitate, și, în limita posibilităților, de răscumpărarea lor. Turcii nu erau bucuroși ca un ambasador să afle de existența robilor, deoarece acesta putea obține eliberarea și pe alte căi decât răscumpărarea și de aceea stăpânii îi ascundeau la trecerea ambasadorilor.

Banii necesari răscumpărării puteau să provină de la rudele robului, de la diferite persoane particulare, sau de la stat. Statul acționa prin reprezentanții săi în Imperiul otoman și ambasadele răscumpărau captivi în funcție de posibilitățile materiale de care beneficiau. Ambasadorul austriac Cornelius Duplicius Sceperus, a eliberat, în 1533, câțiva creștini din robie³⁶⁷. Ambasadorul englez la Constantinopol a obținut libertatea unor captivi aflați în posesia sultanului Murad IV, dându-i în schimb câte doi robi pentru fiecare englez eliberat³⁶⁸. Ajutorul putea proveni și din partea altui stat creștin. Alexandru Aldea răscumpără un mare număr de brașoveni aflați la Nicopole³⁶⁹. Vasile Lupu scoate din robie patru nobili polonezi³⁷⁰, iar Constantin Brâncoveanu „ca să-și arate dragostea cătră Casa

³⁶⁰ Ducas, *op. cit.*, p. 422. Suma este foarte mare deoarece, de exemplu, tributul Țării Românești era estimat de același cronicar la 10.000 de galbeni.

³⁶¹ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 41.

³⁶² D.R.H., B., vol. VI, doc. 172, p. 211.

³⁶³ Hurmuzaki, *Documente*, S. II, vol. I, doc. 162, p. 321.

³⁶⁴ B. Krekič, *Dubrovnik (Ragusa) et le Levant au Moyen Age*, Paris, 1961, p. 248.

³⁶⁵ *Ibidem*, p. 344.

³⁶⁶ V. Veliman, *op. cit.*, p. 76, doc. 3.

³⁶⁷ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 49.

³⁶⁸ J.R. Durdent, *Beautés de l'histoire de Turquie*, Paris, 1816, p. 291.

³⁶⁹ D.R.H., D, doc. 225, p. 325.

³⁷⁰ *Călători străini*, vol. VI, p. 257.

Austriei“ a plătit turcilor capetele lui „Ioan Huber, cu mai mulți ofițeri“³⁷¹. Uneori consulii nu dispuneau de întreaga sumă și colaborau cu negustori bogați, așa cum a făcut un consul venețian în 1585, când a reușit să elibereze doi văslași pe galerele sultanului³⁷². Persoanele particulare, posesoare de averi importante, puteau să plătească sumele de bani cerute de proprietarii turci, răscumpărarea fiind privită ca o spălare a păcatelor săvârșite în viață. Johannes Mamali a cumpărat de la Skopje un sclav numit Demetrius și pe care îl eliberează „în întregime“³⁷³. Uneori străinii reușeau să plătească sumele de bani pe care rudele robului nu doriseră să le dea pentru eliberarea aproapelui³⁷⁴. Pentru a acționa mai eficient în eforturile de căutare și răscumpărare, apăreau diferite organizații sprijinite de diferite state și de biserică. Statele italiene constituiau ținta preferată a corsarilor nord-africani și organizațiile sunt deosebit de active. În 1581, papa Grigore al XIII-lea crea Opera Pia della Redenzione de Schiavi (Arhicongregația pentru Eliberarea Sclavilor) care reușea primele răscumpărări în 1583. La Genova, a apărut, în 1597, Magistrato del Riscatto degli Schiavi (Magistratura pentru răscumpărarea sclavilor), organizație care continua activitatea unei instituții înființate încă din anul 1403³⁷⁵. Astfel de instituții se ocupau, în special, de eliberarea celor săraci, lipsiți de mijloace financiare. Fără a dobândi aspectul de organizație, locuitorii unor orașe sau sate se puteau asocia pentru a strânge sumele necesare răscumpărării. Evlia Celebi povestește că locuitorii orașelor Târgoviște și București au eliberat 1 000 de robi, plătind mulți bani oștenilor turci și tătari³⁷⁶. La Vaslui, raialele și boierii, dând „multe avuții“, au salvat 800 de captivi³⁷⁷. Satul Ghirișa trebuia să plătească tribut turcilor 300 de florini, dar pentru eliberarea a doi săteni s-au dat 900 de florini ceea ce însemna cuantumul haraciului pe trei ani (1683)³⁷⁸.

Cuantumul răscumpărării varia în funcție de mai mulți factori, dar determinante erau rangul captivului, precum și averea de care dispunea. Dorința stăpânului de a obține un preț cât mai ridicat, bazându-se pe faptul că un rob își dorește eliberarea, urca în mod artificial suma. În timpul campaniilor militare sau imediat după încheierea lor, prețul era mult mai redus deoarece oșteanul dorea să dobândească repede o sumă în aur, ușor de transportat și utilizat, decât să păstreze câțiva robi pe care trebuia să-i hrănească și să-i păzească și, în plus, în caz de retragere ar fi trebuit să-iucidă.

În secolele XVI–XVII, oamenii de rând și cei cu averi mijlocii se puteau răscumpăra cu sume variind între 18 și 200 de galbeni. Vladislav logofăt plătește 30 de galbeni pentru Vâlsan (1610)³⁷⁹, Mușat călărașul dă aceeași sumă tătarilor pentru soție și copii³⁸⁰, iar Andrei Bozagiul plătește 36 de galbeni pentru a-și scoate capul din robie³⁸¹. Pentru cei care dispuneau de o avere mai mare, prețul depășea 100 de galbeni. La 1575, Sanda și Drăguța plăteau 1 000 de zloți tătărești

³⁷¹ Gh. Șincai, *Hronica românilor*, vol. III, București, 1969, p. 224.

³⁷² M. Heberer von Bretten, *Voyages en Egypte 1585–1586*, I.F.A.O., Cairo, 1976, p. 110.

³⁷³ B. Krekiç, *op. cit.*, p. 402.

³⁷⁴ Jupănița Neaga vorniceasa „a întrebat toată rudenia ei, iar mai ales pe Preda stolnicul și pe celelalte rude și nimeni din ei nu s-a găsit să dea un ban la nevoia ei.“ (*D.I.R.*, XVII, B., vol. I, doc. 30, p. 26).

³⁷⁵ F. Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. IV, București, 1986, p. 308.

³⁷⁶ *Călători străini*, vol. VI, p. 470.

³⁷⁷ *Ibidem*, p. 471.

³⁷⁸ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 49.

³⁷⁹ *Catalogul documentelor Țării Românești (1601–1620)*, vol. II, București, 1974, p. 197.

³⁸⁰ *D.R.H.*, B., vol. XXI, doc. 77, p. 147.

³⁸¹ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. III, București, 1968, p. 389 (document din 1669).

(1 zlot tătäresc = 12 aspri) adică 100 de galbeni de fiecare ³⁸². Hañul tătarilor cerea, la 1673, 1 800 florini pentru cei 18 robi eliberați în urmă cu șapte ani ³⁸³, iar locuitorii din Culciu Mic au plătit 300 de florini pentru trei dintre săteni ³⁸⁴.

Nobilii și marii negustori se răscumpărau cu „sume greu de suportat”, deoarece proprietarii lor erau sultanul, hanul Crimeii, sau înalți demnitari otomani. Prizonierii de la Nicopole au fost eliberați din închisorile lui Baiazid I în urma promisiunii de a se plăti 200 000 florini din care 28 000 au fost plătiți imediat ³⁸⁵. Dintre prinșii luați după înfrângerea lui Zolkiewski în Moldova mulți au fost eliberați cu sume destul de reduse deoarece făceau parte doar din mica nobilime. Dintre cei răscumpărați, Ioan Stawicki a plătit 700 taleri, Ioan Skowicki și Stanislav Niedzwiecki fiecare câte 800 de taleri, Cristof Zasser 1 000 de taleri, Alexandru din Kopycznic 600 de taleri ³⁸⁶. Ambasadorul Cristofer Zbaraski a răscumpărat alți prizonieri polonezi de frunte pentru care a plătit 50 000 de taleri ³⁸⁷. În 1657, tătarii au capturat majoritatea nobilimii de vază transilvănene și sumele plătite au fost pe măsura faimei și averii prinșilor: Paul Beldi și Mihail Apafi câte 10 000 taleri fiecare, Francisc Földvári 12 000 taleri, iar pentru I. Kemeny și Francisc Kornis 90 000 taleri ³⁸⁸. Restul prizonierilor au fost eliberați pentru 200 000 de taleri ³⁸⁹. Pentru nobilul polon Podlodowski se ceruse 10 000 ducați, sumă neplătită ³⁹⁰, iar Martin Kalinowski și Nicolae Potocki au fost răscumpărați de Vasile Lupu contra sumei de 40 000 de galbeni ³⁹¹. Prin eliberarea celor doi hatmani domnul moldovean dorea să obțină sprijinul Poloniei, la nevoie. Prețurile pentru prizonierii otomani erau, de asemenea, foarte mari. La 1444, ginerele sultanului, Candarlî Mehmed Celebi, plătea 75 000 de ducați despotului Serbiei. Pentru un anume Mustafa, negustor bogat din Akkerman, s-au plătit 50 000 de guruși în 1538 ³⁹². Vizirul Mustafa pașa din Mitilene a plătit, în 1691, 75 000 de guruși, iar Binamaz Halil pașa 45 000 de guruși, Constantin Cantemir fiind chezaș ³⁹³.

Dacă prețurile erau stabilite de comun acord, dar în favoarea musulmanului, existau tratate care limitau dorințele stăpânului, acesta însă nu ieșea în pierdere, ci doar câștigul era mai mic. Prevederile trebuiau să respecte interesele musulmanilor și, totodată, să ajute la încheierea și menținerea unei păci durabile (pe o anumită perioadă de timp) cu un stat creștin. În diferite ahidname sau în tratatele de pace se găsește o prevedere prin care se stabilește că prizonierii luați de turci sau tătari să fie răscumpărați cu prețul cu care a fost cumpărat de stăpânul la care a fost găsit de către trimișii statului creștin. Aici patronii puteau să profite de ambiguitatea textului și să ceară un preț mai mare decât cel la care au cumpărat robul. Într-o ahidname acordată de sultanul Mehmed al III-lea regelui Poloniei, la 4 august 1598, trimișii polonezi puteau să cumpere pe robii (esir) „acolo unde îi vor găsi, în țările mele bine păzite, după ce vor jura cu cât anume au fost luați”. Stăpânii nu puteau să ceară un preț mai mare ³⁹⁴. Dacă în această ahidname cei care

³⁸² *DIR*, XVI, A, vol. III, p. 61.

³⁸³ M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, p. 156.

³⁸⁴ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 49.

³⁸⁵ A.S. Atiya, *The Crisade of Nicopolos*, Londra, 1934, p. 106.

³⁸⁶ Hurmuzaki, *Documente*, s. II, vol. II, doc. 231, p. 509.

³⁸⁷ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 49.

³⁸⁸ G. Kraus, *op. cit.*, p. 228.

³⁸⁹ *Ibidem*, p. 228.

³⁹⁰ Hurmuzaki, *Documente*, s. II, vol. I, doc. 162, p. 321.

³⁹¹ *Călători străini*, vol. VI, p. 294.

³⁹² *Documente turcești*, vol. I, doc. 20, p. 30.

³⁹³ *Cronici turcești*, vol. II, p. 400. În 1641 un gurus valora 125 aspri.

³⁹⁴ *Documente turcești*, vol. I, doc. 150, p. 142–143.

mărturiseau prețurile erau chiar prizonierii, în ahidnamelele următoare se prevedea ca trimișii regelui „să-i cumpere de la stăpânii lor la preț pentru care stăpânii jură că i-au cumpărat”³⁹⁵. Repetarea, în fiecare document, a clauzei „să nu se ceară preț mai mare” indică practica curentă de mărire arbitrară a prețurilor declarate în dorința obținerii de supraprofit. Pe măsură ce puterea militară a Imperiului otoman decădea, puterile europene au început să dicteze condițiile în care se vor schimba prizonierii aflați la particulari. Articolul 12 al tratatului de la Karlovitz prevedea ca robii aflați în puterea particularilor să fie răscumpărați la un preț rezonabil³⁹⁶, iar articolul 9 al tratatului de pace cu Rusia (13 iunie 1700) stipula eliberarea captivilor de la particulari sau de la tătari „la prețuri drepte și moderate” adică, de obicei „suma cu care au fost cumpărați și care va fi constatată sau prin martori sau prin jurământ”³⁹⁷. Dacă la Passarovitz se prevedea eliberarea cu bani „în condiții echitabile” a robilor aflați la particulari, începând cu tratatul de la Belgrad (articolul 7) se stabilea eliberarea gratuită pentru toți cei aflați în mâinile turcilor³⁹⁸, prevedere care va apare în fiecare tratat ulterior. În bazinul Mării Mediterane, Franța a încheiat tratate cu Tripoli, Tunis și Alger pentru a-și asigura vasele comerciale și securitatea marinarilor francezi. Dacă în tratatul cu Tripoli se prevedea, la 1681, că francezii se vor răscumpăra cu 100 de piaștri în cazul unui marinar pe un vas comercial, sau cu 150 dacă este corsar³⁹⁹, peste patru ani urmau să fie răscumpărați „la cel mai potrivit preț care se va putea”⁴⁰⁰, iar în 1740, prin capitulația încheiată cu Imperiul otoman, nici un rob francez nu mai era răscumpărat, toți fiind eliberați prin tratat⁴⁰¹.

Răscumpărarea nu putea duce la eliberarea celor lipsiți de posibilități materiale și numărul mare de robi împiedica și statele să-i elibereze. Stăpânii aveau grijă să ceară sume cât mai mari, astfel încât ambasadorii să renunțe la intențiile lor, sau să-i ascundă, când riscau să-i piardă pentru sume „drepte și moderate”.

Banii puteau proveni fie din exteriorul Imperiului otoman (și din surse variate), fie din interior. Robul primea un mic salariu din partea stăpânului, care, prin acumulare, putea duce la formarea sumei necesare eliberării. Unii sultani, de exemplu Mehmed al II-lea, au încurajat aceste eliberări, deoarece existența unui număr mai mare de zimmi era mult mai benefică pentru stat decât existența robilor dezinteresați și utilizați la munci casnice. Mehmed a folosit robii la reconstrucția Constantinopolului și le-a plătit o mică leafă, suficientă pentru a se răscumpăra⁴⁰². Alături de aceștia, captivii particularilor au fost încurajați să se răscumpere pentru a rămâne în orașul proaspăt cucerit⁴⁰³. În 1486, apar în actele cadiului de Brusa robi luați din Țara Românească, ce se înțeleg cu patronii lor să lucreze un anumit număr de bucăți de stofă pentru a obține libertatea⁴⁰⁴. Acest fel de răscumpărare

³⁹⁵ *Ibidem*, doc. 157, p. 152; V. și De la Croix, *Guerres des turcs avec la Pologne, la Moscovie et la Hongrie*, La Haye, 1689, p. 93.

³⁹⁶ Gabriel effendi Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. I, Paris, 1897, p. 195.

³⁹⁷ *Ibidem*, p. 201.

³⁹⁸ *Ibidem*, p. 218.

³⁹⁹ De Testa, *Recueil des Traités de la Porte ottomane avec les puissances étrangère depuis le premier traité conclu, en 1536, entre Suleyman et François 1er jusqu'à nos jours*, tom I, Paris, 1864, p. 340.

⁴⁰⁰ *Ibidem*, p. 340. Francezii și străinii luați sub pavilion francez erau eliberați gratuit (art. 11) și doar cei luați sub alt pavilion sau de adversarii Franței urmau să fie răscumpărați (art. 10).

⁴⁰¹ *Ibidem*, p. 190.

⁴⁰² Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451–1467*, ed. V. Grecu, București, 1963, p. 172.

⁴⁰³ *Ibidem*, p. 160.

⁴⁰⁴ M. Maxim, *Țările Române...*, p. 189, n. 40.

nu oferea decât șansa de a deveni zimmi, deoarece era „regretabil“ ca un infidel, după ce a fost supus musulmanilor, să se întoarcă în Casa războiului, unde s-ar putea alia celor care luptă împotriva Islamului. În mod teoretic, robii români care își puteau plăti singuri răscumpărarea se puteau întoarce în zonele de baștină deoarece sultanul îi considera „la fel ca populația din celelalte țări ale mele bine păzite“, dar pe drumul de întoarcere puteau fi din nou robiți, fără a se ține cont de cărțile de eliberare. Pentru a ajunge cu bine la nord de Dunăre, trebuiau să se apeleze la capucehaie, reprezentanții domnilor români putând obține soldați pentru protejarea captivilor.

Schimbul de prizonieri

Schimbul de prizonieri sau, cu alte cuvinte, răscumpărarea prizonierilor musulmani prin prizonieri necredincioși. As-Şaibânî considera că nu trebuie să se facă „nici un reproș celui care plătește răscumpărarea prizonierilor musulmani prin intermediul prizonierilor inamici care se găsesc în mâna musulmanilor, indiferent dacă acești captivi sunt bărbați sau femei“⁴⁰⁵. Nu este legală răscumpărarea cu ajutorul copiilor luați separați de părinți, deoarece ei au devenit musulmani, „urmând teritoriul“⁴⁰⁶. Unii juriști islamici nu consideră legală și necesară această răscumpărare, deoarece prizonierii inamici „ar merge să întărească partida fraților lor și să susțină eforturile lor împotriva puterii mahomedane“, așa cum au procedat captivii eliberați de Profet după lupta de la Badr⁴⁰⁷. Totuși, majoritatea doctrinelor consideră că umanitatea cere acest schimb pentru a nu lăsa suflete credincioase într-o mare de necredință⁴⁰⁸.

Otomanii au acceptat schimburile de prizonieri, dar ele s-au limitat, în general, la ostași. Schimburile puteau avea loc atât în timpul desfășurării ostilităților, cât mai ales după încheierea războiului, când se făceau schimburi masive, inclusiv de femei și copii. În al doilea caz, un tratat reglementa eliberările de prizonieri în tabăra adversă și cum schimburile erau paritare, rămânea un surplus de captivi, care surplus lua calea târgurilor de robi. În faza de decădere a statului otoman, puterile europene dictează condițiile de schimb, astfel încât sultanul era obligat să-i predea pe toți prizonierii inamici fără nici un fel de răscumpărare.

De-a lungul existenței Imperiului otoman, mulți oșteni turci au căzut în mâinile inamicului și se impunea eliberarea lor deoarece erau luptători cu experiență și, în plus, în posesia sultanului se aflau o mulțime de ostași creștini. Un prim schimb de prizonieri s-a efectuat în urma păcii încheiate între Imperiul otoman și Veneția, în 1416, schimbul cuprinzând, în special, militari luați în urma acțiunilor navale⁴⁰⁹. În 1529, sultanul Suleyman Magnificul, silit să se retragă de sub zidurile Vienei și cu toate că operațiunile militare nu încetaseră, s-a procedat la un schimb de prizonieri, câte 60 de fiecare parte⁴¹⁰. În 1717, Colceag bei a reușit să captureze un detașament de austrieci pe care otomanii „i-au schimbat pe urmă, împreună cu căpetenia lor, cu tot atâția turci robiți de catane“⁴¹¹. Practica se menține și în secolul următor, când Ibrahim pașa, muhafiz de Vidin, eliberează pe

⁴⁰⁵ as-Şaibânî, *op. cit.*, vol. III, p. 167.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, p. 168.

⁴⁰⁷ M. d'Ohsson, *op. cit.*, vol. V, p. 90.

⁴⁰⁸ *Ibidem*, p. 91.

⁴⁰⁹ A. Decei, *Istoria ...*, p. 77.

⁴¹⁰ *Ibidem*.

⁴¹¹ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 221.

Constantin Cuca, răpit din Craiova, ca un act de bunăvoință pentru a obține un schimb de prizonieri, după legile războiului. La cererea lui Pavel Kiseleff de a se elibera șapte captivi ruși, pașa răspunde că pot fi eliberați numai pentru tot atâția prizonieri turci⁴¹². Tot în 1828, Omer bei, aian de Castoria, cere lui Kiseleff eliberarea unui turc rănit în schimbul unui număr de prizonieri ruși⁴¹³.

Multe schimburi eșuau din cauza nerespectării înțelegerilor încheiate între cele două părți. Când, în 1551, cade Tripoli, Sinan Pașa a capturat 200 de cavaleri creștini pe care a fost de acord să-i elibereze în schimbul a 30 de turci aflați în temnițele Maltei. Dacă creștinii au ajuns cu bine sub protecția ambasadorului Franței, prizonierii turci n-au fost eliberați⁴¹⁴, ceea ce va fi constituit un motiv în îngreunarea viitoarelor negocieri pentru schimburi de prizonieri.

Tătarii aveau la polonezi, în special, mulți dintre luptătorii lor și de aceea se păstrau soldații adverși pentru schimb. Când sultanul intervenea pentru eliberarea gratuită a polonezilor luați robi, contrar tratatelor, mârzacii tătari se opuneau, amenințând chiar cu rebeliunea. În 1648, sultanul a cerut mârzacilor eliberarea hatmanilor Nicolae Poțocki și Martin Kalinowski, dar aceștia „au răspuns categoric că nu vor preda pe hatmani, dat fiind că au atât de mulți frați de-ai lor în închisoare în Polonia, pe care, până ce nu-i vor obține, nu-i pot elibera pe aceștia, iar Poarta otomană să procedeze cu hanul cum dorește”⁴¹⁵. În cele din urmă, hatmanii au fost răscumpărați de Vasile Lupu.

Aceste schimburi care se făceau în timp de război cuprindeau un număr mic de prizonieri, militari, în cea mai mare parte. Uneori schimburile se reduceau doar la comandanți militari cu experiență. Pentru eliberarea lui Ibrahim Pașa, sultanul Mustafa al II-lea a trimis un sol la Viena oferind la schimb pe un anume Zakakrie (numele i-a fost astfel consemnat de cronicarul turc Silahdar) și care zăcea în celebra închisoare Yedikule⁴¹⁶.

La sfârșitul ostilităților, statul otoman dispunea de o mulțime de prizonieri, militari și civili, care puteau fi schimbați cu proprii captivi aflați în mâinile inamicului. Schimbul de prizonieri era prevăzut în toate tratatele încheiate de Sublima Poartă, dar se refereau doar la prizonierii de stat, cei aflați în mâinile particularilor urmând să fie răscumpărați. Robii musulmani erau eliberați fără să plătească ceva⁴¹⁷. Prizonierii creștini și cei musulmani, indiferent de posesor, erau eliberați fără răscumpărare dacă fuseseră făcuți robi fără a respecta tratatele încheiate. Tratatul cu Imperiul habsburgic, încheiat la 10 martie 1642, stabilea, la articolul 9, că „vor fi eliberați de o parte și de alta fără răscumpărare toți sătenii contribuabili și gentilomii luați din satele care au fost jefuite”⁴¹⁸. Toate tratatele încheiate de Poarta otomană începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea aveau un articol care prevedea că prizonierii de stat „vor fi schimbați datorită acestei păci și succesiv puși în libertate”. Răscumpărarea rămânea doar pentru captivii aflați la particulari și tătari. Începând cu tratatul de la Belgrad (1739) răscumpărarea a fost eliminată în totalitate din prevederile privind schimburile de prizonieri⁴¹⁹. Prin tratatul de la Küçük Kainardji (1774), Rusia dicta Turciei

⁴¹² M. Guboglu, *Catalogul...*, vol. I, p. 498.

⁴¹³ *Ibidem*, p. 495.

⁴¹⁴ N. de Nicolay, *Dans l'Empire de Soliman le Magnifique*, CNSR, 1989, p. 93.

⁴¹⁵ I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele poloneze. Secolul al XVII-lea*, București, 1983, doc. 90, p. 158.

⁴¹⁶ *Cronici turcești*, vol. II, p. 488.

⁴¹⁷ *Documente turcești*, vol. I, doc. 150, p. 142/143. Prevederea era identică în ahidname din 1623 (*Ibidem*, doc. 157, p. 152).

⁴¹⁸ Noradounghian, *op. cit.*, p. 121.

⁴¹⁹ *Ibidem*, p. 235.

eliberarea tuturor robilor luați în timpul războiului din anii 1768–1774⁴²⁰. Articolul 9 din tratatul de pace de la București (29 mai 1812) stabilea că: „Toți prizonierii de război sau ceilalți prizonieri, femeii sau bărbați, aflați în ținuturile celor două state, din oricare neam și de orice rang ar fi, să fie trimiși și predați fără nici un fel de despăgubiri (bedel), îndată după efectuarea schimbului de documente de ratificare ale acestui tratat de pace...”⁴²¹ În zona mediteraneană, de contact dintre Islam și lumea creștină, tot din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se făcea schimbul reciproc de prizonieri fără răscumpărare. Tratatul de pace încheiat de Franța cu Tunisul (28 iunie 1672) stabilea, la punctul 2, că „toți sclavii francezi, deținuți în orașul Tunis și pe întinderea aceluia regat, luați sub steagul Franței, ca, de asemenea, toți ieșnicii și arabii zisului regat (provincia autonomă a Imperiului otoman) luați de vasele regelui după ruperea păcii, indiferent de ce calitate și condiție sunt, vor fi puși imediat în libertate”⁴²². O singură dată mai apare răscumpărarea în tratatele încheiate de Franța cu orașele nord-africane și atunci prețul este impus de partea franceză⁴²³. Metodele europene de schimbare a prizonierilor pătrund și în cuprinsul tratatelor cu Persia, veșnicul rival al Imperiului otoman. Articolul 3 al tratatului încheiat cu Nadir șah la 4 septembrie 1746 stabilea că „prizonierii de război ai celor două părți contractante vor fi puși în libertate și nu vor putea fi nici cumpărați, nici vânduți”⁴²⁴.

Pentru descoperirea prizonierilor creștini, sultanul accepta ca „oamenii regelui” căruia îi aparțineau prinșii să-i caute și să-i elibereze, în virtutea tratatelor încheiate. „Oamenii regelui” puteau fi trimiși speciali, sau reprezentanții permanenți la Înalta Poartă ai puterilor europene. Mareșalul d'Estrées trimitea, în 1685, pe comisarul de marină Robert „să se ducă cu un ofițer numit de conducerea zisului oraș (Tripoli) în toate băile (bagnes) și în alte locuri unde sunt deținuți zișii francezi, pentru a întocmi o listă exactă cu numele lor, după care vor fi remiși în deplină libertate”⁴²⁵. La 1700, agenții țarului Rusiei puteau să caute prizonierii ruși „atât timp cât se vor mărgini să se ocupe exclusiv de misiunea lor”⁴²⁶. Eliberările se desfășurau cu multă greutate, datorită atât sistemului administrativ otoman, cât și piedicilor puse de particularii deținători de robi. În mai 1794, la trei ani după pacea de la Șiștov, erau predați 21 de bărbați și trei femei, prizonierii austrieci fiind duși de două călăuze până la București⁴²⁷. Alți prizonieri erau trecuți de stăpânii lor în Asia, unde erau greu de găsit, atât datorită imensității teritoriului, cât și lipsei unui control ferm asupra unor regiuni întregi. Un austriac, luat prizonier pe la începutul războiului încheiat cu pacea de la Șiștov, n-a fost găsit „în interiorul Asiei” de trimitșii ambasadei Austriei și a fugit din robie, fiind protejat de reprezentantul Franței în Imperiul otoman⁴²⁸. Evenimentul se producea în 1810, la două decenii după încheierea păcii. Robii, eliberați și organizați în mici grupuri, erau escortați de soldații turci până la granița cu statul din care proveneau, sau până la corabie, ferindu-i de abuzurile administrației otomane și chiar de simplii locuitori turci, care își doreau un rob ieftin într-o perioadă de creștere neîncetată a prețurilor.

⁴²⁰ D.A. Sturza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. I, București, 1900, p. 136 (art. XXV).

⁴²¹ *Documente turcești*, vol. III, doc. 209, p. 364.

⁴²² Testa, *op. cit.*, p. 332.

⁴²³ *Ibidem*, p. 340. Tratatul cu orașul Tripoli din anul 1681.

⁴²⁴ Noradounghian, *op. cit.*, p. 307.

⁴²⁵ Testa, *op. cit.*, p. 341.

⁴²⁶ Noradounghian, *op. cit.*, p. 201.

⁴²⁷ M. Guboglu, *Catalogul...*, vol. I, p. 136.

⁴²⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, doc. 1765, p. 862.

Eliberarea robilor de către stăpâni

După unii autori, captivilor li se fixa un termen de slujit, de obicei de cel puțin 7 ani, după scurgerea timpului fiind eliberați⁴²⁹. Unii stăpâni eliberau robii pentru că exista concepția că cel care va elibera robi din lanțuri va fi bine văzut de Allah, porțile raiului i se vor deschide și „Celor ce au dobândit raiul le va fi dat și ceva din ființa lui Allah“ (C 48/5). Sultanul Süleyman Magnificul „a eliberat mulți prizonieri dintre bărbați și femei“ la moartea tânărului prinț Mehmed (noiembrie 1543), ca să fie „pentru sufletul său“ drumul deschis spre rai⁴³⁰. Sultanul putea elibera toți prizonierii care îi reveneau ca parte din pradă, cum a procedat Mehmed al II-lea cu bizantinii luați la cucerirea Constantinopolului, sau cu sârbii de la Semendria, colonizați în capitala imperiului⁴³¹. Süleyman Magnificul a întors în Moldova toți robii, „câți s-au aflat de față“ la trecerea Dunării⁴³². Cei astfel eliberați nu se puteau întoarce în țările de origine, ci deveneau supuși nemusulmani ai statului otoman (zimmi).

Acțiunile armatelor creștine

Când turcii erau surprinși și nu puteau să fugă din calea unor forțe creștine superioare, șansele de scăpare ale prizonierilor erau destul de mari. Surprinderea trebuia să fie totală, pentru a nu permite masacrarea robilor la care se dedau turcii aflați în situații critice. În 1492, akingii au pustiit în Carintia, de unde s-au întors încărcăți cu pradă și o mulțime de robi. Atacați de austrieci și de prizonieri, năvrapii sunt zdrobiți și 7 000 de creștini sunt eliberați⁴³³. Numeroase bătălii s-au soldat și pe meleagurile românești cu înfrângeri dezastruoase pentru turci și eliberarea unui mare număr de captivi⁴³⁴. Acțiunile flotelor creștine se puteau solda cu înfrângerea galerelor turcești și eliberarea unui mare număr de văslași. În bătălia de la Lepanto, turcii au pierdut 12 000 de galerieni⁴³⁵, iar alți 8 000 după înfrângerea de la 26 iunie 1656⁴³⁶. Robii de pe galerile turcești nu se bucurau mult de luptele navale, deoarece folosirea artileriei ducea la scufundarea vaselor, cu hirme cu tot. Diego Galan, aflat pe o galeră bombardată de tunarii lui Mihai Viteazul, nu putea să dorească reușita creștinilor, deoarece Dunărea înfuriată și lanțurile ar fi împiedicat orice salvare⁴³⁷. Și robii luați de tătari aveau șanse să fie eliberați de oștile poloneze sau ruse, care reușeau să prindă în ambuscade hoardele tătare. În 1626, 40 000 de tătari au fost înfrânți de polonezi, iar Cantemir pașa și Galgu sultan „cu fuga au hălăduit și robii au scăpat“⁴³⁸. Cazacii, mobili ca și tătarii, realizau acțiuni fulgerătoare împotriva așezărilor musulmane. În 1574, cazacii de pe Nipru, conduși de Bogdan Rosinski, atacară în Crimeea și eliberară „o mulțime de creștini căzuți de mai înainte în captivitate“⁴³⁹. O sută de nobili transilvăneni pe care tătarii îi aduceau pentru răscumpărare au fost eliberați de un detașament cazac. Alături de nobili „au fost scăpați și mântuiți“ și alți robi (1660)⁴⁴⁰.

⁴²⁹ M. Dan, S. Belu, *op. cit.*, p. 46.

⁴³⁰ M. Guboglu, *Crestomația*, p. 298.

⁴³¹ Cristobul din Imbros, *op. cit.*, p. 158 și 216.

⁴³² Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1955, p. 146.

⁴³³ A. Decei, *Istoria* ..., p. 143.

⁴³⁴ Claudiu Dumitrescu, *loc. cit.*

⁴³⁵ N. Koslinski, *op. cit.*, p. 181.

⁴³⁶ A. Decei, *Istoria* ..., p. 409.

⁴³⁷ *Călători străini*, vol. III, p. 526.

⁴³⁸ M. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. Emil Boldan, București, 1956, p. 110–111.

⁴³⁹ Papiu-Ilarian, Al., *Tesauru de monumente istorice pentru România*, vol. III, București,

1864, p. 252.

⁴⁴⁰ G. Kraus, *op. cit.*, p. 332.

Fuga din captivitate

Pentru cei aflați aproape de granițele imperiului existau șanse ca armatele creștine să străpungă apărarea otomană și să-i elibereze pe captivi, dar cei din interior erau privați de această șansă. Vastitatea teritoriului otoman și lipsa banilor de răscumpărare condamnau pe cei mai mulți prizonieri la o robie pe viață, uneori în cele mai grele condiții, făcute și mai grele de stăpâni nemiloși. Unica șansă de scăpare pentru acești nefericiți era fuga, fugă însoțită uneori și de revolte locale. Fuga presupunea, în primul rând, mult curaj, deoarece pedepsele în cazul prinderii erau deosebit de aspre (tortură, mutilare sau moarte) și o mare rezistență fizică, deoarece trebuiau ocolite așezările omenești și hrana pe care o puteau găsi era deosebit de proastă. Partea europeană a imperiului prezenta avantajul graniței terestre cu state creștine și ușura evadările. Cei care erau trecuți în Asia trebuiau să treacă strămtorile, obstacole greu de depășit și mulți temerari au pierit în valuri. Ei puteau profita de prezența corăbiilor creștine sau de cea a ambasadurilor, iar uneori galerienii reușeau să fugă cu vasele de pe care uciseseră supraveghetorii. Bineînțeles că turcii nu stăteau cu mâinile încrucișate și, stimulați de recompensele promise de însuși padișahul de la Istanbul, organizau urmăriri, care se soldau, în multe cazuri, cu succese. Nereușitele nu-i demoralizau pe captivi și aceștia își încercau din nou norocul cu primul prilej.

Robii fugiți din Rumelia încercau să treacă Dunărea în Țara Românească, sau să ajungă în Austria. Fluviul Dunărea n-a constituit un obstacol de netrecut în calea fugarilor, dovadă fiind numărul mare al celor care l-au trecut, astfel încât mănăstirile își puteau organiza slobozii⁴⁴¹. Apa a fost trecută și de femei, cum s-a întâmplat în cazul unei surori a popii Ilie din satul Săteni, județul Dâmbovița⁴⁴². Dunărea era trecută individual, sau în grupuri, mergând uneori până la 20 de persoane. Nicolaus Schmidt evadează dintr-o închisoare din Istanbul și după ce străbate întreaga Rumelie ajunge în Țara Românească și de aici, prin Transilvania, ajunge la Dresda⁴⁴³. Turcii trimiteau putere pe urmele fugarilor și recompensele promise erau substanțiale, mai ales în cazul prizonierilor de stat (miri esirleri). Se proceda la anunțarea populației de pe ruta probabilă și se promitea spahiilor avansare în ierarhie și, implicit, mărirea veniturilor, iar dacă era simplu particular (nefer) „i se va îmbunătăți situația prin diferite recompense“⁴⁴⁴. La Dunăre se făcea un control sever, în special la punctele de trecere⁴⁴⁵, dar nu se putea acoperi întreaga lungime a fluviului. Cei fugiți în Moldova sau Țara Românească puteau fi urmăriți în continuare de oșteni turci, dar urmăritorii se dedau la jefuirea locuitorilor bogați sub pretextul că evadatul ar fi prinsul lor. Abuzurile au mers atât de departe încât voievodul Moldovei s-a plâns sultanului Selim al II-lea, care, printr-un firman, porunca sangeacbeului de Akkerman să ceară fugarii „decât de la cel pe lângă care se găsesc și să nu mai superi pe nimeni sub acest pretext“⁴⁴⁶. Cei care treceau-granițele Țărilor Române se puteau considera scăpați de robie. Se stabileau în slobozii existente și deveneau contribuabili la vistieria sultanului și se poate considera că acesta era mult mai dornic să aibă zimmî, decât robi, care nu produceau venituri impozitate de stat.

⁴⁴¹ Claudiu Dumitrescu, *loc. cit.*

⁴⁴² G. Potra, *Tezaurul documentar al județului Dâmbovița (1418-1800)*, București, 1972, doc. 546, p. 372.

⁴⁴³ *Călători străini*, vol. V, p. 457.

⁴⁴⁴ A.N.I.C., *Documente istorice*, DLXXX/61.

⁴⁴⁵ Edmond Cleray, *Le voyage de Pierre Lescaopier „Parisien“ de Venise a Constantinople l'an 1574*, în „Revue d'histoire diplomatique“, nr. 1, p. 46.

⁴⁴⁶ A.N.I.C., *Documente istorice*, DLXXX/78; V. doc. 4 din Anexă.

Vâslașii de pe galere, aflați în permanență în lanțuri și cu posibilități reduse de mișcare, puteau, în caz de revoltă, să captureze galera și să atingă creștinătatea. În 1643, un bei și întreaga trupă de oșteni au fost aruncați în mare și galera a reușit să ajungă din Marea Neagră, un lac turcesc în secolul al XVII-lea, în zonele controlate de creștini⁴⁴⁷. Evadările de acest fel erau destul de rare.

Ambasadele constituiau ținta preferată a multor fugari, deoarece reprezentanții puterilor europene puteau să-i ocrotească, datorită influenței asupra demnitarilor otomani, dar și datorită tratatelor care prevedeau eliberările de robi. Ambasadorii puteau, dacă doreau și aveau mijloacele financiare necesare, să răscumpere pe cei care le cereau sprijinul. Când se producea o evadare, toate vasele creștine erau puse sub supraveghere și în bărcile care duceau marinari de la chei la corăbiile ancorate în radă se afla câte un ienicer. În pofida acestor măsuri, ambasadorul Franței a reușit să trimită, pe un vas de război, patru prizonieri francezi capturați în Creta, deghizați în servitori ai ambasadorului⁴⁴⁸. Cu un an înainte (1671), alți prizonieri francezi prinși în Creta și refugiați pe vase franceze au provocat o încordare a relațiilor dintre cele două state, dar la intervenția plină de tact a ambasadorului de Nointel marele vizir Fazıl Ahmed a permis trecerea prin Dardanele⁴⁴⁹. Galerele franceze aflate la Alger, în iulie 1551, au atras imediat atenția robilor creștini, care au încercat prin toate mijloacele să ajungă la bord. Un galerian francez, care și-a tăiat lanțurile, a ajuns înot și a fost răscumpărat cu 10 galbeni. A fost doar începutul și stăpânii păgubiți l-au sechestrat pe Nicolas de Nicolay și pe un alt francez. Pentru a nu provoca incidente mai grave, galerele creștine au ridicat ancora⁴⁵⁰.

Cei care nu reușeau să treacă hotarele Imperiului otoman și erau prinși aveau o soartă tristă. Erau puși în lanțuri grele și primeau diferite pedepse care, de multe ori, provocau moartea. Heberer von Bretten a văzut un bătrân captiv care primea zilnic câte o sută de lovituri cu o funie, iar ca mâncare nu primea decât puțină pâine. Chinul a durat zece zile și victima a plătit cu viața tentativa de a fugi împreună cu un tânăr creștin trecut forțat la islamism⁴⁵¹. Cei care adăposteau robi fugiți își pierdeau capetele și averea. Primirea de robi fugari de către unele state mici și pe care sultanul dorea să le anexeze constituia un prilej excelent de a declanșa războiul de cucerire. Prizonierul unui subaș turc din Atena a fugit cu 100 000 de aspri în posesiunile venețiene din Peloponez și la refuzul de a-l preda, act contrar tratatului din 1430, care prevedea restituirea robilor fugari, a fost declanșat un nou război turco-venețian⁴⁵². Pare îndreptățită teama unui comandant bizantin de a adăposti un prizonier ungar, în Messembria (1445), și pe care l-a predat galerelor burgunde⁴⁵³.

Renegarea credinței

Un prizonier, pentru a scăpa din lanțurile robiei, putea să-și renege credința și „să se facă turc”. Această renegare nu-l scăpa imediat din lanțuri decât dacă era în proprietatea statului, particularii având dreptul să-l păstreze atât timp cât

⁴⁴⁷ *Histoire des turcs. Contenant ce qui s'est passé dans cet empire depuis l'an 1612 jusqu'à l'année présente 1649*, de F.E. du Mezeray, vol. II, Paris, 1650, p. 170.

⁴⁴⁸ *Journal d'Antoine Galland pendant son séjour à Constantinople (1672-1673)*, ed. Charles Schefer, vol. II, Paris, 1881, p. 70.

⁴⁴⁹ M. Dan. S. Belu, *op. cit.*, p. 43.

⁴⁵⁰ N. de Nicolay, *op. cit.*, p. 61-62.

⁴⁵¹ Heberer von Bretten, *op. cit.*, p. 85.

⁴⁵² F. Babinger, *op. cit.*, p. 273.

⁴⁵³ *Călători străini*, vol. I, p. 82.

considerau că se poate recupera investiția făcută. Este un drept al musulmanilor recunoscut de juriști. Chiar supușii nemusulmani puteau să dețină sclavi convertiți, dar în caz de maltratare riscau să-și piardă capetele. Renegarea, urmată apoi de eliberare, deschidea prizonierului porțile ierarhiei otomane până la demnitatea de mare vizir. Cigalozade Sinan Pașa, mare vizir în 1596, era originar din sudul Italiei de unde fusese răpit de turci. Un copil moldovean răpit la 1758 va ajunge mare vizir la Tunis sub numele de Youssef Saheb și va dispune de o flotă personală de 24 de vase, cu 284 tunuri, în timp ce însuși beiu avea doar 9 vase⁴⁵⁴. Un negat polonez, Mustafa, ajunsese aga ienicilor din Egipt datorită unor „calități excepționale” și reuși să nu se facă iubit de soldați „fiindcă era foarte sever când era vorba de disciplină”⁴⁵⁵. Cei care ajungeau în ierarhia otomană se bucurau, totuși, de toate drepturile acordate musulmanilor și imperiul oferea condiții pentru acumularea de capital.

Alte metode de ieșire din prizonierat

Colaborarea militară. De multe ori, în expedițiile lor turcii ajungeau departe de teritoriul inamic și drumurile de retragere erau controlate de trupe adverse. La ieșirea din impas puteau contribui captivi care să indice drumurile ferite pentru întoarcerea în teritoriul islamic. Informațiile dobândite puteau duce la căderea unei cetăți în fața căreia armatele otomane băteau pasul pe loc, sau la surprinderea unor detașamente inamice și zdrobirea acestora. Juriștii arabi, îndeosebi as-Şaibâni, s-au preocupat de această colaborare și au stabilit regulile ei. Dacă un prizonier cere să se întoarcă în țara sa în schimbul informațiilor, acest lucru trebuie acceptat, „decât dacă musulmanii au interes”⁴⁵⁶. Conducătorul musulman trebuia să accepte doar transformarea în supus nemusulman, iar în cazul inexactității informațiilor date, starea de prizonier se perpetua⁴⁵⁷.

Otomanii au beneficiat de serviciile prizonierilor încă de la începuturile expansiunii în Europa și eliberarea informatorilor se făcea cu regularitate, astfel încât nu se ducea lipsă de știri despre adversari. Fortăreața Tzympe a fost cucerită în 1352, după ce un bizantin i-a condus pe turcii lui Süleyman Pașa printr-un loc unde se arunca gunoiul și care nu era supravegheat⁴⁵⁸. În 1660, serdarul Seid Ali Pașa se afla la mare încurcătură, cetatea Oradei respingând toate atacurile turcești. O ungueroaică și-a cerut băiatul rob de tătari, promițând, în schimb, „locul de scurgere a apei din șanțul cetății, fiindcă dacă lași să se scurgă apa din șanț și rămâne cetatea pe uscat, o cucerești fără îndoială; altfel această cetate nu se teme de loviturile de tunuri”⁴⁵⁹. În urma înțelegerii, fortăreața a fost silită să capituleze. Aflați într-o situație dificilă în fața cetății Cehrin din Ucraina, turcii s-au salvat eliberând un fiu al generalului Ramasanovski, aflat captiv la tătari și generalul rus le-a permis retragerea⁴⁶⁰. Aflați în zona Hunedoarei, încărcăți cu pradă, turcii, printre care se număra și Evlia Celebi, răătăciseră drumul și în zonă se aflau câteva detașamente transilvănene. Ieșirea din situația dificilă s-a datorat unuia dintre prizonieri, care a pus condiția eliberării în schimbul indicării unui drum spre oastea otomană⁴⁶¹. În general, astfel de eliberări scăpau puțini captivi, câte unul în fiecare caz citat.

⁴⁵⁴ Neagu Djuvara, *Un ancian captiv moldave, grand vizir de Tunisie au tourmant du XVIIIe au XIXe siècle*, în *RESEE*, XXX, nr. 3, 4/1992, p. 361.

⁴⁵⁵ E. Brow, *Voyage en Egypte (1673–1674)*, IFAO, 1974, p. 46.

⁴⁵⁶ as-Şaibâni, *op. cit.*, vol. II, p. 95.

⁴⁵⁷ *Ibidem*, p. 95–107.

⁴⁵⁸ M. Guboglu, *op. cit.*, p. 79.

⁴⁵⁹ *Călători străini*, vol. VI, p. 518; V. *Cronici turcești*, vol. II, p. 187.

⁴⁶⁰ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1959, p. 62.

⁴⁶¹ *Călători străini*, vol. VI, p. 543.

ANEXĂ

Documentul 1

1710 (7218) august 29. Act prin care Ursul, fiul lui Gheorghiiță Roșcăi din Săpoteani, recunoaște că este dator 110 lei căpitanului Pătrașcu, care-l răscumpărase din robie.

+ Adecă eu, Ursul, ficiorul lui Gheorghiiță Roșcăi de Săpoteani.

Fac zapisul meu la mâna dumisale căpitanului Pătrașcu precum sânt dumisale datoriu 110 lei pentru că m-au răscumpărat de la robie și m-au așteptat atâta vreme. Amu dumnealui cere bani și eu neavând de unde da, m-am mai rugat dumisale să mă mai aștepte până m-oi aduna cu frații și, nedându-mi ajutoriu frații, i-am cerut căpitanului parte den Tescani nefiind deplin giumătate den satu de Săpoteani. Și la această noire a zapisului s-au tâmplat: preot Ion, Istratie chihaiie, Sandul chihaiie, Constantin Zgarbure, Ioniță stegar, Gherasim și pentru credința ne-am pus și peceatele.

Văleat 7218 avgot 29

+ Irodie diac au scris.

A.N.I.C., mănăstirea Doljești, V/7

Documentul 2

1717 (7227) septembrie 20, Iași. Ghedeon, mitropolitul Moldovei, face apel la toți creștinii, diaconii, preoții, boierii mari și mici, să-l ajute cu câți bani vor putea pe Beldiman, locuitor din ținutul Bacău, căruia, „astă iarnă când tătarii au prădat și au robit“ în acest ținut, i-au robit femeia și copilașii. De atunci a umblat și a aflat la ce tătari sunt, neguțând cu ei să-i răscumpere la prețul de 500 lei, pe care neavându-i cere să fie ajutat.

Ghedeon, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit Suceavskii și a toată Moldovlahiei și prea cinstit și arhieru

+ Toți pravoslavnicii creștini carii în toate laturile întru eparhia noastră sau și pre aiurea într-alte părți de lume lăcuitori întru credință blagocinstiți și întru frica(de) lui Dumnezeu, celor ce sunteți în rândul cuvântătoarei turme păstori, de Dumnezeu iubiți și aleși cinstiti arhieru. Împreună cu toți ai dumnezeăștii besereaci slujitori preoți, deaconi și tot clerosul cât sunteți aveți mirenești. Cinstiți mari boieri, al doilea și al treilea și cu alții cu toții. De la Părintele cel fără de început, preaputernicul Dumnezeu atotșitorul, neagiunsul, nevăzutul, făcătoriu veacurilor, unul prea înțeleptul Dumnezeu care den toată lumea (laudat) cu fiul și cu duhul sfânt întru sfânta și neîmpărțita troiță laudat și proslăvit portul dumneavoastră, milă și dari și blasvenime și ferință despre toți vrășmașii cei văzuți și nevăzuți să aveți de la a noastră smerenie multă rugă și blasvenime către fețele dumneavoastră. Iar dacă pentru acest ticălos de om, Constantin Beldiman, care traiul lui fiindu la ținutul Bacăului și astă iarnă, când au mârșu tătarași intracea parte de loc de om prădat și au robit multe suflete de creștini, tâmplatu-i s-au și acestui ticălos de om de au căzut la mare primejdie și necuvioasă faptă de i-au căzut fămeia cu 2 copii roabă la tătari și trudindu-se de au umblat și au aflat și fămeia și copilașii la ce tătari sântu. Și s-au neguțatu cu tătarii drept 500 lei să dea să-și răscumpere sufletele de la robie. Deci întraltu chip, neputând socoti fără că au pus nădejdea către Dumnezeu și către oamenii cei milostivi, venit-au la smerenia noastră de au cerșit această carte tânguindu-se și lăcrămându cu ce fel de mijlocire ar face acea somă de bani să dea să-și răscumpere sufletele de la robie. Deci pravoslavnicilor creștini blagocinstiți să-l miluiți și să-l agiutați cine cu multu cine cu puțin, carii cu ce vă îndura, pentru mila și dragostea Domnului nostru Iisus Hristos, carele au iubit săracii și pre cine s-au dat morți pentru dânșii, care cu mâna dreptății măsura ale noastre și pentru una în veacul acesta de o sută de ori

mai mult, iar în veacul cela ce va să fie veața de veaci carie n-are sfârșenie, carie cu mila cum veți îndura dumneavoastră să-l agiutăm și să-l miluim ca să fie fericite sufletele dumnilor voastre și pomană în veaci. Că de vor milui pre cel săracu și neputinciosu, pre dumneavoastră veți milui după cuvântul Domnului precum găiește la sfânta evanghelie de zice: „Blajeni milostivii iakotii pomilovani Bodet“. Adecă ferice de cei milostivi că aceia miluiți vor fi și domnul Iisus Hristos să vă primească întru împărăția sființii sale unde toți dreptii den veci au îngăduința sfinții sale răpaos și să odenescu a căruia dar și milă să fie cu toți cu dumneavoastră de la domnul Iisus Hristos. Amin.

Den Iași văleat 7226, septembrie 20.

Ghedeon, mitropolitul Moldovlahiei.

A.N.I.C., Colecția Microfilme U.R.S.S., rola 17, cadru 775, cu o traducere rusă la cadrele 776 și 777.

Documentul 3.

1586 aprilie 20 (22 seval 973). Firman adresat cadiilor districtelor străbătute de drumul ducând de la Constantinopol la Moldova prin care se ordona prinderea unor robi de stat, „miri esirleri“, evadați de pe galeră.

Prizonierii de stat au ocupat o galeră (probabil vâslașii revoltați pe galera unde erau), au luat cheia lanțurilor și s-au dispersat spre părțile voastre. Urmărirea lor și arestarea se impune de urgență, vă adresez porunci imperiale legate de acest subiect. Vă poruncesc ca fiecare dintre voi să vestiți prin curieri publici populația, aparținând jurisdicției voastre, să nu permită adăpostirea prizonierilor de stat scăpați de soartă, care se găesc ascunși, ci curierii autorității. S-a hotărât că dacă cineva va denunța pe acești prizonieri va fi recompensat, dacă este un spahiu printr-o avansare în ierarhie, iar dacă este un simplu particular i se va îmbunătăți situația prin diferite recompense. Proclamând acestea peste tot și făcând recomandări severe, să depuneți toate eforturile voastre astfel încât să se pună mâna pe zișii fugari prin toate mijloacele posibile.

Suret, A.N.I.C., Documente istorice, DLXXX/57a, 57.

Traducere franceză de la 1899; rezumat la M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. 2, București, 1965, p. 49.

Documentul 4

1568 august 4 (10 safer 976). Firman al sultanului Selim al II-lea adresat sangeacheiului de Akkerman, pentru a opri abuzurile săvârșite de soldați turci în Moldova sub pretextul că moldovenii ascund robi (esir) fugiți din Imperiul otoman.

Voievodul Moldovei mi-a scris un arz în care te acuză de acte de răzbunare pe care le-ai comis la instigația beiiului de Bender. Astfel când un captiv a reușit să scape din fortărețele aflate în regiunile tele, oamenii tăi in loc să înceapă căutarea fugarului, atacă pe primul individ posedând ceva avere pe care îl întâlnesc în Moldova; îl denunță prin tot felul de minciuni ca fiind prinsul lor evadat și nemulțumindu-se să-l deposeze, sub acest pretext, de toate bunurile sale... îi copleșesc încă cu multe injurii.

Am poruncit ca să nu se ceară robul evadat decât de la cel care îl deține și să lase în pace pe ceilalți. Poruncesc, în consecință, ca la primirea prezentei, tu nu vei mai cere robi evadați de acest fel decât de la cel pe lângă care se găesc și tu să nu mai superi pe nimeni sub acest pretext.

Suret cu traducere franceză. A.N.I.C., Documente istorice, DLXXX/78a, 78, rezumat la M. Guboglu, *op. cit.*, vol. 2, București, 1965, p. 51.